

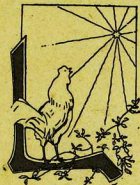

ԼՈՒՍԱԲԵՐ

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Կ Ա Ջ Մ Ե Յ Ի Ն

ՍՏ. ԼԻՍԻՑԵԱՆ, ՅՈՎՀ. ՔՈՒՄԱՆԵԱՆ և Լ. ՇԱՆՔ

Մեր ինքնուրոյն եւ փոխադրած յօդածների, ինչպէս եւ մեր նկարների
արտատպութեան իրաւունքը վերապահած է

Ք Ի Յ Լ Ի Ս

ԷԼԵՅՏՐԱՅԱՐԲ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆՔ. ՊԵՏԻ. 7

1909

1844

68mz
504

APR 18 1844
MICHIGAN

APR 18 1844
MICHIGAN

Լ ՈՒ Ս Ա Ր Ե Ր

ՆՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

1. Ամենից շաւ տունը

Այնտեղ, ուր հովը խաղում է ազատ
ու ջուրն աղմբկում, անվերջ փրփրոքում,
այնտեղ իր բարի, իր սիրող մօր հետ
մի շատ անհանգիստ տղայ էր ապրում
մի գորշ խրրճիթում,
մի հին խրրճիթում,
գետի եզերքին,
ծառերի տակին:

Մի օր էլ եկաւ անհանգիստ տղան
կանգնեց իր բարի, իր սիրող մօր դէմ.
«Մայրիկ, այստեղից պէտք է հեռանամ.
միակ ձանձրալի տեղը, որ գիտեմ,
էս գորշ խրրճիթն է,
էս հին խրրճիթն է,
գետի եզերքին,
ծառերի տակին:

Թող գընամ, շըրջեմ աշխարհից աշխարհ,
ճամփորդեմ լաւ-լաւ տընեք տեսնելու,
ամենից լաւը ընտրեմ մեզ համար,
գամ քեզ էլ առնեմ ու փախչենք հեռու
էս գորշ խըրճիթից,
էս հին խըրճիթից,
գետի եզերքին,
ծառերի՛ տակին»:

Ու գընաց երկար թափառեց տըղան,
մեծ ու հոյակապ շատ տընեք տեսաւ,
բայց միշտ, ամեն տեղ պակաս էր մի բան...
ու հառաչելով ետ վերադարձաւ
էս գորշ խըրճիթը,
էս հին խըրճիթը,
գետի եզերքին,
ծառերի տակին:

«Գրտամը, գաւակըս», հարցըրեց մայրը՝
ուրախ նայելով իր տըղի վըրա:
«Ման եկայ, մայրիկ, աշխարհից աշխարհ,
ամենից սիրուն, լաւ տունը, որ կայ,
էս գորշ խըրճիթն է,
էս հին խըրճիթն է,
գետի եզերքին,
ծառերի տակին»:

- 1) Գորշ ու հին խըրճիթը ինչու էր ամենից լաւ էն տղի համար:
- 2) Մեծ ու հոյակապ տներում ինչ բան էր պակաս էն տղի համար:

2. Առաջին դասը

ա.

Դպրոցի դռանը այնքան բազմութիւն էր հաւաքել, որ ծառան հազիւ էր կարողանում մուտքը պահպանել:

Տիկիներ, բանւորներ, պառւաններ, աղախիներ՝ ամենքն էլ մի-մի տղայ ու խնդրագիր բռնած՝ ազմուկով ու շշուկով լցրել էին նախասենեակն ու սանդուղքը: Շատերը տխուր շրջապատել էին տեսչին, որովհետեւ իրենց որդիների համար ազատ տեղ չէր մնացել: Իսկ տեսչի մօրուքը անցեալ տարւանից աւելի սպիտակած թւաց ինձ:

Ինչ զրժիւրժոց ու իրարանցում էր դասարաններում ու միջանցքներում. հին ընկերները հանդիպում էին իրար, խօսում, ծիծաղում, պատմում: Աշակերտներից ոմանք մեծացել էին, միւսները գիրացել:

Մեր դասարանը քառասուն հոգի է այս տարի, որոնցից հազիւ կէսը իմ անցած տարւայ ընկերներէիցն են:

բ.

Առաջի՛ դասին եկաւ մեր նոր վարժապետը: Բարձրահասակ, անմօրուս մի մարդ է երկար ու սև մազերով. ճակատի մէջ տեղը մի խոր դւղղահայեաց կրնճիւ ունի:

Երբ մենք գրքերն ու տետրակներն էինք հանում ու պատրաստում էինք գրիչները, նա լուռ կանգնել էր մի ձեռքով յետնած աթրիօնին, լուրջ ու մռայլ դիտում էր պատուհանից դուրս դիմացի տան կտուրը:

Յետոյ սկսեց թելադրելը ու միևնոյն ժամանակ ման էր դալիս նստարանների մէջ: Նկատելով որ աշակերտներից մէկի դէմքը սաստիկ դժգոյն է, մօտեցաւ, թելադրութիւնը ընդհատեց, բռնեց տղայի կզակը, հարցրեց՝ ինչով է հիւսնդ ու ձեռքը դրսւ նրա ճակատին իմանալու՝ արդեօք շերմ չունի:

Այդ միջոցին մի ուրիշ աշակերտ ուսուցչի թիկունքին ըս-
կսեց խեղկատակութիւններ անել: Վարժապետը յանկարծ շուռ
եկաւ, տղան իսկոյն նստեց տեղ ու գլուխը կախ նպասում
էր, թէ հիմա ինչ է լինելու:

Վարժապետը ձեռքը դրած նրա գլխին ու ասաց հանգիստ.

—Միւս անգամ այդ տեսակ բան չանես:

Ուրիշ ոչինչ. և շարունակեց թելադրելը:

Գ.

Երբ մեր աշխատանքը վերջացրել էինք, գնաց բարձրացաւ
իր գրասեղանի առջևը, լուռ նայեց մեզ ամենքիս և հանդարտ,
հնչուն, բայց սիրալիր ձայնով արտասանեց.

—Լսեցէք, տղերք: Ամբողջ մի տարի մենք միասին աշխա-
տելու ենք, ջանանք, որ լաւ անցնեն մեր օրերը: Ձեր դասերը
լաւ սովորեցէք և խելօք կացէք: Ես ընտանիք չունեմ: Ունէի
մի մայր, այս տարի մեռաւ: Ես մենակ եմ. ձեզնից զատ ոչ-
ոք չունեմ աշխարհիս երեսին: Դուք էք իմ զաւակները: Ես
սիրում եմ ձեզ, դուք էլ սիրեցէք ինձ: Տոյց տւէք, որ լաւ ու
բարի տղերք էք: Բառերով խոստում չեմ ուզում ձեզնից, ես
վստահ եմ, որ արդէն «այն» ասացիք ձեր սրտերում... և շը-
նորհակալ եմ:

Հնչեց զանգը. անձայն հաւաքեցինք տետրակները ու լուռ
դուրս էինք գալիս իրար ետևից, երբ շարութիւն անող աշա-
կերտը մօտեցաւ վարժապետին ու դողդոջուն ձայնով ասաց.

—Ներեցէք ինձ, պարոն:

Վարժապետը բռնեց նրա գլուխը, համբուրեց ճակատը ու
ասաց.

—Գնա, տղան:

1) ՌՐը եղաւ նոր վարժապետի տաճ առաջին դասը:

2) Վարժապետը ինչո՞ւ այդպէս լուրջ էր ու մոռայ:

3) Ձեր պարոցի առաջի օրը ինչպէս էր:

3. Վեր կաց

Վեր կաց, մանուկ, խորունկ քնից
արևն արդէն ծաղկել է.

վեր կաց փափուկ քո անկողնից,
հաւը վաղուց խօսել է:

Դէ, շուտ վեր կաց, էլ մի քընի
ծոյլ ու անհոգ՝ անկողնում.

սա զբոսաբերը, դպրոց դիմի,
որ բախտ գտնես դու կեանքում:

4. Փոքրիկ ձիաւար

ա.

Դեռ երեխայութիւնից ձի նստելու սաստիկ սէր ունէի:
Հեծնում էի, մի փայտի վրա ու ամբողջ ժամերով վազվզում
էի մեր բակում:

Յետոյ երբ փոքր ինչ մեծացայ՝ փայտէ նժոյգին փոխա-
րինեցին կենդանի արարածներ: Մեր հորթերը հանգիստ չու-
նէին ձեռքիցս: Մինչև անգամ մեր գայլի նման ահագին շունը
երբեմն ստիպւած էր ծառայելու իմ դւարճութիւններին:

Բռնում էի նրա երկայն ազանջներից ու թռչում մէջքին.
բարի շունը ներում էր իմ յիմարութիւնները ու գնում էր
դէպի այն կողմը, ուր ես շուռ էի տալիս:

բ.

Երբ տասը տարեկան դարձայ, ամեն երեկոյ անհամբեր
սպասում էի նախրի արօտից դառնալուն: Հէնց որ հեռւից
նկատում էի մեծ ճամփի վրա փոշու ամպի բարձրանալը, վա-
զում էի տաւարի առաջը, բռնում էի աւանակներից մէկին
ու ցատկում մէջքին: Ա՛, ի՜նչ ուրախութիւն էր, երբ նա վա-
զում էր հեռու հեռու դաշտերի մէջ...

Իսկ յետոյ աւանակներին փոխարինեցին մատակ ձիերը:
Առանց սարսափելու չէր կարելի նայել ինձ վրա, երբ ես դեկ

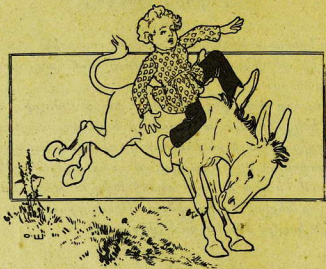
Նման բռնած վայրենի մատակի բաշից, մրրիկի պէս պտը-
տեցընում էի մերկ ու առանց սանձի ձիուն: Հովիւները բար-
կանում էին, զգուշացընում, բայց հով էր ականջ դնողը:

Քանի քանի անգամ վեր եմ ընկել, քանի անգամ կոտ-
րել եմ ձեռս, ոտս, քանի անգամ տուն եմ տարել ինձ երեսս
ջարգւած ու արիւնլըւայ...

Մայրս լաց էր լինում, ասում էր՝ ես «սատանայի ծնունդ
եմ», գնում գանգատում էր վարժապետիս:

Ոչինչ չէր օգնում:

- 1) Անելի հասուն տարիքում ինչ պարագմոնք կը սիրի այդ տղան:
- 2) Դիւ ինչ քանի սէր ունես. եւ որ մեծանաս ինչ ես ուզում դառնաս:

5. Այգեկութ

Աշունը սարից որ այգի հասաւ
այգու ծառերը բեռնւած տեսաւ,
դէմքը խոժոռեց ու չեկաւ դուրը.
«Էտ պտուղները ցած առէք, ասաւ,
էտ դեղձն ու խնձոր, խաղողն ու նուրը,
ու վատ չի լինի, թէ փակէք դուռը»:

Աշնան պատուէրը հենց որ լսեցին
մարդիկ շտապով այգի վազեցին,
ի՛նչ քէֆ, ի՛նչ խնդում, շատ ուրախացան.
քաղակ ու կթոց խկոյն ուսեցին
կրեցին մառան, կրեցին հնձան.
ծառն ու որթերը ձեռաց մերկացան:

1) Աշունը ինչ է սիրում:

2) Իսկ մ՛նք աշնանը ինչ ենք սիրում:

6. Պարս

ա.

Ամառը ինչպէս էր անց կացել, ես ինքս էլ չգիտեմ:

Օգոստոսի վերջերն էր արդէն և ես պատրաստուում էի
գնամ քաղաք. մի-երկու օրից դասերը սկսելու էին:

Երեկոյ էր, ձին կանգնած էր մեր դռանը ու եղբայրս
կապում էր խուրջիկները: Մայրս, քոյրերս, տանեցիք, բոլորս
թափուել էինք դուրս ձիու ու խուրջիկների շուրջը:

Միակ ծերունի պապս էր, որ կանգնել էր առանձին տան
դռան մէջ, երկար չիբուխը բերնին ու իր սիպտակ մօրուքի
ու սև փափախի միջից տխուր ու մտածկոտ նայում էր ինձ:

Չգիտեմ ինչու սիրտս յանկարծ ցաւեց ու մօտեցայ իրեն.

— Ի՞նչ ես մտածում, պապի:

— Ներս արի, բախս, — ասաւ նա ու տուն մտաւ:

Մտայ ես էլ իր ետևից:

բ.

Դուռը կամաց վրա արաւ, մօտեցաւ ինձ, չիբուխը մի ան-
դամ էլ պինդ քաշեց, պահեց ատամներովը ու ծոցից հանեց
ահագին կապոյտ թաշկինակը: Դողդոջուն ձեռքերով ետ քան-
դեց թաշկինակի ծայրի կապը ու մէջը եղած մի-երկու ար-

ծաթ փողը դրաւ ձեռքս՝

— Ա՛ն էս, ճամփին պէտք կը գայ:

Յետոյ մի անգամ էլ քաշեց չիրուխը ու աւելացրեց.

— Նորից գնում ես, բալա շան, Ասուած քեզ հետ: Գնում ես, մէկ էլ կը գաս գարունքին. գարունքը կը գայ, դու էլ կը գաս, իսկ ինձ, ով գիտի, էլ կը տեսնես, թէ չես տեսնի. իմ օրերս համըրւած են, քո կեանքը դեռ նոր է սկսում: Երկար ապրես, որդի, երկար ու երջանիկ: Եթէ ուզում ես երջանիկ ապրես՝ երկու բան լաւ միտդ պահի. միշտ լաւութիւն արա ուրիշին՝ ով էլ որ լինի, որ հոգիդ ուրախ մնայ. մէկ էլ միշտ աշխատանք ունեցի՛ ձեռքիդ, որ ուրիշի ձեռքին մտիկ չը տաս: Զը մոռանան...

Յետոյ հրամայեց, որ չոքեմ:

Կատարեցի իր կամքը, չոքեցի. հազիւ էի ինձ զսպում, լացը խեղդում էր կոկորդըս: Նա ձեռքը դրաւ գլխիս ու տաւ իր օրհնութիւնը...

Կարծես երէկ լինէր, այնպէս պարզ յիշում եմ դեռ իր ազնիւ ու վեհ դէմքը, իր դողդոջուն ձեռքերը, իր բարի ու խոր ձայնը...

Երբ նորից ոտի ելայ ու դուրս եկանք միասին, արդէն ձին պատրաստ էր. գրկւեցի բոլորի հետ, ես ու մեծ եղբայրս հեծանք ձիերը, բաժանւեցինք ու մտանք ձորը:

Էն էր. պապիս ես այլևս չը տեսայ: Աշնանը մեռել էր. ես շատ ուշ իմացայ, ինձնից ծածկել էին:

1) Տուն որ մտան, տղան քանի՞ ըան ստացաւ իր պապից: Ո՞րն է ստացածներից ամենաթանկագինը:

2) Պապի ասելով՝ ով է երջանիկը աշխարհիս երեսին. եւ ինչո՞ւ:

7. Հսկասի

ա.

Լաւ չեմ յիշում թէ որ դարում,
հին ժամանակ, մեր աշխարհում
ասում են թէ՛ կար մի իշխան.
մի մեծ իշխան, էնքան ուժեղ,
որ թէ մարդիկ նրա աչքում,
թէ հասարակ ճանճ ու մըժեղ:
Ինչ որ անէր ու կամենար,
օրէնք էր էն երկրի համար.
Ով էր գրլից ձեռ վեր կալած,
Ով դուրս կը գար նրա դիմաց:

Ունէր անթիւ ու անքանակ
ոչխարի հօտ, մարդի բանակ,
կովի նախիր, խոզի բոլուկ,
երամակներ ձիու, ջորու,
էս բոլորը ցրւած, փրուած
մինչև ծովի ափը հեռու:

Մինչև ուր որ քըշէր, տանէր,
իր աշխարհքի սահմանն էն էր.
Ով էր գրլից ձեռ վեր կալած,
Ով դուրս կը գար նրա դիմաց:

բ.

Մի անգամ էլ էս իշխանը
երբ նրստած էր իրեն տանը,
լեղապատառ ներս ընկաւ տուն
իր հօտերի վերակացուն.

— Ապրած կենաս, մեր տէր, իշխան,
հապան, էսպէս հրրաջք մի բան:
Արածում էր ծովի ափին

բազմութիւնը քո հօտերի,
մին էլ տեսնենք՝ ծովի միջին
մի վիթխարի մարդ է գալի:
Մի վիթխարի մարդ եմ ասում,
որ մենք իր մօտ լու ենք չընչին,
ծովը մինչև ծունկն է հասնում,
խակ գրլուխը ամպի միջին:
Նկաւ, կանգնեց մեր յանդիման
ու որոտաց ամպի նրման.
«Ո՞վ է, ասաւ, էսպէս բերում
թողնում ապրանքն իմ հանդերում.
կորէք իսկոյն, աւազակներ,
ձեռքս քանի չի հասել դեռ...»
էն ժամանակ վեր կացայ ես
ու պատասխան տրւի էսպէս.
«Էտ սեակնած, մութ ամպերում
գուր ես էտքան բարձրը գոռում,
ով էլ լինես, ուսկից էլ գաս,
էս մի բանը լաւ իմանաս,
դու, երկնահաս, ահեղ հրսկայ,
մեծ իշխանի ապրանքն է սա.
Ո՞վ է գրլխից ձեռ վեր կալած
Ո՞վ դուրս կը գայ նրբա դիմաց»:
Բայց ինձ իսկի չը լսեց էլ
էն անճոռնի աժդահակը,
էն ամպերից ցած կրոացաւ,
ձեռը կոխեց ծովի տակը,
դուրս հանեց մի ձուկն ահագին
ու դէմ արաւ արեգակին,
որ խորովի...» Հագիւ էտքան
պատմեց հովիւն իշխանական
ու վեր ընկաւ շունչը փչեց:

Խիստ զայրացաւ իշխանը մեծ-
 —Ո՞վ է, ասաւ, համարձակել
 իմ տէրութեան սահմանն եկել
 ու էտպէս էլ վրէս հաչում...
 Ինձնից ուժեղ չեմ ճանաչում
 ես ոչ մի տեղ և ոչ մէկին...

Էսպէս ասաւ ու զայրագին
 հրրամայեց զօրքերը զան:
 Հրրամայեց զօրքերն եկան.
 —Կեցցէ մեր տէր, մեր թագաւոր,
 անյաղթ, անմահ, ամենազօր...
 —Ապրէք, ասաւ իշխանը սէգ,
 ելէք իսկոյն ու գրնացէք,
 մանուկ ու ծեր
 իմ առիւծներ,
 հով է, տեսէք, վրէս հաչում
 ու իմ ուժը չի ճանաչում:
 Յոյց տըւէք դուք, որ ոչ մի տեղ
 չը կայ ոչ ոք ինձնից ուժեղ...»
 Ասաւ, զօրքերն իրենց կարգին
 փող փրչեցին, թըմբուկ զարկին,
 շրրբխկոցով, գրրընգոցով
 ճամփայ ընկան դէպի մեծ ծով:

Հասան, տեսան—այ քեզ հրսկայ,
 գրլուխն էստեղ, ոտներ չը կայ.
 գընան, գընան, թէ որ գրտնես...

Երկար ու մին ձրգւած էսպէս,
 հրակայական քրնով քրնած:
 Էստեղ, էստեղ դիրքեր բրնած,
 դէս չոքեցին, դէն պառկեցին,
 հա զարկեցին ու զարկեցին.
 տեսան տեղից ժած չի գալի,
 խրոբմփում է զարհուրելի,
 խրոբմփոցից, ինչ որ խօսում,
 մարդիկ իրար ձէն չեն լրսում:
 Մօտ գրնացին, էլի, էլի...
 Դարձեալ տեղից ժած չի գալի:

Կամաց կամաց սիրտ առնելով,
 գորգոռալով, հարայ տալով,
 դուրս թափւեցին թաքուստներէց,
 ելան վրէժն, դէսից, դէնից,
 որը ոտին,
 որը քրթին,
 որը լանջին,

որն ականջին,
փորի վրա, միրքի միջում,
ձի են խաղում, նիզակ ճօճում,
զարկում, զարկում,
ձրգում, թըքում,
հայհոյում են էսպէս, էնպէս...

Ե.

Մին էլ հրական էն սարի պէս
վրա նըստեց մեծ, ահարկու.
ինչ պատահեց—ոչ տեսնես դու:
Հազարներով մարդն ու իր ձին
տակովն եղան, կոտորւեցին.
որն էլ գըլխից, քըթից, լանջից,
կամ ուտերից, կամ ականջից
նեղքն ընկաւ, թէ մարդ, թէ ձի,
նըրա օրն էլ դու իմացի:

Շատ զարմացաւ հըրէշ հրական,
թէ, տէր Ասուած, արդեօք էսքան
մանր-մունրը ինչ բաներ են,
որ եկել են թափւել վրէն:
Տեսաւ, ինչ որ կենդանի կան
վազ են տալի թէ ետ գնան,
բուռն արաւ իր բըռնովը մեծ,
իրար խառնեց ողջ հաւաքեց,
գըպանն ածաւ
ու վեր կացաւ,
լընգլընգալէն, իրիկունը,
գընաց հասաւ իրենց տունը:
Տանը իր պէս մեծ, ահագին
մի մէր ունէր, բարի մի կին:

Գրնաց իրեն մօրը պատմեց
 թէ իրեն հետ ինչ պատահեց,
 ու գրրպանից հանեց բոլոր՝
 ահից խելառ ձին-ձիաւոր:
 Բարի կինը հէնց որ տեսաւ,
 —Սման, որդի, վայ ինձ, ասաւ,
 ինչ ես անում էա խեղճերին,

բա չմտեսնում թէ քո ձեռին
 ոնց են դողում: Սսենք մեծ ես,
 մի՞թէ պիտի փոքրին տանջես:
 Մեծ թէ փոքրը, ինչ էլ լինի,
 ամեն ապրող շունչ կենդանի,
 որ ծընւել է արևի տակ,
 էս աշխարհքում միատեսակ,
 մինը պակաս, միւսը աւել,
 ողջ էլ գիտեն խընդալ, ցաւել
 Չրպարժենայ երբէք ոչ ոք
 թէ ինքն անյաղթ մի բան է
 Գոկ.

միշտ ուժեղից ուժեղը կայ,
 իսկ ամենից ուժեղը՝ մահ...
 Բաց թող, որդիս,
 բաց թող զքնան,
 ապրեն ազատ
 ուր կամենան:

Ու, հրնազանդ մօր խրրատին,
 իսկոյն հանեց հրակայ որդին
 իր գրրպանից ձին-ձիաւոր,
 իրար խառնած գօրքը բոլոր,
 թողեց զքնան
 ուր կամենան:

8. Մահակ-Մահակը

ա.

Վարագի վանքում ուսուցիչ էի: Մի երեկոյ սենեակում նստած աշակերտների տետրակներն էի ուղղում, որ ետևիցս մի ձայն լսեցի: Ետ դարձայ, տեսնեմ՝ դռան առջև կանգնած է վանքի հացթուխի օգնականը. քսաներկու, քսաներեք տարեկան մի բարձրահասակ երիտասարդ, բարակ ու նիհար: Կարծեցի՝ եկել է ինձ վանական ընթրիքին հրավերելու:

—Հը, Մահակ, ի՞նչ է,—հարցրի ես:

—Վարժապետ...սկսեց նա կմկմալով ու լռեց:

Ես մօտեցայ:

—Վարժապետ,—շարունակեց նա աղերսագին,—ի՞նչ կը լինի, ինձ էլ կարդալ սովորեցնես: Ես էլ գիրք կարդամ, լրագիր կարդամ: Ախ, ի՞նչքան լաւ-լաւ բաներ կայ գրած գրքերում: Ինձ որ կարդալ սովորեցնես, վանքի բոլոր գրքերը կը կարդամ...

Ես նայեցի նրա յուզւած ու գունատ դէմքին. խիտ յօնքերի տակից խոշոր աչքերը տենդօրէն փայլում էին:

—Լաւ, վաղանից սկսե՛ք,—պատասխանեցի ես:

Առաջ քան ուշքի եկայ, Մահակը կռացաւ և աջս համբուրեց:

բ.

Մեր պարապմունքները շատ աջող էին գնում: Մահակը ամբողջ սրտով էր կպել գործին: Աշակերտները շուտով իմացան, որ «Մահակ-Մահակը» կարդալ է սովորում. նրան այդպէս էին անւանում երկար ու բարակ հասակը ու մեծ գլուխը ակնարկելով: Վագում էին ետևից ու ծաղրում.

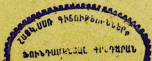
—Տիրացու Մահակ, տիրացու Մահակ:

—Չէ, չէ, Մահակ վարդապետ: Հայր սուրբ, հայր սուրբ:

—Ձերդ սրբազնութիւն, Մահակ սրբազան:

Ստիպւած էի սաստելու այդ շարերին: Սակայն Մահակը

Երջ
505

ծաղրանքների վրա ոչ մի ուշք չէր դարձնում և շտապում էր շուտով վերջացնի այբուբենը: X X

—Ախ, ե՞րբ պիտի մեծ-մեծ գրքեր կարդամ, «Նենթ», «Կայծեր» — կրկնում էր նա ամեն անգամ անձկութեամբ:

Այդ ժամանակ ամենքը Րաֆֆիի վէպերով էին յափըշտակած:

—Սպասի, սպասի, շուտով այդ գրքերն էլ կը կարդանք, — քաջալերում էի նրան. և նա ամեն դասից յետո՛ւ աւելի վստահ էր հեռանում սենեակիցս:

Իմ սենեակը նրա խցի գլխին էր, իմ պատուհանն էլ նրա պատուհանի պէս բացւում էր դէպի վանքի դրսի բակը: Նւ ահա մինչև ուշ գիշեր այդ պատուհանից ես լսում էի Սահակի անդադրում, ոգևորւած ձայնը.

—Գը-այ-ը՛ գայլ, սը-այ-ը՛ սայլ, փը-այ-ը՛ փայլ...

Գ.

Մէկ ամսից յետոյ նա արդէն բոլոր տառերը լաւ ճանաչում էր և կարդում էր ինձ հետ փոքրիկ պատմւածքներ: Բայց օրէօր աճում էր նրա անհամբուրութիւնը: Մի կիրակի ամբողջ օրը վանքից բացակայ էր, եկաւ միայն երեկոյեան դէպք և ուղղակի մտաւ սենեակս: Մի փաթեթ ունէր կոնատակ:

Յաղթական քայլւածքով ու փայլող դէմքով մօտեցաւ դանիս և բաց արաւ գունաւոր թաշկինակը:

Մէջը Րաֆֆիի «Կայծերի» մի նոր, օրինակն էր, ինչպէս յաճ փողով գնել էր Վանում:

—Վարժապետ, ահա գիրքը. հիմի սրանից կարդա՛

—Լաւ, — ասի ես, — այս մի շաբաթն էլ դասագրքի յետոյ կը սկսես քո «Կայծերը»:

—Շնորհակալ եմ, վարժապետ, Աստուած երկայր քեզ, — անկեղծօրէն դուրս թռաւ նրա սրտից:

Դ.

Բայց այդ օրին շարժանացանք:

Մի տօն օր էր, քաղաք էի իջել. երբ երեկ

ձայ վանքը՝ ինձ յայտնեցին, որ Սահակը մերձիմա՛հ հիւանդ է։
Շտապեցի հիւանդի սենեակը։ Մեռելի նման գունատ, ձրգ-
ւել էր մէջքի վրա, խոշոր աչքերը յառած առաստաղին։ Երբ
նրան աննձնա տւին՝ նա առանց աչքերը առաստաղից հեռաց-
նելու, կարծես զառանցանքի մէջ, կարօտալի արտասանեց.

—Վարժապետ, դաս տուր...

Մօտեցայ, մի քանի մխիթարական խօսքեր ասի, թէ
շուտով նորից կը սկսենք մեր պարապմունքները, և այս ան-
գամ ուղղակի Վհայծերից»։

Նա անշարժ ականջ էր դնում իմ խօսքերին, աչքերը շա-
րունակ առաստաղին. երբ ես լռեցի, խուլ ձայնով կրկնեց.

—Վարժապետ դաս տուր...

Նստեցի մօտը մի տասը բոպէ։ Թէ ես, թէ հիւանդապահ
ծառան պահպանում էինք խորին լուսթիւն։ Սահակի գունատ
դէմքը կամաց իմ կողմը դարձաւ, սև աչքերը մեխեցին դէմ-
քիս ու բամբակի պէս սպիտակ շրթունքները շնջացին.

—Վարժապետ, դաս տուր..

Ե.

Նա շատ ուշ ու դժւար առողջացաւ։

Մի օր ինձ սենեակից դուրս կանչեցին։ Դուրս եկայ, տես-
նեմ Սահակն էր. եկել էր մնաս բարով ասելու, գնում էր իր
հայրենիքը կազդուրւելու ծնողների մօտ։

Դեռ ևս գունատ էր շատ, բայց ամբողջ դէմքը ժպտում էր։

—Մնաս բարով, վարժապետ, երբէք քո լուսթիւնը չեմ
մոռանայ.—բացականչեց նա ձեռքս սեղմելով։—Քո մեծ լա-
ւուսթիւնը. չէ՞ որ ես հիմա կարգալ գիտեմ։

Երբ հեռանում էր, նկատեցի որ մէջքին մի երկար շալի
մէջ մի բան ունէր կապած. իր գիրքն էր, որ տանում էր հետը
սարերումը կարգալու։

Միակ հարստութիւնը, որ տանում էր հետը։

1) Սշակերտները ինչո՞ւ էին ծաղրում Սահակին, երբ իմացան որ
կարգալ է սովորում։

2) Սահակի պատմութեան մէջ ամենից անլի մեզ լինչն է դուր գալի։

Գ. Կարդա՛

Կարդան, այ իմ խելօք մանուկ,
կարդան, գրքի տարին-բոլոր.
կարդացողի խելքն է կըտրուկ,
միտքը պայծառ ու լուսաւոր:

Գիր կարդալով՝ դու գրքերում
շատ նորանոր բան կիմանաս.
շատ շատերից, շատ բաներում
մըտքով հեռու կը սըլանաս:

Գիր կարդալով՝ դու աշխարհիս
կը ճանաչես շարն ու բարին
հիվ է խընդում, հիվ է լալիս,
հիվ է զըրկում խեղճ թըշւառին:

Դու կիմանաս՝ ինչու մարդիկ
պէտք է ապրեն իրար համար.

Ինչն է մարդկանց ցաւն ու կարիք,
Ինչ է լոյսը, ինչը խաւար:

Կարդա՛, որդիս, որ հօրըդ պէս,
դու էլ անուս, խեղճ չը մընաս,
որ ամենքին վիզ չը ծըռես
ու միշտ ազատ առաջ գընաս:

Մնչու տգիտութեանը խաար ենք ասում, իսկ գիտութեանը՝ լոյս:

10. Չալօի էլը

ա.

Չալօն մի էշ ունէր միայն, մի հատիկ քած էշ: Ուրիշները պանազան չորքոտանիներ էին աշխատեցընում իրենց տուն ու տեղի համար, իսկ նա ամեն տեղ էլ ուզէր-չուզէր իր էշոյն էր գործի գնում: Այնքան դէս ու դէն էին քշել, որ ուժից գցել էին խեղճ անասունին: Ինքը Չալօն օրական երկու ճամփայ աղբիւրիցը ջուր էր կրում այդ էշով, ջաղացը աղուն տանում, անտառը փայտի գնում. սար ու դաշտի երկար ու ձիգ ճանապարհը հօ ոտից գցել էր նրան:

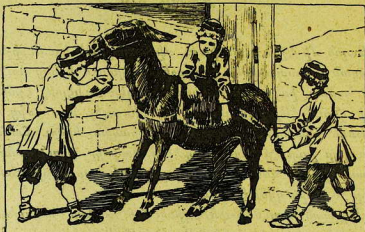
«Աղքատի լեզուն կարճ է լինում»: Ունեոր հարեաններն անգամ ձեռաց գործի համար Չալօի էշին էին վազում, առարկելով թէ իրենց էշն ու ձին տանը չի: Մի խօսքով, ամբողջ թաղն ու թառակը օգտուում էին աղքատ Չալօի սուս ու փուս բնաւորութիւնից և էշին տանում էին ուր ուզէին: Շատ բանելուց ուժասպառ էր ժամերով յոգնած՝ պառկում էր գետնին, իսկ նրա մի տարեկան քուռակը ուղղակի չը դիմացաւ, մի օր էլ վեր ընկաւ ու սատկեց:

բ.

Այդ բոլոր չարչարանքը կարծես բաւական չէր: Չալօի էշը ուրիշ թշնամիներ էլ ունէր: Ամբողջ գիւղի շարածճի մանուկ-

ները՝ հէնց որ էշին գտնում էին պարապ, մի հնարքով դռնիցը հեռացնում էին և ջուխտ ու կենտ վրան թափելով, այնքան վազում ու վազեցնում էին անբան անասունին, որ քափ ու քրտնքի մէջ լողացնում էին նրան:

Մանուկների այդ անպիտան վարմունքը ցաւ ու կրակ էր դարձել Չալօի համար: Մեծերին, խաթր էր անում, բան չէր ասում, իսկ փոքրերին թէկուզ մտածում էր՝ պատահած ժամանակը մի լաւ թակի, բայց այնպէս փախչում ու թաքնւում էին անպիտանները, որ նրա առաջը մնում էր միայն էշը իշացած կանգնած: Այս տեսակ դէպքերում Չալօն իր սրտի զայ-

րոյթը էշիցն էր հանում. այնքան վեր էր հատում, որ էշի ետին ոտքերը ուղիղ գնալու փոխանակ միշտ թեք-թեք էին գնում:

Հէնց որ մի կիրակի կամ մի տօն օր էր գալիս, մանուկների բախտը բանում էր: Նրանք գիտէին, որ էշը տանն է՞ւ վաղ թէ ուշ գոմից կամ մարագից արօտի են արձակելու: Չարածնինները խումբ-խումբ շտապում էին դէպի Չալօի տունը և հեռու-մօտիկ այնքան պտոյտ էին գալիս, մինչև որ էշը դռների կերևար:

Նրանց մէջ շորս թէ հինգ հոգի շատ շարն էին. հաստապուռ Ապրօն, մեծասրտի Վասիլը, բղէզ Նեսօն և ծակ-

փափախ Մուկուչը, որոնք միւսներին խմբապետներն էին: Ով շուտով էշին իրան ճանկն էր գցում, նրա կոճին ալշու էր. առաջինը ինքն էր հեծնում, գիւղից հեռացնում, ջիրիթ սարքում, ապա հերթով միւսներն էին «պոչահանաք» և «քարփան կտրէք» խաղում:

Ե.

Այսպէս՝ մի կիրակի էր, որ Չալօն տեսաւ նորից՝ էշը դռանը չի: Իջաւ գիւղամէջ, դէս ու դէն նայեց, սրա ու նրա գոմ ու մարագը մտաւ. այս ու այն կալապանն ու շաքարանը տնդդեց, բայց էշը չըկար ու չըկար: Հասկացաւ, որ երեխաները նորից էշին տարել են տանջելու. զայրացած՝ վերցրեց մի հոնի եղան և գիւղիցը դուրս գալով դէպի մօտակայ արտերը՝ անդադար կանչում էր. «Էհէ, էշ տանող, էհէյ, էշ տեսնող»:

Մակայն ո՛չ ոք չէր պատասխանում:

Չալօն աւելի կատաղեց և բերանը փրփուրով լիքը այս անգամ սկսեց թունդ-թունդ հայնոյանք թափել «անամօթները» գլխին: Երբ տեսաւ որ դարձեալ պատասխանող չը կայ, այնուհետև սկսեց ինքն իր էշին անիծել.

«Երանի քեզպէս ապրանք ուրիշն էլ ունի, թէ կենտ ես եմ. գէշն ուտի քեզ. ինչ անասուն ես հա...»:

Յանկարծ նկատեց որ դիմացի սարիցը իրենց Նասիր ապին ցած է իջնում: Իսկոյն բարձրացաւ մի թմբի գլուխ, ձախ ձեռքը ականջին դրաւ, աջ ձեռքով փափախը վերցրեց ու օդի մէջ ցած ու բարձր անելով սկսեց կանչել.

—Էհէյ, Նասիր ապի, ապի, ապի:

Նասիր ապին Չալօի հօրեղբայրն էր: Թէպէտ ծեր էր ու մազերը այլսոր, բայց դեռ սուր լսողութիւն ունէր: Լսելով Չալօի խօսքերը, ընդհատեց քայլերը և պատասխանեց.

—Հէյ, ադա, էտ ի՞նչ է, էտ ի՞նչ է...

Չալօն այնքան պինդ էր աղաղակում և այնքան յուզւած էր, որ Նասիր ապիի ձայնը անլսելի մնաց նրան և շարունակեց.

- Ա՛ խլանաս դու, ապի՛, նասիր ապի՛:
- Ադա, էդ ի՛նչ է, ի՛նչ է, իմանում չե՞ս:
- Մեր էջը տեսար ո՞չ, էջը, էջը.
- Տեսայ, համա բերի ո՞չ:
- Ո՞րտեղ տեսար, ո՞րտեղ, ո՞րտեղ:
- Քարակիտուկի վերի կողմերումը, վերի՛:
- Հիմի որ գնամ, էնտեղ կրլինի՞ թէ ո՞չ:
- Բաս հօ գէլը կերաւ ո՞չ:

Դ.

Իսկ երեխաները իրենց անելիքը առաջուց արել և վեր-
Նացրել էին: Երբ տեսել էին Նասիր ապին, էջին թողել էին և
քարակիտուկների տակը տապ արել: Այժմ էլ, երբ ականջնե-
րո՞վն ընկաւ Չալօի և ապիի ձէնն ու ձուներ, ամեն մէկը շտա-
պեց փախչի: Հաստապուօշ Ապրօն, որպէս զի Չալօին վախեց-
նի և հնարաւորութիւն տայ ընկերներին անվտանգ գիւղ մըտ-
նելու, բարձրացել էր մի սաղարթախիտ կաղնի ծառ և այն-
տեղից կանչում էր.

—Էհէյ, իշատէր, էջն արտը կերաւ, էջն արտը կերաւ,
կերաւ:

Մի րոպէ Չալօն սփրթնեց. նա լաւ գիտէր, եթէ արտերի
պահապանը էջին բռնի և տունանի, ահագին տուգանք են խը-
լելու իրենից: Իսկոյն ձայնը կտրեց և սուս ու փուս, ծածուկ
ճամփով այնպէս քայլեց դէպի՛ ապիի ցոյց տւած տեղը, որ չը
լինի թէ մէկը տեսնի և յայտնի պահապանին, թէ Չալօն էջին
էր ման գալիս և նրա էջն է, որ արտն էր ընկել ու կերեր:

Երբ էջին հասաւ, խեղճ անասունը կանգնել էր գրուխը
խոնարհած, ականջները ցած, պոչը սաքերի արանքը սեղմած,
իսկ մէջքի մազը շատ նստել ու վեր գալուց ցած էր թափած:
Չալօն թէև անի քաշեց ու քթի ծակերից բարկութեան ծուխ
ելաւ, սակայն արտի պահապանի երկիւղիցը, առանց մի խօսք
ասելու, առաջն առաւ կենդանին ու տուն քշեց:

Խեղճ անասունը: Աղքատի էշ էր՝ հանգիստ չէին տալիս,
հչ էշին, ո՛չ տիրոջը:

1) Չայօն ինչո՞ւ չէր ըողորցում, ինչո՞ւ չէր պաշտպանում. ինչո՞ւ
սուս ու փուս տսնում՝ էր այդ ըլլորը:

2) Ի՞նչպէս կը լինէր այս էշի պատմութիւնը, եթէ Չայօն մ'ի
հարուստ մարդ լինէր:

11. Տերեւաքափ

Ա՛յ փոքրիկներ, ա՛յ սիրուններ,—
ասաւ քամին տերևներին,—
աշունն եկաւ, մօտ է ձմեռ,
ի՞նչ էք դողում ծառի ծէրին:
Ոսկի, դեղին, վառ ծիրանի
գոյներ հագէք խայտաբղէտ
ու ճիւղերից ձեր մայրենի
եկէք ինձ հետ, փախէք ինձ հետ...
Եկէք տանեմ հեշտ ու անթև
անհետ ճամփով, անյայտ տեղեր,
չէք իմանայ այնուհետև
էլ ինչ՞ է դող, ինչ է ձմեռ...

Տերևները հէնց լսեցին,
նախշուն, նախշուն, գոյներ հագան,
սրւարւալով տխուր երգեր
քամու թևին թռան, փախան:

1) Տերեւները ինչո՞ւ էին տխուր. նրանք ինչո՞ւ ականջ դրին քա-
մու խօսքերին:

2) Քամին նրանց ո՞ր է տանելու:

12. Երկու քոյր

—Հայրիկ, մի բան պատմի, մի լաւ բան պատմի.—Խընդ-
րում էին Յուսիկն ու Յասմիկը:

Հայրիկը մի քիչ մտածեց, շոյեց նրանց ոսկեհեր գլուխ-
ները, ժպտաց ու ասաւ.

—Լինում է չի լինում երկու քոյր է լինում: Երկուան էլ
ծնւել էին միևնոյն օրը, մի գեղեցիկ լճի ափին: Նրանցից մէկը
տուն ունէր, միւսը ոչ: Մի օր անտունը գալիս է տուն ունե-
ցողի մօտ ու ասում. «Քուրիկ ջան, տեսնում ես՝ ինչ անտա-
նելի շոք է, արևը կէսօրին ինչպէս է այրում: Թող որ մի քիչ
քո տանը հանգատանամ, մինչև որ հովանայ ու իրիկունը նո-
րից վեր կենամ գնամ իմ բանին: Քո լաւութիւնը իսկի չեմ
մոռանայ: Թող, քուրիկ ջան»:

—Խեղճ աղջիկ, — ընդհատեց Յասմիկը — ինչպէս պիտի
տանջւելիս լինէր շոքից: Ես իսկոյն ներս կը թողնէի:

—Բայց տուն ունեցողը այդպէս չարաւ, — շարունակեց
հայրը—այլ ասաւ. «Ի՞նչ միամիտն ես. չէ՞ որ ես էլ հագիւ եմ
տեղաւորւում իմ տանս մէջ, քեզ ի՞նչպէս ընդունեմ: Մի ու-
րիշ հով տեղ գտի քեզ համար, որ էս արևից ազատւեա՞մ:

—Ի՞նչ անգութ, անպիտան աղջիկ է եղել, հայրիկ,—նորից
մէջ ընկաւ Յասմիկը:

—Մի քիչ սպասեցէք, գուցէ այդպէս չը խօսէք այդ աղ-
ջկայ մասին:

—Ո՛չ, հայրիկ, ո՛չ: Անշուշտ մի շար աղջիկ պիտի լինէր,—
պնդեց Յասմիկը.—Սեփական տուն ունենայ և իր տանջւած,
չարչարւած քրոջը մի անկիւն էլ չը տայ, այն էլ մի երկու
ժամով: Երևի մի կտոր չոր հաց էլ կը խնայէր քրոջից:

—Ճշմարիտ է, նա ոչոքի ոչ հաց էր տալիս, ոչ էլ մի սև փող:

—Ասա՛, մի հրէջ է եղել էլի,—չարացաւ Յասմիկը:

—Անտուն աղջկան ոչոք չէր սիրում,—շարունակեց հայրը—
ոչ ոք նրան ձեռք չէր մեկնում: Հովը ընկնում էր թէ չէ, ան-

տուն աղջիկը մտնում էր այգիներն ու բոստանները: Գիւղացիք որը թիակով էր նրա մէջքին տալիս, որը բահով, որը ոտով էր հրում: Փոքրիկ երեխաները քարեր էին շարտում նրա ետևից: Նա թռչկոտում էր մարգից մարգ, մտնում էր քարերի ետև, կուշ էր գալիս պատի տակ, ու այնպէս ցաւում էր նրա մերկ մարմինը:

—Հարուստ քոյրը նրա համար մի ձեռք շոր կարել տալ չէր կարող, ի՞նչ է.—նորից բողոքեց Յասմիկը:

—Ո՞րտեղից կարել տար. ինքն էլ նոյնքան աղքատ էր:

—Բայց դու չասացի՞ր որ տուն ունէր.—ասաւ Յասմիկը— Այդ տան մէջ իհարկէ կեցողներ կային և վարձ էին վճարում:

—Ձէ, աղջիկս: Տունը շատ փոքր էր. մի պատուհան ու մի դուռ ունէր միայն, և ինքը տանտիրուհին հազիւ էր մէջը տեղաւորում:

—Ի՞նչ կայ որ.—շարունակեց Յասմիկը—քոյրը տանը նրան կօգնէր, սենեակը կաւէր, կերակուրը կը պատրաստէր:

—Նա չը գիտէր թէ եփել կամ խորովելը ի՞նչ բան է: Նա էլ քրոջ պէս ուտում էր հում-հում ինչ որ գտնում էր խոտերի տակ, տերևների վրա կամ գետնի մէջ: Ոչ վառարան ունէր, ոչ փուռ, ոչ գդալ, ոչ դանակ: Տնակը շատ փոքր էր:

—Այ զարմանալի տուն է.—բացականչեց Յուսիկը:—Բայց էլի հօ մեր շան տնակից մեծ կը լինէր:

—Ո՞չ, շատ աւելի փոքր, ցածր ու նեղլիկ.—պատասխանեց հայրը:

—Բա ի՞նչպէս էր աղջիկը մէջը ապրում:

—Ապրում էր ու միշտ իր հետ ամեն տեղ ման էր ածում:

—Ի՞նչ ես ասում, հայրիկ: Տունը հետն էր ման ածում, մի ամբողջ տուն: Այդ անկարելի բան է:

—Ուղեհար էլ, չէր կարողանայ միջից դուրս գայ, որդիս. իր տնակի պատերին կպած էր:

—էտ հօ...էտ հօ...Հայրիկ, ասե՛մ, ասե՛մ—մէջ նետուեց Յասմիկը:

—Էտ հօ ես էլ իմացայ,—գլխի ընկաւ եղբայրն էլ.—էտ
հօ կրիան է իր պատեանով:

—Իսկ աղքատ քոյրը գորտն է, որ տուն չունի. քացրեց քոյրը:

—Սա ձեզ չասի՞, որ տանտէրը այնքան էլ անսիրտ չէ,
ինչքան դուք կարծում էիք—ծիծաղեց հայրը:

—Հա, եթէ ես միշտ ինձ նման աղջկայ մասին մտածե-
լիս չը լինէի, հօ վաղուց իմացած կը լինէի—բողոքեց Յասմիկը:

Դնչ յատկութիւնների տէր աղջիկ է Յասմիկը:

13. Մ յ ա ի կ ո տ ն ա պ ա ս տ ա կ ն եր ը

Նապաստակներն ամբողջ ցեղով
անտառի մէջ արին ժողով

և ժողովում մի ծեր շրջիկ

ասաւ. «Լսէք, մեծ ու պըստիկ,

չունը հաչէ,

քամին փըչէ,

ամպը գոռայ,

մուկը ճըռայ,

օձը սողայ,

մեր էս ցեղը

հա կը դողայ:

Վախկոտներ ենք էգ թէ արու,

չենք տայ քացի, չենք տայ հարու,

թէկուզ լինենք մի-երկու ծին

մեզ պիտ ուտեն արծիւն ու ցին:

Էսպէս ապրել չի կարելի

էս աշխարհում չարերով լի:

Չարն ու բարին աշխարհի հետ

թողնենք գնանք, թափւենք մի գետ»:

Շրջիկները ոչ էս, ոչ էն,

ելան ընկան մահի ճամփէն,

հէնց որ եկան գետին մօտիկ,
 գորտերն ամեն մեծ ու պատիկ
 խառնիխուռը
 թափւան ջուրը:
 Իսկոյն էտտեղ մի այլ շրլդիկ
 «Դարձէք, կանչեց, պապիս որդիք,
 էլ մի կախէք ձեր քըթերը,
 մեզնից վախկոտ են գորտերը»:

14. Կօշիկ սրբող Թումասը

ա.

Վաղ առաւօտ է. ահագին քաղաքի կէսը քնած է դեռ: Բայց Թումասը ոտի է վաղուց. ու շըւշւացնելով գնում է գործին՝ ուսից կախած իր տուփը, որի մէջ խոզանակներն են ու կօշիկի ներկերը:

Սուր արձագանք է տալիս սուլոցը դեռ դատարկ փողոցներում: Թումասը ուրախ է, միշտ ուրախ ու աշխուժ: Թուխ դէմքով, խելօք աչքերով, դեռ նոր է լրացել իր տասը տարին, թէև վրան որ նայես հազիւ կը տաս ութը տարի:

Փոսաի կենդրոնական շէնքի դէմ, գլխաւոր մուտքից ոչ հեռու, անձրևից պաշտպանւած մի անկիւնն է նրա աշխատանոցը. այդտեղ նստած է նա ամբողջ օրը իր տուփի ու խոզանակների առաջ. ամառայ շոքին, ձմեռայ ցուրտին, միշտ անխափան հնչում է նրա ախորժելի քնքուշ ձայնը.

«Ձէք ուղում, պարհն, մաքրեմ ձեր կօշիկը. աղամանդի

պէս փայլի. հայելու պէս տեսնէք մէջը ձեր պատկերը. թանկ չէ, պարոն, հինգ կոպէկ»:

Ասում է ու այնպէս քաղցր ժպտում, այնպէս կատակով, այնպէս կենսուրախ, որ անցորդը ակամայ կանգ է առնում: Իսկ ով մի անգամ իր կօշիկը թոմասին է մաքրել տալիս, էլ միշտ կը գայ նրան:

Իսկ մուկն ընկաւ թէ չէ՞^բ հաւաքում է ձեռաց իր փոքրիկ շարժական խանութը ու գնում տուն:

Քաղաքի ծայրին, մի խուլ փողոցի խորքումն է այն ցածլիկ հին տունը, ուր մի փոքրիկ սենեակ ու մի մեծ խոհանոց ունեն վարձու բռնած: Թոմասի մայրը լըլացարար է:

Ինչ բախտաւոր ժպիտով դիմաւորում է մայրը ամեն իրիկուն իր սիրեկան երեխին, կարծես իսկոյն մոռանում է ամբողջ օրւայ յոգնութիւնը լացքի տաշտի

առաջ:

Թոմասը գալուն պէս դատարկում է իր վարտիկի երկու գրպաններում հաւաքած սև փողերը մօրը գոգնոցի մէջ, փոքրիկ քոյրերը պատրաստում են սեղանը և իսկոյն նստում են հացի: Շտապում է նա:

Ուղիղ ժամը ութին սկսւում են երեկոյեան դասերը: Այս երկրորդ ձմեռն է, որ Թոմասը անընդհատ գնում է գիշերները դպրոց. արդէն սովորած է գրել կարգալը: Յերեկւայ այն ժամերին, երբ քիչ է անցուդարձը և յաճախորդներ չեն լինում, Թոմասը փողոցի իր անկիւնումը իր տուփի առաջ միշտ մի փոքրիկ գիրք ունի ձեռքումը:

Նա կարդում է, կարդում, և ի՞նչ ծրագիրներ ապագայի համար, ի՞նչ մեծ ու պայծառ ծրագիրներ:

Այդ վաքրիկ գրքերը ասում են նրան, թէ քանի քանի մեծ մարդիկ իր նման են եղած իրենց կեանքի սկզբին, քանի քանի մեծ մարդիկ առաջ են գնացել ու բարձրացել են աստիճանէ աստիճան միայն իրենց աշխատանքովը և իրենց յամառկամքովը:

Եւ թոմասը վճռել է. ինքն էլ պէտք է դառնայ անպատճառ մի մեծ մարդ, ինչքան բաներ պիտի հնարի մարդկանց համար և ինչպէս պէտք է պահի իր մայրիկին ու քուրիկներին...

Այո, մի մեծ մարդ, անպատճառ:

1) Ի՞նչ էք կարծում՝ թոմասի ծրագիրը պիտի յաջողի. եւ ինչո՞ւ:

2) Ի՞նչ բաներ են անհրաժեշտ ամեն մի ծրագրի, ամեն մի գործի յաջողութեան համար:

15. Աշուն

Աշնանային քամիները փրչեցին,
Ծառ ու ծաղկունք տերևները թափեցին,
Երկինք մըռայլ, գիշեր-ցերեկ ամպամած,
սար ու ձորեր մէզ-մառախուղ է պատած:

Ամայացան անդաստաններ, այգիներ,
Թռչունների ուրախ երգը դադարեց,
խոպանացան աղմըկալից ճամփաներ,
և սայլերի անցուղարձը ընդհատեց:

Յոգնած եզներն հանգստացան գոմերում,
օջախի շուրջ գեղջուկները խըմբելով
աշխատանքի պրտուղներն են վայելում
ուրախ-գլարթ, մինչև գարուն ապահով:

1) Գիւղացին միշտ է ծմեռը ապահով:

2) Ի՞նչ պատկեր կը լինի օջախի շուրջը «վատ տարին»:

16. Գգուանքի կարօտ

ա.

Մայրաքաղաքի հեռաւոր թաղում, ծերունիների ապաստարանի կողքին կանգնած էր նաև մի որբանոց: Մի առաւօտ ընդարձակ բակի միջով ապաստարանից անցնում էի որբանոցը:

Մտռի տակ, ուրիշներից առանձնացած տեսայ մի դանգրահեր, կարմրաթշիկ մանուկ: Դէմքն այնքան դուրեկան էր, որ կանգ առայ ու քնքշաբար շոյելով գլուխը՝ քաղցրութեամբ հարցրի. — Անուշդ ի՞նչ է, պատիկ:

Նա պատասխանեց և աւելացրեց, թէ եօթը տարեկան է, ոչ հայր ունի, ոչ մայր, ոչ էլ մէկ ուրիշը աշխարհիս երեսին: «Դրա համար էլ բերել են ինձ որբանոց» արագ վերջացրեց նա իր կենսագրութիւնը:

Կարեկցութեամբ ու մտերմօրէն շոյեցի թշերը ու մտայ որբանոց: «Ոեղձ երեխայ» մտածում էի գնալիս:

բ.

Երբ մի փոքր ժամանակից յետոյ վերադառնում էի նոյն ընդարձակ բակով, յանկարծ մէկը քաշեց հագուստիցս:

Ետ նայեցի. տեսնեմ՝ նոյն փոքրիկ ծանօթ դէմքը:

Մաստիկ յուզած էր երևում ու այտերը շառագոյն. լուռ, աղերսական աչքերով նայում էր ինձ:

— Ի՞նչ է, սիրելիս, — հարցրի նրան:

— Ես ուզում եմ... — սկսեց նա ու կմկմաց:

— Ի՞նչ ես ուզում, ասա — քաջալերում էի ես:

— Ուզում եմ՝ որ ինձ համբուրես...

— Քեզ համբուրեմ. — զարմացայ ես:

— Այո՛, — ասաւ նա աչքերը ցած գցելով ու կարօտի շեշտով. — դեռ ինձ ոչ-ոք չի համբուրել, ո՛չ-ոք...

1) Պատմողը ինչո՞ւ էր կարեկցում փոքրիկին:

2) Զեզ ամենից շատ ո՞վ է սիրում. Մտածի՞, ինչ կը լինի քո կեանքը՝ եթէ այդ քեզ ամենից շատ սիրողները չը լինէին աշխարհիս երեսին:

17. Կաչադակ

Ա՛յ չաչանակ,
կաչադակ,
ի՞նչ ես շնկել դունէ դուռ,
բազ ու պարտէզ ու կտուր.
ի՞նչ ես էտպէս փընտոտւմ.
քանի՞ ճըչաս,
կըչ-կըչաս.
«Կա՛յ-չկա՛յ,
կա՛յ-չկա՛յ»...

Մէկ էլ յանկարծ
չարացած
ի՞նչ ես բացում կտուցըդ
ու անհանգիստ հոգուցդ
երկար պոչդ շարժելով,
ձայն ես տալի
վըշտալի.
«Չկա՛յ-չէ-չէ,
չկա՛յ-չէ-չէ...»

18. Պառաւի կատուն

ա.

Միշտ միասին էին պառաւ Շողերը ու իր սև ահագին կատուն:

Երբ պառաւ Շողերը տունն էր հաւաքում, կերակուր եփում կամ նստում գուլպայ գործելու՝ միշտ կողքին էր և կատուն: Պառաւը նրան էր գանգատում իր ցաւերը, թէ էլ ինչպէս կարգին ման գալ չի կարողանում, թէ ինչպէս մատները դողում են գուլպայ գործելիս: Կատուն մուռում էր, ճկուն մէջքը ուղցընում ու քսում պառաւի ոտներին ու ծնկներին:

Երբ պառաւ Շողերը անց էր կենում փողոցով, կատուն խսկի մի քայլ ետ չէր մնում նրա խունացած շրջագգեստի փէշից ու պոչը վեր ցցած՝ հանգիստ հետևում էր իր տիրուհու դանդաղ քայլածքին: Դրացի տղերքը նրանց տեսնելիս՝ դեռ հեռւից կանչում էին կէս լուրջ, կէս ծաղրով.

—Ճամփայ. ճամփայ տւէք Շողեր ու Փիսօ խաթուններին: Իսկ երբ մթնում էր ու աղքատիկ տնակի մէջ հանգչում էր Ղաղօտ ճրագը, ցած ու խարխուլ պատուհանի արանքից պարզ լսում էր կատուի մումռոցը պառաւ Շողերի խումփոցի հետ խառնւած: Երկուսն էլ պառկում էին միևնոյն անկողնում. ձմեռները մանաւանդ կատուն էր պառաւի մրսկան ոտների տաքացնողը:

Բ.

Այսպէս անբաժան ապրում էին նրանք շատ տարիներ: Պառաւ Շողերի մէջքը աւելի ու աւելի էր կռանում. կատուի աչքերի լոյսը աւելի ու աւելի էր մարում և բուրդը թափւում:

Մի օր էլ հարևանները տեսան, որ պառաւ Շողերը նստել է տնակի առջև ու դառն լալիս է: Նրա ծնկանը ձգւել պառկել էր կատուն... սատկած:

Դրացիներից շատերը կային, նայում էին ու ժպտում. չէ որ՝ ահագին կնիկ լաց էր լինում կատուի վրա:

Այո՛, պառաւ Շողերը լաց էր լինում ու կամաց, շրթունքների մէջ, կրկնում էր անընդհատ.

«Էլ պրծան. էլ հիմի ոչ-որ չունեմ այս աշխարհում. գնացին, որդիս, հարսս, թոռներս, հի-

մի՛ էլ այս կատուն, որ այնքան սիրում էին թոռնիկներս. մնացի մենակ, բոլորովին մենակ այս աշխարհում...»

Կրկնում էր պառաւը կամաց, շրթունքների մէջ, ու անմտիթար հեկեկում...

Ինչո՞ւ պառաւը այդպէս սիրում էր իր կատուն:

19. Աղետը

Աղւէսն եկաւ մութ անտառից,
հարցմունք արաւ լիքը թառից.
«Մեծ խորոզ է հարկաւոր ինձ»:
Քաղցած աղւէսն, ազին ծաղիկ:

Աղւէսն հագել քուրքը դեղին,
պտուտ կը գայ շուրջը գեղին.
Ղուր կըտըրուեց տատիս լեղին:
Դեղին աղւէսն, ազին ծաղիկ:

Աղւէսն ասաւ պառաւ տատին.
«Մըտիկ չեմ տայ ձեռիդ փէտին,
կարօտել եմ թըմփլիկ ճուտին»:
Անվախ աղւէսն, ազին ծաղիկ:

Աղւէսն եկել նըստել դէզին,
երկար ազին ծըռել վըզին,
աչք է գըցել մեր խորոզին...
Ին գող աղւէսն, ազին ծաղիկ:

Մին էլ կանչեց տատրս պառաւ.
«Աման, հասէք, տարան, կերան,
գբլխիս էս ինչ փորձանք բերաւ
անտէր աղւէսն, ազին ծաղիկ»:

Այ իմ խորոզ, կարմիր խորոզ,
ման կը գայիր գոռոզ-գոռոզ,
փետուրդ արաւ ողջ դարուփոս,
էն չար աղւէսն, ազին ծաղիկ:

Աղւէս, աղւէս, փոքրիկ գազան.
ոտներըդ կարճ ու խիստ վազան.
շըներն ամեն քեզ չըհասան:
Ճարպիկ աղւէս, ազիդ ծաղիկ:

20. Վայրենիկն ու նաւակը

ա.

Եւրոպացիք ազարակներ էին շինել վայրենիների աշխարհում ու իրենց մօտ ծառայեցնում էին սևամորթ տեղացիներին: Մի ազարակատէր իր բարեկամին, որ ապրում էր հեռաւոր կալւածքում, նւէր է ուղարկում մի զամբիւղ նարինջ ու նամակի հետ տալիս է վայրենու ձեռքը: Ճամփին վայրենին չի համբերում ու նարինջներից մի քանիսը ուտում է: Պարոնը զամբիւղը ստանում է թէ չէ, նամակը կարդում է ու նարինջները համարում:

—Այստեղ հինգը պակաս է. ճամփին կերել ես,—ասում է նա խիստ կերպով բերող վայրենուն:

—Ո՞րտեղից իմացար,—ապշած հարցնում է վայրենին:

—Ա՛յ, այս թուղթն է ասում:

—Այդ սպիտակը...

Վայրենին խլում է նամակը, մօտեցնում ականջին, քիչ սպասում ու տարակուսանքով գցում դետին.

—Բաս ինձ ոչինչ չի ասում:

Մի քոնի ամիս անց՝ տէրը կրկին նրան տալիս է մի քանի շիշ գինի ու նամակ և հրամայում է տանի իր բարեկամին: Ճամփին վայրենին ուղղում է անպատճառ գինու համը տեսնի, բայց վախենում է ձեռքի բռնած «սպիտակից», վաճ թէ նորից իմաց տայ: Բայց յանկարծ ուրախ վեր է թռչում, հնարքը գտել էր:

Հէնց որ հասնում է մի ամայի տեղ, հանում է նամակը կոխում մի մեծ քարի տակ, չորս ըլուրն էլ ածում է չորացած տերևներ, որ նամակը ոչ մի ծակից դուրս չը նայի. իսկ ինքը վեր է կենում, բաւական հեռանում, մի թփի տակ ցած է դնում իր բեռը, հանում մի շիշ ու փառաւոր անուշ անում... Քէֆը չաղանում է, երգում, պարում, յետոյ էլ պառկում, մի լաւ քնում:

Քունն էլ որ առնում է, վեր է թռչում, վերցնում է զամբիւղը, հանում է քարի տակից նամակը ու շարունակում ճամփան ուղիղ իր տիրոջ բարեկամի ագարակը: «Ի՛հ, հիմի թող ասի, տեսնեմ՝ ինչ պիտի ասի». մտածում է վայրենին մըտքումը ու իրեն-իրեն ժպտում:

Տեղ հասնելուն պէս պարոնը նամակը կարդում է, հաշտում է շիշերը ու բարկացած աղաղակում է վայրենու վրա.

—Սպիտակ գինուց՝ մի շիշ խմել ես նորից, անպիտան:

Վայրենին լսում է թէ չէ, թողնում է փախչում: Ու այն օրից սարսափահար պատմում էր իր ցեղի մարդկանց, թէ ինչպէս սպիտակամորթները մի տեսակ ճերմակ կաշու պէս բան ունեն, որ ամեն ինչ տեսնում է, ամեն ինչ լսում, ամեն ինչ իմանում և սպիտակամորթներին պատմում, իսկ սևամորթներին ոչինչ չի ասում:

1) Եւրոպացիք մի՞շտ են զիր ունեցել. ի՞նչ բան է զիրը:

2) Ինչն է ստիպել մարդկանց, որ զիր նարեն:

3) Թղթի հետ խոսող եւրոպացին ի՞նչ պիտի թիւ վայրենու աջքին:

21. Ժամանակը

«Թիկ-թակ, թիկ-թակ»։—Ո՞վ է այդ
«Ժամանակն է, գնում է.

նրա ոտքի ձայնն է այդ,
 թիկ-թակ, թիկ-թակ,
որ լրսւում է շարունակ»։

—Ժամանակը, ո՞վ է այդ
«Ծուպը ձեռին մի խուլ մարդ.
շալակն առած մի մեծ պարկ,
 թիկ-թակ, թիկ-թակ,
որ գընում է շարունակ»։

22. Քարը

ա.

Տիգրանը այդ օրը շատ ուրախ էր։ Ուրախութիւնից Նէր
խմանում ինչ անի. իջել էր պարտէզ ու քարեր էր շարտում
ճնճողուկների վրա։ Թէև ոչ մէկին էլ չը դիպաւ, բայց խեղճ
ծիտերը շատ էին վախենում և նրա ձեռքի ամեն շարժումից
վեր էին թռչում ծառի ճիւղերից, նստոտում էին տանիքի վրա
ու նորից իջնում ցանկապատին։ Նրանց այդ վախեցած թռչ-
կոտելը շատ էր զւարճացնում Տիգրանին։

Այդպէս ճնճողուկների ետևից ընկած միջոցին յանկարծ նը-
կատեց, որ դարպասի առջև մի աղջիկ էր կանգնած կարճ,
պատուտած շորերը հագին ու ոտաբոբիկ։ Նրա մազերը խիտ-
խիտ փունջերով թափւում էին կեղտոտ ճակատին, այտերին
և ուսերին։

—Աղս, քեզ մատանդ...—կամացուկ և երկչոտ ձայնով կրմ-
կրմաց աղջիկը։

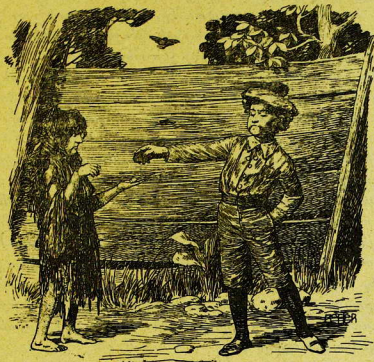
Տիգրանը հէնց այն է ուզում էր քարը նետի ճնճողուկ-
ներին որ կանգ առաւ ու մօտեցաւ աղջկան։

—Դու աղքատ ես,—հարցրեց նա, ձեռքովը ճակատի քրտինքը սրբելով:

—Այո... աղքատ եմ... խեղճ եմ... Պատիկ աղա, մի ողորմութիւն արա՛, —կրկնեց աղջիկը:

Տիգրանը հետաքրքրութեամբ նայում էր նրան:

Աղջիկը այնպէս տգեղ էր, այնպէս փոքր, նիհար, այնպէս արևից սևացած. նրա մեծ, ներս ընկած աչքերի մէջ և ամ-

բող ղ դէմքի վրա մի հիւանդոտ, ողորմելի բան կար:

Տիգրանի դուրը չեկաւ:

—Դու հանց ես ուզում, —համ,—հարցրեց նա, քարը իր բռան մէջ ամուր սեղմելով:—Ապա, ձեռդ պահի:

Աղջիկը վստահ պարզեց իր փոքրիկ, չորացած ձեռքը:

—Ա՛ռ, ասաւ գիժ տղան և նրա ամբողջ դրաւ դեղին քարի կտորը:

Աղջիկը քարը դէն չը նետեց և ոչինչ էլ չասաւ. նայեց քարին, յետոյ արտասուալից աչքերը բարձրացրեց Տիգրանի վրա ու գլուխը կախած դուրս գնաց փողոց:

Ոչ մի խօսքով, ոչ մի շարժումով, ոչ մի հայեացքով նա չը կշտամբեց Տիգրանին. բայց Տիգրանի ուրախութիւնը յանկարծ չքացաւ, դէմքը մռայլեց: Ի՞նչ էր պատահել, ինչո՞ւ Արևը առաջւայ պէս պայծառ էր, երկինքը առաջւայ պէս ջինջ. ճնճողակներն էլ առաջւայ պէս թռչկոտում էին և ճըլ-լըլում, բայց Տիգրանը էլ ոչինչ չէր տեսնում:

Յանկարծ վազեց խոհանոց, ինքն իր ձեռքով կտրեց մի մեծ կտոր հաց և դուրս նետուեց դարպասից: Նայեց աջ, նայեց ձախ, աղջիկը չէր երևում, գնացել էր: Տիգրանը վազեց փողոց, նայեց մէկի, միւսի բակը, չկար...

Տիգրանը վերադարձաւ իրենց բակը և հացը ձեռքին կրթնեց դարպասի անկիւնին:

Կարծես մի բան ծանր նստել էր նրա կրծքին: Ա՛խ, Աստուած, գուցէ այսպէս ծանր չը լինէր, եթէ աղջիկը ետ շարտած լինէր քարը, եթէ հայհոյած, մի բան ասած լինէր: Բայց աղքատ աղջիկը արտասուալի աչքերով նայել էր նրան ու լուռ գնացել. ուրիշ ոչինչ:

Նրանից յետոյ ամեն անգամ աղքատի ձայն լսելիս, սեղմւում էր Տիգրանի սիրտը, դուրս էր նետւում, որ տեսնի՛ կարելի է այն աղջիկն է:

Ո՛չ. այն աղջկան էլ երբէք չը տեսաւ: Աղջիկը անհետ չքացել էր, տանելով իր հետ դեղին քարը, կորել էր, կարծես իսկի աշխարհիս երեսին ծնւած էլ չը լինէր...

1) Ինչո՞ւ յանկարծ կորաւ Տիգրանի քոյրը ուրախութիւնը:

2) Վատ տղայ է Տիգրանը. որն է նրա մեծ թերութիւնը:

23. Տառս

ա.

Կարծես տարիներ չեն անցել, կարծես հէնց երէկ լինէր՝ նա տեսնում եմ իմ պառաւ տատին, նստած իր սովորական տեղում, մեր խրճիթի դռան դէմ: Վիթխարի ընկուզենին պատրաստում է նրա ալետր գլուխը ամառնային արեգակի կրակոտ ճառագայթներից: Նա նստած է, ինչպէս միշտ, լուռ ու մտախոհ:

Տառս կոչւում էր Շուշան. նա ժառանգել էր իր մօր անունը: Չնայելով պատկառելի տարիքին, ամենկին չէր կորցրել իր ժրութիւնը. առաւօտից մինչև երեկոյ անդադար շարժման մէջ էր: Նրա ամենատես աչքերը ամեն բան կը նկատէին, նրա անհանգիստ լեզուն ամեն բանի մասին հաշիւ կը պահանջէր: Մինչև մահը նա չթողեց ձեռքից իր կառավարութեան դաւազանը՝ ահագին փայտէ շերեփը, որով նա ընթրիքի ու ճաշի ժամանակ կերակուր էր բաժանում: Մինչև իր մահը մեր տան թէ մեծը և թէ փոքրը ամենայն խոնարհութեամբ հպատակւում էինք նրա հեղինակութեանը:

Տառս շատ աշխատասէր կին էր: Յիշում եմ, գիշերւայ մեծ մասը, նստած այծի մորթու վրա, դնում էր իր առջև մանելու մեքենան, և ոսկրացած ձեռքով, պտոյտ էր տալիս ճախարակի թևքը, բաժբակից թել էր պատրաստում: Եւ ինձ թւում է, թէ դեռ զարկում է ականջիս պառաւի տխուր ու դողդոջուն երգը, ինձ թւում է՝ թէ դեռ լսում եմ նրանահպետական մեքենայի խուլ ճռճոցը:

բ.

Մեր գիւղում տատս համարւում էր խելացի պառաւներից մէկը, իսկ իր տան մէջ նրա իմաստութիւնը հասնում էր անսխալականութեան: Ճշմարիտն ասած՝ ես էլ փոքր ժամանակս հիացած էի նրա իմաստութիւնով: Նա ամեն բան գիտէր:

Նա գիտէր՝ թէ ինչ նշանակութիւն ունեն այս ու այն երազները: Նա գիտէր՝ թէ ինչ խորհուրդ ունի, երբ մարդու

մարմնի այս կամ այն մասը «խաղում է»: Նա հասկանում էր կաշաղակի լեզուն և բացատրում էր, թէ ինչ լաւ լուրեր է բերում նա, երբ մեր պատի վրա նստած կընկընում է: Նա լսել չէր կարող բուի շարագուշակ ձայնը և պատւիրում էր ինձ՝ քարով սպանեմ, երբ նստի մեր պատին: Նա գիտէր՝ թէ ինչու Սողոմոն իմաստունը անիծեց ճնճողւկներին, կամ ո՞վ դրեց յոպուպի գլխին այն գեղեցիկ փետուրէ սանդըր:

Այո, տատս շատ բան էր իմանում: Նա պատմում էր ինձ՝ թէ ինչպէս կը հասնի աշխարհի վերջը, կամ երբ կը յայտնւի Նեոը: Նա ասում էր, թէ անիծւած Նեոը կը գայ մի ահագին էշի վրա նստած, թէ նրա աւանակի ականջները այնքան երկար կը լինեն, որ մի ականջի ծայրը կը հասնի մինչև արևմուտք, իսկ միւսինը մինչև արևելք: Նա ասում էր՝ թէ այն ժամանակ կը յայտնւեն «աջուջ-մաջուջները», թէ նրանք այնքան փոքրիկ թզուկներ են, որ իմ կօշիկները կարող էին նրանց համար բնակարան դառնան:

Բայց ես աւելի սիրում էի տատիս հեքիաթները, որ գիշերները պատմում էր: Երբեմն, մի անգամ սկսած հեքիաթը հագիւ վերջացնում էր մի ամբողջ շաբաթւայ ընթացքում: Ա՞խ, ինչ լաւ պատմում էր նա. ես միշտ ուրախութեամբ էի լսում: Բայց երբ պատմում էր դեերի, սատանաների, գրողների ու դժոխքի մասին՝ ես սարսափում էի, և աւելի շատ էի վախենում, երբ խօսում էր մեռելների մասին:

Իսկ երբ տատս ինքը մեռաւ, նրանից չէի վախենում: Նա այնպէս հանգիստ պառկած էր դագաղի մէջ, կարծես քնած լինէր: Նրա դէմքը էի այնպէս բարի էր, ինչպէս միշտ: Երբ նրան թաղեցին, ես շատ լաց եղայ:

1) Պատմողը ինչիւ մեծ ժամանակ էլ հիացած չէ իր տատի իմաստութեամբը:

2) Այդ տեսակ իմաստութեան մենք ինչ անուն ենք տալիս. եւ ինչու:

24. Ճախարակ

Մանի, մանի, ճախարակ,
 նրստենք բանի ճախարակ,
 անտէրին տէր, ճախարակ,
 որբերին հէր, ճախարակ: —

Լուսնեակը դուրս է եկել,
 աչքերիս լուս է եկել:
 Լուսնի լուսով մանեմ ես,
 սիպտակ ոստեր անեմ ես,
 աղքատ օրով ու լացով,
 որբեր պահեմ մանածով:

Մանի, մանի, ճախարակ,
 նրստենք բանի, ճախարակ,
 անտէրին տէր, ճախարակ,
 որբերին հէր, ճախարակ:

1) Ի՞նչու այրի կինը լուսնի լուսով է մանում. եւ ինչո՞ւ ոչ ցե-
 րեկը:

2) Ինչիւ աշխատանքի գործիքը անտէրի տէրն է ու որբի հէրը:

25. Ամենայաւ վկայականը

Մի վաճառական լրագիրներում յայտարարել էր, թէ իր խանութի համար ուզում է մի աշակերտ վարձի:

Շատ մարդ եկաւ գնաց, վերջապէս վաճառականը ընտրեց մէկին:

—Ասա, խնդրեմ,—հարցրեց մի ծանօթ,—Խնչու դրան ընտրեցիր: Ոչ վկայական ունէր, ոչ ճանաչում էիր: Ուրիշները հրաշալի յանձնարարականներ բերին, բայց դու ճամփու դրիր:

—Սխալում ես,—ասաւ վաճառականը:—Այս տղան շատ վկայականներ ունէր. Սենեակը մտնելուց առաջ ոտները լաւ սրբեց ու դուռը ծածկեց առանց թրխկացնելու՝ ուրեմն մաքրասէր է ու կարգապահ: Իր նստած աթոռից վեր կացաւ ու տեղ տւաւ ներս մտնող կաղ մարդուն. ուրեմն բարեսիրտ է ու յարգում է աւելի հասակաւորին: Դեռ շեմքին գլխարկը հանեց, արագ ու կտրուկ պատասխաններ էր տալիս իմ հարցերին. ուրեմն քաղաքավարի է ու աչքաբաց: Կռացաւ բարձրացրեց գիրքը, որ դիտմամբ ձգել էի յատակին, մինչդեռ ուրիշները դէմ էին ընկնում գրքին կամ կողքից անցնում: Հանգիստ սպասում էր իր հերթին, չաշխատելով ուրիշների առաջը կտրի: ուրեմն լաւ կրթած տղայ է: Շորերը լաւ սրբած էին, իսկ երեսն ու ձեռները մաքուր: Ի՞նչ ես կարծում, այս բոլորը միասին լաւագոյն վկայականը չէ՞:

Ուրեմն հրն է մարդոս ամենայաւ վկայականը:

26. Ճպուռն ու մրջիւնը

Թըռի-վըռի մի ճպուռ

Ողջ ամառը շուռ ու մուռ

Երգեց, ճռաց,

Ճըռճռաց:

Մին էլ, ըն՛ը՛, ձմեռը

Փռեց իրա թևերը,

Բացեց գորգը սպիտակ,
 Դաշտերն առաւ ձիւնի տակ:
 Անցան պայծառ օրերը
 էլ որն ասեմ, էլ որը,
 երբ ամեն մի թփի տակ
 թէ սեղան կար, թէ օթեակ:
 Եկան օրեր ցրտաշունչ.
 ճպուռն ընկաւ լուռ ու մունջ,
 քաղցած փորին էլ ի՞նչ երգ.

ցուրտը տարաւ ոտ ու ձեռք:

Ջրնգրը-զրնգրը զողալով,
 ծանր ծանր սողալով,
 նա մըջիւնին ասում էր.
 «Գլխիդ մատաղ, սանամէր»,
 մի ճար արա՛ շունչ առնեմ,
 ցրտից սովից չը մեռնեմ,
 ինձ կերակրի, տաքացրո՛ւ,
 մինչև գարուն ապրեցրո՛ւ.
 —Ի՞նչ խաբար է, սանիկըս,
 զարմանում եմ, ջանիկըս.
 չաշխատեցի՞ր ամառը,
 ասա, ի՞նչ էր պատճառը,
 —Էտպէս բանի, սանամէր,
 էլ ժամանակ ով ունէր:

Էն խոտերում բուրաւէտ
 երգում էինք մերոնց հետ:
 «Ուրեմն դու...»—Այո՛, ես,
 ողջ ամառը դէն ու դէս,
 երգ երգեցի մշտապէս:
 —Երգեցի՞ր հա՛մ. շատ բարի.
 այժմ էլ բռնի վերվերի,
 քամին ծափ տայ՝ դու պարի:

27. Նարեկի նժոյգը

ա.

Արար Նարեկը մի այնպիսի հազազգիւտ և գեղեցիկ նժոյգ ունէր, որ ամենքը նախանձում էին: Ուրիշ ցեղից մի արար, անուճը Դագեր, կամենում էր ինչ էլ որ լինի ձեռք բերի այդ նժոյգը: Իզուր էր նա առաջարկում Նարեկին նժոյգի փոխարէն անհամար ուղտեր և ուրիշ շատ բան: Նարեկը ոչ մի կերպ չէր համաձայնում:

Այն ժամանակ Դագերը մտածեց խորամանկութիւն բանեցնի: Մի օր իր երեսը խոտի հիւթով ներկեց, ցնցոտիներ հազաւ, վիզն ու ոտները փաթաթեց, իբրև մի ցաւազար մուրացկան, ու գնաց նստեց մեծ ճանփի վրա, որտեղով պիտի անցնէր Նարեկը: Երբ Նարեկը մօտեցաւ՝ Դագերը սկսեց աղաչանքը թոյլ ու նւաղած ձայնով:

— Ես մի աղքատ ու խեղճ օտարական եմ: Երեք օր է այստեղ վեր եմ ընկած ու չեմ կարողանում տեղիցս շարժւեմ, գնամ մի կտոր հաց ճարեմ: Ցաւից մեռնում եմ, օգնի ինձ: Ասուած քո վարձը չի մոռանայ:

Նարեկը նայեց, մեղքացաւ և առաջարկեց ծպտեալ աղքատին, որ վեր կենայ նստի ձիու գաւակին և միասին գնան տուն: Այնտեղ նրան կը խնամէին:

Բայց խաբերան պատասխանեց.

— Ես չեմ կարող ոտքի կանգնեմ, ուժ չունեմ:

Գթասիրտ Նարեկը ձիուց վայր թռաւ, մօտեցրեց ձին Դագերին և մեծ դժւարութեամբ նստեցրեց նրան: Երբ Դագերը իրեն թամբի վրա զգաց, յանկարծ խիտեց նժոյգը ասպանդակներով և առաջ սլացաւ:

— Իմացի, ես Դագերն եմ. տանում եմ նժոյգը:

բ.

Նարեկը ետևից կանչեց, խնդրեց կանգնի մի վայրկեան ու իր ասելիք երկու խօսքը լսի:

Դագերը համոզւած որ ոչ ոք իրեն չի հասնի, շուռ տւեց ձիու գլուխը ու կանգ առաւ, բաւական հեռու:

Եւ նարէկը ասաւ.

—Դու խլեցիր իմ նոյսքս. եթէ այդպէս էր Ալլահի կամքը, բարի վայելես, միայն մի բան եմ ես խնդրում. խոստացի ոչոքի չասես, թէ ինչ հնարով տիրացար ձիուս:

—Ի՞նչու, հարցրեց Դագերը:

—Նրա համար, որ մի ուրիշը կարիքի ժամանակ երբ օգնութիւն խնդրի, մարդիկ կը կասկածեն՝ էլ չեն հաւատայ. իսկ ես չեմ ուզում պատճառ լինեմ, որ մարդիկ այլ ևս միմեանց ոչ մի բարիք չանեն, որ ամենքն էլ վախենան խարւելուց, ինչպէս որ ես խարւեցի:

Այս խօսքերից ապշած՝ Դագերը մատածմունքի մէջ ընկաւ. յետոյ իջաւ ձիուց և ասաւ.

—Ես մոլորւեցի, նախանձը կուրացրել էր ինձ: Ների:

Գրկեց նարէկին ու վերադարձրեց նոյսքը:

Նրանից յետոյ Դագերը ճանապարհ գցեց նարէկին մինչև նրա վրանը և մնաց նրա մօտ երեք օր, ու դարձան մտերիմ ընկերներ:

28. Չաղացպանի երգը

Ձուրն է թշոււմ,

Ղուրն է խշոււմ.

ու Չաղացում

ալեկոծում,

իրարանցում.

և կարծես թէ

հազար կանայք

լաց են լինում

ու հեծեծում:

Նրեք-չորս հաս

Չաղացաբար

իրենց անդուլ

չախչախներով

պրտըտւում են,

հն պըտըտւում:

*

Դուրսը,

ներսը

հարայ-հըրոց,

սայլի ճռինչ,

քարի գրոտոց,
Մինը բեռը
ներս է կրում,
մինը նրբան
դուրս է բերում,
մինն աղունը
վրա անում,
ցորեն տալիս
ալիւր հանում:

*

Տես և մի կողմ
Ղաղացականը
ալրաթաթախ՝
ալրատանը,
քարը տեղից
իջեցրած,
նրա տակը
վրէն արած,
հա տալիս է
քարին մուրճը
և կայծեր է
թափում շուրջը
և ծնկները
քարի վրա
նա երգում է
երգը իրա.

*

«Արի, իմ քար,
Ղաղացաքար,
քեզ կրուանեմ,

խոր փոսիկներ
սուր ատամներ
կուռ կուանով
ծանր մուրճով
լանջիդ հանեմ,
որ դու աղաս
բընաղունը,
բընաղունը,
չոր աղունը.
ալիւր, ալիւր
տաս աշխարհին
և ծառային
և արքային:
Աշխարհը լայն
մեր տեղը նեղ,
հալւենք, մաշւենք
մենք միատեղ:
Արի, իմ քար
քեզ կրուանեմ
սուր ատամներ,
խոր փոսիկներ
կրթքիդ հանեմ:
Ես քո տէրը
ես քո գերին,
արի հաց տանք
ողջ աշխարհին:
Աշխարհը լայն
մեր տեղը նեղ,
հալւենք, մաշւենք
մենք միատեղ:»

Ինչու է ասում՝ «ես քո տէրը, ես քո գերին». Միշտ է:

30. Հօր հիւանդապահը

ա.

Մի գիւղացի տղայ կանգնեց հիւանդանոցի դռանը: Գոնապանին մի տոմսակ ցոյց տւաւ ու խնդրեց որ թոյլ տան իրեն տեսնի հիւանդ հօրը:

—Երբ է եկել քո հայրը,—հարցրեց դռնապանը:

—Մի հինգ օր առաջ: Նա այստեղ քաղաքում մշակութիւն էր անում, հիւանդացել է ու եկել ձեզ մօտ: Մեզ իմաց տւին. ես այժմ դալիս եմ գիւղից: Խնդրում եմ, ցոյց տւէք, որտեղ է:

—Հն, հն, իմացայ, պառկած է շորրորդ սրահում ամենից վերջը—ասաւ սպասաւորը,—արի:

Ու ներս տարաւ տղային: Նախ գնում էին երկար միջանցքներով, յետոյ մտան մի մեծ սրահ ու անցան մահճակալների մի երկար շարքի միջով: Չորս կողմը մաշած ու դեղնած դէմքեր էին. օդը լիքն էր դեղերի հոտով: Մպիտակ հագած գլխովեան քոյրերը մի հիւանդի մօտից անցնում էին միւսին:

—Ահա հայրդ,—ասաւ սպասաւորը, ցոյց տալով մահճակալներից մինը:

Հիւանդի ձեռքը անշարժ ընկած էր վերմակի վրա: Տղան բռնեց այդ ձեռքը ու հեկեկալով գլուխը խոնարհեց հօր ուսին: «Ապի, ապի...» Հիւանդը շարժւեց, շուռ եկաւ, երկար նայեց տղային, կարծես թէ ճանաչեց, բայց, ոչինչ չասաւ:

Խեղճ հայրիկ, ինչպէս փոխւել էր: Միրուքը երկարեւ, սպիտակել, երեսը ուռել, թխացել, աչքերը կուշ էին եկել, շրթունքները կախ ընկել: Ուղղակի չէր կարելի ճանաչել:

—Ապի, ապի—կանչում էր տղան.—էս ես եմ, չէս ճանաչում: Յակոբն եմ, քո Յակոբը: Գիւղիցն եմ եկել, մայրիկը ուղարկել է որ քեզ տեսնեմ: Գոնէ մի խօսք ասա:

Հիւանդը լուռ նայեց, նայեց ու աչքերը խփեց:

Այդ միջոցին էր որ գանգը տւին ու մտաւ բժիշկը իր օգնականի հետ: Հերթով նայեց հիւանդներին, վերջապէս մօտեցաւ Յակոբի հօրը: Բռնեց հիւանդի զարկերակը, ճակատը շոշափեց ու մտածեց:

—Սա հիւանդի որդին է, նոր է եկել գիւղից.— բացատրեց գլխութեան քոյրը:

—Ի՞նչպէս է հայրս.— հարցրեց տղան:

—Մի վախենա, տղաս.— պատասխանեց բժիշկը:— Դեռ տեսնենք, կը լաւանայ, որ լաւ խնամւի:

—Ես ինքս կը մնամ այստեղ, պարոն բժիշկ, ու կը խնամեմ,— պատասխանեց տղան:

Բժիշկը ժպտաց:

—Դ՞նչ ինչ կարող ես:

—Ինչ՞նչ չեմ կարող: Եւ վերջապէս հօրս ես այսպէս երեսի վրայ մենակ չեմ թողնի.— ասաւ տղան վճռապէս:

Բժիշկը մի սուր հայեացքով շափեց նրան օտից գլուխ, բիշ մտածեց ու ասաւ:

—Լձւ. հիւանդի սրտին գոնէ մխիթարանք կը լինի, երբ տեսնի որ դու մօտն ես:

Բ.

Տղան դարձաւ հիւանդապահ: Ուղղում էր հօր բարձն ու վերմակը, ճանճերն էր բշում, տալիս էր դեղը որոշուած ժամերին և կատարում էր ճշտութեամբ այն ամենը ինչ որ բժիշկին ու գլխութեան քոյրը պատուիրում էին: Գիշերներն էլ քնում էր նրա կողքին երկու աթոռի վրա:

Անցնում էին օրերը. հիւանդը մէկ լաւանում էր, մէկ վատանում. կարծես գիտակցութիւնը վրան էր, բայց այնքան նւագած, որ ոչինչ չէր կարողանում խօսի ու մեծ մասով թրմրած պառկած էր:

Այդ թմրութիւններից յետոյ՝ երբ հիւանդը աչքերը բաց

էր անում, տղան թեքւում էր հօրը վրա, խօսում էր, պատմում իրենց տնից, իրենց կեանքից, մօր մասին, քոյրերի մասին, աշխատում էր ուրախացնել հօր սիրտը:

Եւ հիւանդը նայում էր, նայում ու լսում: Մի անգամ

Յակոբին այնպէս թւաց, թէ հօր դէմքը ցընցւեց ու աչքերում արցունք փայլեցին: Կարծես ճիգ էր անում, որ շքեթունքը շարժի, մի բան ասի...

Յաջորդ առաւօտը, բժիշկը յայտնեց, որ հիւանդի դրութիւնը աւելի վատացել է: Յակոբի սիրտը սաստիկ կոտորւեց, բայց ամեն կերպ զսպում էր իրեն, որ հայրը ոչինչ չը նկատի: Միւս

կողմից իրեն այնպէս էր թւում, որ հիւանդը հիմա աւելի հաստատ էր նայում, աւելի ազդու ու քնքուշ, կարծես ուժեքը քիչ ետ էին եկել. նա աւելի յաճախ փորձեր էր անում մի բան ասելու:

«Է՛հ, բժիշկը սխալւել է». իրեն յոյս էր տալիս տղան,

բռնում էր հօր ձեռքը ու անդադար կրկնում.

—Հանգիստ եղիր, ապի ջան, հանգիստ եղիր: Ա՛յ, շուտով կառողջանաս, այստեղից կերթանք. կերթանք մայրիկի մօտ: Մայրիկը, Մարթան, Աննան հիմի մեզ են սպասում. մի բիշ էլ համբերի, մի բիշ էլ...

Գ.

Հիւանդը մրափում էր. Ու Յակոբը ախուր ու տրտում, վախով, յոյսով ու շարշարած հոգով նստել էր նրա կողքին, ձեռքերը կրծքին, գլուխը քաշ արած: Յանկարծ կից սենեակի դռնից լաւեց մի ծանօթ ձայն, որ ասում էր.

—Մնաս-բարով, քուրբիկ, շատ շնորհակալ եմ:

Ձայնը շատ էր հարազատ: Տղան ետ նայեց. տեսաւ մի մարդ անագին կապոցը կոնատակին, ետևիցն էլ զթուլթեան քոյրը:

—Յակոբ,—աղաղակեց մարդը ու վրա վագեց:

—Ապի, ապի.—պոռաց տղան ուրախութիւնից խեղդելով ու ընկաւ հօր գիրկը:

Գթուլթեան քոյրը, սպասաւորները, բոլոր այնտեղ գրտնւղները մնացել էին ապշած:

—Որդի ջան,—խօսեց հայրը.—դու էստեղ ի՞նչ ես շինում. ես էնքան սպասեցի քեզ. մայրդ գրել էր, որ գալու ես.

—Նա հինգ օր է էստեղ եմ, ապի. Բայց, տես... էստեղ...

Ու մատով ցոյց տւաւ հիւանդը:

—Քեզ բերե՞լ են ուրիշի մօտ. էտ ինչպէս է պատահել.— գլխի ընկաւ մարդը, քիչ մտածեց զարմացած ու աւելացրեց.— ինչ և է. դէհ, գնանք. ես արդէն հիւանդանոցից դուրս եմ գալիս: Աստուած իմ, ով կարող էր էս տեսակ բան երևակայի: Յակոբը առանց հօրից պոկ գալու՝ կրկնում էր միայն.

—Որչափ ուրմիս եմ, որչափ ուրախ եմ. այն ի՞նչ սարսափելի օրեր էին:

—Դէ, գնանք.—կրկնեց հայրը:—Իրիկունը տանը կը վնենք. մայրդ հիմի անհանգիստ կը լինի:

Տղան շուռ եկաւ, նայեց հիւանդին, որ այդ ըռպէին աչքերը բաց էր արել ու նմանապէս նրան էր նայում:

—Ձէ, ապի: Տես, այդ ծերունին. ես դրան հինգ օր խնամել եմ. ես բո տեղն էի դրել նրան. տես, ինչպէս ինձ է նայում. մեղք է. լաւ չէ, որ ես նրան մենակ թողնեմ: Ես գիտեմ՝ նա պիտի մեռնի: Ապի, թող ինձ նրա մօտ. թող մենակ չը մեռնի...

Մարդը մի նայեց որդուն, մի նայեց հիւանդին. դժւարանում էր թէ վճռի:

—Ո՞վ է այդ մարդը.—հարցրեց նա:

—Քեզ պէս մի գիւղացի. — պատասխանեց բժշկի օգնականը, որ վրա էր հասել.—նա էլ օտարական է այստեղ ու քեզ հետ նոյն օրն է մտել հիւանդանոց: Ուշքը վրան չէր, որ բերին:

—Մնացի, Յակոբ.—վճռեց վերջապէս հայրը կարճ վարանումից յետոյ:

—Երկար չի ապրի.—ասաւ կամաց բժշկի օգնականը:

Մարդը գրկեց որդուն, կրկին-կրկին համբուրեց ու գնաց:

դ.

Յակոբը վերադարձաւ անկողնի մօտ և վերսկսեց իր հիւանդապահի պաշտօնը: Էլ առաջւայ պէս սիրտը չէր ճըմլում, էլ առաջւայ պէս ծածուկ լաց չէր լինում գիշերը, բայց դարձեալ առաջւայ պէս սիրով ու համբերութեամբ խնամում էր հիւանդին, ժպտում, խօսում:

Երկու օր էլ անցաւ: Հիւանդը քանի գնում վատանում էր. դէմքը բոլորովին մթնել էր, շնչառութիւնը ծանրացել: Երեկոյեան բժիշկը յայտնեց, որ չի լուսացնի: Յակոբը կրկնապատկեց իր հոգատարութիւնը: Հիւանդն էլ չէր հեռացընում իր աչքերը տղայի դէմքից. ի՞նչ գգւանք, ի՞նչ գորով կար այդ աչքերի մէջ...

Այդ գիշերը տղան ամենևին քուն չեղաւ:

Լուսաբացի մօտ էր, որ հիւանդը յանկարծ աչքերը բաց արաւ ու նորից նայեց տղային:

Տղան կոացաւ ու բռնեց հիւանդի ձեռքը:

—Ձեռքս սեղմեց.—գոչեց յանկարծ ուրախացած:

Մօտ վազեց գլխովեան քոյրը, նայեց, կամաց բռնեց տղայի թևից ու հեռացրեց անկողնից:

—Ինչո՞ւ.—զարմացաւ տղան:

—Գնա՛, որդիս, քո սուրբ գործը վերջացաւ.—պատասխանեց գլխովեան քոյրը:—Գնա՛, բախտաւոր եղիր. դու արժանի ես բախտաւոր լինելու:

Բժիշկը, օգնականը, ծառաները խսկոյն իրար ետևից եկան ներս ու մօտեցան ծերունու անկողնուն: Եւ Յակոբը նոր գլխի ընկաւ, որ հիւանդը մեռել էր:

Գլխովեան քոյրը մօտեցաւ, վերջրեց պատուհանի բաժակի միջից մի փունջ մանիշակ ու բերաւ տղային:

—Ա՛ռ,—ասաւ նա,—ուրիշ բան չունեմ քեզ տալու. ա՛ռ, մեր հիւանդանոցից քեզ յիշատակ:

—Շնորհակալ եմ,—պատասխանեց տղան արցունքը սրբելով.—բայց գնալու տեղս հեռու է, մանիշակները ճամփին կը թառամեն. թողէք՝ տամ իմ խեղճուկ ննջեցեալին:

Մօտեցաւ սփռեց ծաղիկները մահճի վրայ: Եւ ուզում էր մնաս բարով ասի, բայց չգիտէր՝ ինչպէս անւանի նրան. յանկարծ շրթունքներից դուրս թռաւ այն սիրելի անունը, որ տալիս էր նրան հինգ ծանր օրերին.

—Ա՛պի, մնաս-բարով...

30. Յորևատերն ու չաղացպանը

ա.

Մէկը ցորեն տարաւ շաղաց,

էդ ցորենից ալիւր թղաց.

Շաղացպանն էլ բաղարջ եփեց,

թոնրից հանեց, մէջտեղ դրեց.

—Արի պատմենք մի-մի լաւ բան.

Ումը լինի սուր, դուրեկան,

էս բաղարջը թող նա ուտի.
ու չը նայենք զորդի, սուտի:

բ.

Յորնատէրը՝ թէ ես ասեմ.
Չաղացականը՝ թէ կը լսեմ:

—Մենք ունէինք մի մեծ աքլար,
որին ընկեր մի տեղ չը կար.
հերու էր թէ մէկէլ տարին՝
հայրըս հեծաւ էտ աքլարին
զընաց լօռի, ցորեն բերի:
Ճանապարհին չի նկատում
մի գայլ ձիու կողն է ուտում.
գնում հէրըս ուն է բերում
ու աքլարի կողը գործում,
լւանում է ու ջուր ածում,
նորից հեծնում է աքլարին,
ման է գալի կըլոր տարին
ու հազար փութ ցորեն բարձած,
ինքն էլ բեռան վրա նըստած,
գալիս կանգնում է մեր դռան:
Մենք շինեցինք մի ելարան,
ելանք, հօրըս ներքե բերինք,
բեռով ցորենն էլ ներս դրինք.
էն ցորնիցն է, որ դու ահա
էս բաղարջն ես թխել հիմա:

գ.

Չաղացականը՝ թէ ես ասեմ.
ցորնատէրը՝ թէ կը լսեմ:

—Մենք ունէինք մի մեղրաճանճ,
համ պող ունէր, համ էլ ախանջ.

մէկ օր ճանճը փախաւ տանից,
 հօրըս պարապ արաւ բանից.
 խեղճը գընաց, շատ ման եկաւ,
 բայց գիժ ճանճը էլ ձեռք չընկաւ:
 Վերջը հայրըս դարձաւ գեղը,
 մօրիցս առաւ մեծ ասեղը,
 տարաւ տընկեց գոմի կտրան
 ու ջուխտ ոտով ելաւ վրան.
 մէկ էլ տեսաւ դաշտի միջին
 որ գութան են լըծել ճանճին:
 Տուն տընովի դաշտ վագեցինք,
 ճանճին գութնից արձակեցինք
 ու տուն բերինք բըռնած պոչից,
 բըռնած գըժի ջուխտ ականջից:
 Բայց արի տես՝ մեր առիւծը
 տըրորել էր իրա ուսը.
 հայրս քաշեց իր դըմբուզը,
 ջարդեց մի մաղ տան ընկուզը
 ու ընկուզից հանած եղը
 քըսեց ուսի ցաւած տեղը:
 Ամռան օր էր, սիրուն, պայծառ,
 իսկոյն ուսից բուսաւ մի ծառ.
 ծառը տեսաւ մի մեծ ագռաւ,
 իսկոյն ճիւղքի վըրա թառաւ:
 Մի հողի կոշտ հայրըս առաւ,
 էն ագռաւին վրա արաւ.
 կոշտը ցըրւեց, դարձաւ մի հող՝
 Մի օրավար վարելահող:
 Նրբ որ եկաւ հասաւ մարտը,
 ցորեն արինք մենք էն արտը.
 մտանք յունիս՝ ընկաւ քաղը,
 ես վեր առայ սուր մանգաղը

մըտայ արտը ու քաղեցի,
 բայց մի սաստիկ ճիչ լրսեցի:
 Խեղճ աղէսը, էն անմեղը,
 ցորնի միջին քնած տեղը,
 իմ մանգաղին դարձել էր զոհ:
 Իմ արածից ես էլ դժգոհ՝
 բերի խեղճին ու քերթեցի,
 մորթին մըսից բաժանեցի.
 բայց ի՞նչ կասես՝ մորթու տակից,
 ետի ոտքի աջ կրունկից,
 մի թուղթ ելաւ ձեռքով ծալած
 ու միջին էլ գրչով գրրած.
 «Այ ցորնատէր, գնա քո բանին,
 բաղարջը տուր ջաղացպանին.»

Յորնատէրը գլուխը ցած՝
 ալիւրն առաւ, գընաց քաղցած:

Ո՞րն է էստեղ ամենից թոնդ ստոր. ո՞րն է ամենից անլի ծի-
 ծաղեցի ստոր. ո՞րն է ամենից զեղեցիկ ստոր:

31. Զնագնդի

ա.

Բագալն ու ես վաղուց թշնամի էինք: Դեռ անցեալ գար-
 նան էր, որ նա իմ կոճիները չուռ արաւ ու փախաւ: Էն օր-
 ւանից մենք թշնամիներ էինք և միշտ առիթ էինք փնտռում
 իրար մնասելու, իրարից վրէժ հանելու: Ամառը մի քանի ան-
 գամ ես նրանց արտը արածեցրի, նա մեր բոստանը քանդել
 տւաւ. աշնանը մի անգամ տաւար արածեցնելիս միմեանց
 հայհոյեցինք, քիչ մնաց կուէինք, բայց միւս տաւարածները
 չը թողին: Այս վերջին դէպքից յետոյ մեր թշնամութիւնը սաստ-
 կացաւ ու երկուսս էլ սպասում էինք, թէ երբ կըլինի որ մի

օր իրար պատահենք: Եւ մի անգամ «իրար պատահեցինք» ու շատ դօռ պատահեցինք...

Սպիտակ ամպը բռնել էր երկիրը. սարերը չէին երևում, կարծես թէ երկիրքն ու երկիրը մօտեցել էին և ուզում էին գրկախառնուել: Լեռնային ձիւնի թաւ փաթիլները արագ-արագ փրթում էին. բուք ու քամի չըկար և ձիւնը հանդարտ դիզւում էր ու դիզւում:

Ես, Կօստին, Ալէքն ու Խէչանը մտադրւել էինք այդ օրը աղբիւրի սառածի վրա կոճի խաղանք, բայց որովհետև թագա ձիւն էր գալիս, պէտք էր ուրեմն ձնագնդի չաղացնէինք: Այդ դէպքին ես վաղուց էի սպասում, որ կարողանամ իմ հակա-ռակորդի քիթ ու պոռուցը արնացնեմ: Դրա համար էլ առա-ւօտեան հացից յետոյ ուրախ-ուրախ տրեխներիս մէջը խոտ դրի, արխալուխիս կոճակները պնդացրի, գառան մորթէ գդակս գլուխս պնդացրի, մոթալի մորթուց իմ ձեռքով կարած թաթ-մաններս անցկացրի ու դուրս թռայ:

—Պահ, պահ-պահ, երեխէք, ինչ ձիւն է...—ասաց Կօստին:

—Աչք ու ախանջ պիտի լցնեմ, հա,—ասաց Ալէքը ձիւնագնդեր պատրաստելով:

—Ո՛հ, տղէքք, երեքով շատ քիչ ենք, խաղը համ չի ունենայ. Դու մեզանից պուճուր ես,—դարձաւ ինձ Կօստին,—գնահ գեղամէջը, երեխաներին ասա՛ դան:

Ճամփին ինքս ինձ մտածում էի. «Ախ, ինչ լաւ կըլինի, որ Բաղալն էլ գայ, ինչ լաւ կը շարդեմ նրան. Կօստին հօ չի թողնի, որ նա ինձ ծեծի»:

Բ.

Տասը բոպէից յետոյ մենք մօտ քսան հոգի հալա-հալա էինք եկել և Կօստինի ու Ալէքի մայրութեամբ, իբրև երկու թշնամի բանակներ կանգնած էինք իրար դէմ:

—Դէ, երեխէք, վրա տւէք,—հրամայեց մեր հրամանատար Ալէքը:

Ձիւնի գնդակները կարկտի նման թափուում էին երկու կողմից. մի քանի ըուպէ ոչ ոք չէր կարողանում յաղթի. յետոյ սկսեցինք քիչ-քիչ միմեանց մօտեանաք: Հ/տոզհետէ մեր գնդակները կորցրին իրենց ձևը, մենք ուղղակի ձիւնի անագին կտորներ էինք թափուում իրար վրա: Նրանց կողմից Բաղալը մի գնդակով աչքիս խփեց. ես էլ չը համբերեցի, հասայ բռնեցի նրան և ձիւնի մէջ գլորեցի:

—Մեռելթաղուկն սկսեց,—գոչեց Կօստին, և ամեն մէկս մէկին բռնած գլորուում էինք ձիւնի մէջ. Նրես, քիթ, պուռնգ,

զլուխ, ամեն ինչ սպիտակ էր, միայն ձիւնն էր, որ երևում էր: Ես ու Բաղալը ոչ թէ խաղում, այլ կուում էինք. ձիւնի մէջ թաղած բլուրում էինք իրար, այլ և կրծոտում միմեանց, բոլորը թափուել էին մեզ վրա միմեանցից ազատելու, չէինք պոկուում, կպել էինք և ձիւն էինք ճրխոտում միմեանց քիթ ու բերան: Վերջապէս հեռացրին իրարից: Բաղալի քթից արիւն էր գնում և նկարչական գունաւորութեամբ ներկում սպիտակ ձիւնը: Ոչ ոք ուշադրութիւն չը դարձրեց այդ բանի վրա:

Ոչինչ չէի զգում. ոչ միայն ձեռներս ու ոտներս, այլ և ամբողջ մարմինս ընդարձացել էր: Ընկերներիս բոլորի շրթունքներն էլ կապտել էին, այտերը կարմրել:

—Հէրիք է, երեխէք,—ձայնեցին մայրերը և մենք ստիպւած էինք ետ դառնանք:

Իրարից հեռացանք, տեսայ թաթմաններս չը կան և ձախ աչքիս մէջ ինչ որ բուժ ցաւ էի զգում:

—Երեխէք, սո՛ւմ աչքն է ցաւում—ասաւ Ալէքը,—թող գնայ, աղբիւրումը լանայ:

Ես ու մի ուրիշը վազեցինք, սառը ջրով լացւեցինք, և իրաւ, ցաւն անցաւ. բայց այժմ էլ ձեռներս ու ոտներս սկսեց մըժմըժալ, մռմռալ:

—Կօստի, Բաղալն ու Սիմակը կուած են, արի նրանց հաշտեցնենք,—ասաւ Ալէքը:

—Իէ, հաշտեցէք, երեխէք, թէ չէ ականջներդ կը քոքեմ,—հպարտ ու հրամայող ձայնով ասաւ Կօստին:

—Հիմի էս է փէտացել ենք, հիմի գնանք տուն. ճաշից ետը կը հաշտեցնենք,—վճռեց Ալէքը:—Երեխէք, ճաշից ետը էլի ետ կը գաք. նշանի խփենք, իմացա՞ք, կը գաք հա՛...

Այս հրամանից յետոյ ցրւեցինք. Ձեռներս ծոցս դրած, վազեցի մեր գոմը Նարզիդ կովի շնչով խաբանալու: Վազում էի ու յամառութեամբ մտածում.

—Տեսնենք, ասց էք հաշտեցնում:

Դ.

Ճաշից յետոյ մէկ ասի՝ չը գնամ, բայց վերջը չը համբերեցի ու գնացի: Բոլորը կալերումն էին:

Նշանի պիտի խփէինք: Մայրերը հերթ նշանակեցին՝ թէ ով ումնից յետոյ պէտք է խփի նշանին: Ապա սկսեցինք նշանը շինել:

Նշանը ձիւնից շինած մի մարդ էր, մի ձիւնէ ահագին արձան, հինգ բոպէում շինեցինք:

—Դէ, երեսին ցեխ քսենք ու նշան դնենք:

Բայց ցեխ գտնելը այնքան էլ հեշտ չէր, որովհետև ձիւնը խոր էր և գետինն էլ սառած:

—Աղբիւրումը կը լինի, աղբիւրումը,—ասում էկը և բռնուրս էլ վազեցինք դէպի աղբիւրը:

Մեր խաղերին թամաշա էին եկել հասակաւորները և նոյն իսկ մասնակցում էլ էին և նշանի խփելիս քաջալերում աջող խփողին:

Իրիկնադէմին հասակաւորները, որ տուն գնացին ու մնացինք մնակ երեխաներս, մէկ էլ լսեց Ալէքի ձայնը.

—Դէ, տղերք, եկէք Բաղալին ու Միմակին հաշտեցնենք:

—Հաշտեցնենք, հաշտեցնենք—կանչեցին ամեն կողմից:

Նս ոտն առայ, սկսեցի փախչել դէպի մեր տունը: Բաղալն էլ ուզեց ծլկւի իրենց տունը: Մեր ետեկից հասան, բռնեցին:

—Ձեմ ուզում, չեմ ուզում, չեմ հաշի:

—Բա մայրերն ի՞նչացու են, թէ որ նրանց հրամանին լսելու չես:

Զօռով քաշեցին ու կանգնեցրին ինձ ձիւնի արձանի առջև. միւս կողմից էլ ձիւնի մէջ թրևելով բերում էին Բաղալին:

—Պռովելը լաւ բան չէ. խռովկաններին տեսնում էք՝ տանը հաց չեն տալիս,—խրատում և յորդորում էին Ալէքն ու Կօստին, որոնք ամենից հասակաւորներն էին մեր խաղընկերները մէջ:—Համբուլեցէք:

Ամենքը մեր շուրջը հաւաքեցին:

—Ձեմ ուզում: Միմակը ի՞նչու մեր արտը արածեցրեց,—ասում էր Բաղալը:

—Աբա, դժու չէիր որ իմ կոճին չուռ արիր:

—Կոճու ժամանակը չէ, կոճու ժամանակը չէ,—աղաղակեցին ամեն կողմից—կոճի չենք ուզում. հիմա ձնագնդի ենք խաղում: Հաշտեցէք, հաշտեցէք թէ չէ՝ էս է ձնագնդին գալիս է, էս պապը վկայ,—հանաք էին անում մեր ընկերները և ինձ ու Բաղալին իրար կողմը հրում, իրար սեղմում: Այնպիսի

աղմուկ աղաղակ բարձրացաւ, որ շշկւեցի, էլ չիմացայ, թէ ինչպէս Բաղայի ձեռքն առած համբուրեցիք:

—Հուռն, հաշուեցին, տղէբբ, հաշուեցին,—ծափ տւին բոլորը ու առաջւանից աւելի եռանդով ձիւնին կպան:

4.

Արդէն մթնում էր. ցրտից սառել կապտել էինք, երբ ձիւնէ արձանը քար ու քանդ անելով վազեցինք ամեն մէկս մեր տաւարը ջուր տալու:

—Իմ գլխին էս թնչ բերին Կօստին ու Ալէքը, է,—ասում էի կատաղած ինքս ինձ Նարգիզ կովին ջուր տալիս:—Էզուց ես նրանց հախիցը էնպէս գամ ճր...

Այնուամենայնիւ երբ առաւօտեան դուրս վազեցի ու տեսայ, որ ձիւնը երեկւանից շատ է եկել, գետինը փափուկ փափուկ ծածկել:

—Հնյ-հնյ.—ձայն տւի ուրախ-ուրախ:

—Հէյ, հէյ,—լսեց այն կողմից Բաղայի ձայնը:—Բարի լոյս, Սիմակ: Էսօր ձնագնդի պիտի խաղանք:

—Բնս,—կանչեցի ես:—Նւ դեռ ճնց...

Այդ օրը այնպէս չաղացրինք ձնագնդին, որ իրիկունը միայն տուն վերադառնալիս յիշեցի, թէ ուզում էի Ալէքից և Կօստինից վրէժ առնելի: Համա թէ պրծան իմ ձեռքից, հն...

32. Պոչատ աղետը

Փախաւ աղէտը,
փախաւ թակարդից,
բայց պոչի կէսը
թողեց նա ներսը:
էտպէս պոչատ,
պոչից անշատ,
գնաց ասաւ ընկերներին.

—Այ ձեզ մատաղ, ես ձեր գերին,
դէն գցեցէք ձեր պոչերը,
Խնչու են պէտք էտ փշերը.

դրանք զարդ չեն ու զարդարանք,
այլ մեր գլխին պատիժ, փորձանք,
գետնի աւել,

վազքի խափան,

մեզ անվայել

աւելորդ բան:

էտտեղ մի ծեր վարպետ աղէս

ասաւ նրան՝ «Ապրես, ապրես,

այ ծակամուտ թոռիս թոռը,

էտքան չեն տայ խելքին զոռը.

բա քանի որ տեղն էր պոչըդ,

Խնչու շարիր դու էտ կոչըդ»:

Աղէսն ինչն էր ուզում միաների պոչն էլ կտրել տայ:

ՅՅ. Գրագրի տղան

ա.

Յովսէփը ծխական դպրոցի վերջին դասարանի աշակերտ էր: Հայրը երկաթուղու վարչութեան մէջ գրագրի պաշտօն ունէր: Ընտանիքը մեծ էր, ոտճիկը աննշան. խեղճ էին ապրում:

Հայրը որդուն շատ էր սիրում, գգւում էր, զիջող էր, միայն շատ խստապահանջ ուսման համար: Անհրաժեշտ էր, որ Յովսէփիկը կարելի եղածին չափ շուտ պաշտօն գտնէր, իսկ պաշտօն գտնելու համար պէտք էր որ լաւ սովորի: Թէև տղան ծոյլ չէր, բայց հայրը դարձեալ շարունակ դրդում էր նրան:

Ինքը հայրը արդէն հասակը առած և չափազանց աշխատանքից անժամանակ արկորած մի մարդ էր: Ընտանիքի ապրուստը հոգալու համար՝ նա պաշտօնից դուրս էլ զբաղու-

թիւն և ուրիշ գործեր էր յանձն առնում և գրեթէ ամեն գիշեր գրում էր: Վերջերս մի գրավաճառ, որ գրքեր ու շաբաթաթերթ էր հրատարակում, նրան յանձնեց բաժանորդների հասցէն գրելը: Ուղարկում էր թղթէ գօտիները, որոնց վրա հայրս պիտի գրէր ուղարկելիք քաղաքը, փողոցը, թիւը և ստացողի անունն ու ազգը: Խոշոր ու պարզ գրւած հինգ հարիւր հասցէի համար վճարում էին երկու ըուրլի: Տաժանելի աշխատութիւն էր. հայրս յաճախ գանգատւում էր ճաշի ժամանակ:

—Աչքերս տկարանում են. մաշկեցի ես այս գործի վրա:

—Թո՛ղ, հայրիկ, ես քո տեղը արտագրեմ.—ասաւ մի օր տղան.—մեր ձեռագիրները իրար նման են:

—Ո՛չ.—պատասխանեց հայրը կտրուկ.—դու ուսանում ես. քո ուսումդ ծրարներից աւելի կարևոր է. դու քո գործը տես: Յովսէփիկը ճանաչում էր հօր բնաւորութիւնը, էլ այդ մասին ոչինչ չասաւ. բայց ահա թէ ինչ արաւ:

Հայրը սովորաբար ուղիղ կէս գիշերին թողնում էր գրելը, ետ էր հրում աթոռը ու հանդարտ քայլերով գրասենեակից անց էր կենում ննջարան: Մի գիշեր որդին արթուն սպասեց անկողնում մինչև հօր պառկելը. յետոյ կամացուկ վեր կացաւ, հագաւ շորերը, խարխափելով մտաւ գրասենեակ ու լամպը վառեց: Գրասեղանի վրա դրւած էր գօտիների մի դէզ և հասցէների ցուցակը: Յովսէփիկը սկսեց արտագրելը, աշխատելով հօր ձեռագրին նմանեցնի: Աշխատում էր հաճութեամբ, ուրախութեամբ, բայց և վախով. երբեմն երբեմն կանգ էր առնում, ականջ էր դնում ու նորից սկսում էր գրելը աւելի մեծ եռանդով: Այսպէս նա արտագրեց հարիւր եօթանասունը հինգ հասցէ, վաստակել էր ուղիղ տասը շահի: Էլ թողեց գրելը, ամեն բան սեղանի վրա կարգի բերաւ, լամպը մարեց ու ոտի մատների վրա գնաց մտաւ անկողին:

Հայրը ուրիշ հոգսերով զբաղւած՝ առհասարակ մեքենաբար էր գիր գրում և իր աշխատանքը միայն ժամերով էր

շափում, ուստի և չը նկատեց որդու արած խաղը: Միւս օրը ճաշին հայրը շատ լաւ էր տրամադրւած.

—Դու չըգիտես, Յովսէփիկ ջան, թէ հայրդ ինչպէս լաւ է աշխատում հիմա. երէկ գիշեր երկու շնչին ժամում ամբողջ գործիս կէսը աւարտել եմ: Դեռ երբէք այդպէս չէր եղած. ուրեմն դեռ ձեռքս աշող է ու աչքերս կորովի:

Յովսէփիկը հրճուում էր սրտի խորքում ու վճռեց այդպէս էլ շարունակի:

Բ.

Նւ ամեն գիշեր, ժամը տասներկուսը խփեց թէ չէ, հէնց որ հայրը գնում էր պառկելու, ինքը անցնում էր նրա տեղը ու սկսում արտագրութիւնը: Բայց այդպէս իր քունը կարճելով՝ առաւօտները ուշ էր զարթնում, յոգնած էր վեր կենում, ու դասերն էլ կարծես ակամայ էր սովորում, նիրհը տանում էր գրքերի վրա: Հայրը նկատեց, նախ քիչ խոժոռեց ու վերջապէս յանդիմանեց.

—Դու փոխել ես, Յովսէփիկ. ծուլանում ես, լաւ չէ: Ամբողջ մեր ընտանիքը ապրում է քո յուսով... Ես քեզնից դժգոհ եմ, հասկաննում ես:

Այս առաջին խիստ կշտամբանքը շփոթեց տղային:

«Ձէ, մտածեց նա, այսպէս շարունակել չի կարելի. այսպէս խաբելը լաւ չէ...»

Բայց նոյն օրը ճաշի վրա հայրը յայտնեց ուրախ-ուրախ, որ այդ ամիսը տասներջորս ըուբլի աւելի է աշխատել, քան նախորդ ամիսը: Ամբողջ տասներջորս ըուբլի:

«Ձէ, սիրելի հայրիկս,—մտածեց տղան—ես քեզ նորից պիտի խաբեմ: Ցերեկները կը ջանամ դասերս աւելի լաւ սովորեմ, իսկ գիշերներն էլ քեզ ու մեր տան համար փող կաշխատեմ»:

Ու սկսեց բոլոր ուժովը աշխատելու. բայց քանի գնում էր յոգնութիւնը աւելի էր սաստկանում ու գաղտնիքը պահելն էլ օր-օրի աւելի դժւարանում: Այսպէս անցաւ երկու

ամիս. հայրը շարունակ տրտնջում էր որդու ցրեածութիւնիցն ու ծուլութիւնիցը, կշտամբում էր և վերջապէս գնաց դպրոց վարժապետից տեղեկութիւն հարցնելու:

—Նա ուրիշներից ետ չի մնում.—պատասխանեց վարժապետը.—ետ չի մնում, որովհետև ընդունակ է, բայց առաջ-
լայ պէս ուսման սէր ցոյց չի տալիս այլևս: Պատահում է, որ դասի ժամանակ բնում է, յօրանջում է, անուշադիր է: Շարադրութիւնները շատ կարճ է գրում, վայրիվերոյ. կարող էր շատ աւելի լաւ պարապել...

Նոյն իրիկունը հայրը մի կողմ տարաւ Յովսէփիկին և խստութեամբ ասաւ.

—Տեսնում ես, որ ես չարչարում մաշում եմ մեր ընտանիքի համար: Դու ինձ օգնելու մասին բնաւ չես մտածում. դու անսիրտ ես: Քո փոյթը չէ՛ որ հայրդ, որ մայրդ, որ փոքրիկ եղբայրներդ...

«Մէջ, որ, հայրիկ, այդ մի ասի».—ուզում էր ազդակի Յովսէփիկը, բայց ինքն էլ չէր իմանում ինչպէս՝ մնաց լուռ, գլուխը քաշ արած, ծնօտները սեղմած ու հեկեկանքը կոկորդումը խեղդելով:

Հէնց որ հայրը հեռացաւ, արցունքները դուրս թափւեցին աչքերից:

—Բան չը կայ, թող նա այդպէս մտածի.—ասաւ ինքն իրեն.—բաւական է, որ ես թեթեացնում եմ նրան մաշող, ծանր աշխատանքը...

Նւ օրերը անցնում էին գիշերները աշխատելով, ցերեկները յոգնած ու վշտացած: Ամենից ծանրը այն էր, որ հայրը քանի գնում, այնքան սառչում էր որդուց ու շատ քիչ էր հետը խօսում:

Յովսէփիկը անքնութիւնից ու վշտից հետզհետէ աւելի էր նիհարում ու նւազում և դպրոցումն էլ աւելի վատ էր պարապում:

Մի երեկոյ մայրը նկատեց, երեխան հիւանդ էր:

—Ի՞նչ ունես, Յովսէփիկ, ի՞նչ է պատահել.—հարցրեց կարեկցութեամբ ու դառնալով ամուսնուն աւելացրեց.—Յովսէփիկը հիւանդ է, տես՝ ինչպէս գունատել է:

—Շատ աշխատելուցը կը լինի.—ծաղրեց հայրը առանց գլուխը շուռ տալու:

—Բայց տղան հիւանդ է.—առարկեց մայրը:

—է՛, հիւանդ է՝ կառողջանայ, շատ հարկաւորս է.—վրա տուաւ հայրը անտարբեր:

Այս բառերը փշի պէս ծակեցին Յովսէփիկի սիրտը: Պարզ զգաց, որ կորցրել էր հօր սէրը: Իր հայրը առաջ այդպէս չէր. նա առաջ դողում էր որդու առողջութեան վրա:

Ո՛չ, սա արդէն իր ուժերից վեր էր. սխալ էր իր բռնած ճամփան. և վճռեց դադարեցնի գիշերւայ արտագրութիւնները, որ կարողանայ նորից իր դասերովը զբաղւի. թող մի հայրը նորից սիրի, ինքը յետոյ ուրիշ կերպով կաշխատի նրան օգնելու:

Գ.

Բայց ընդհատելուց առաջ՝ կամենում էր մի վերջին անգամ, գիշերային լուսութեան մէջ տեսնի այն սենեակը, ուր այնքան թաքուն աշխատել էր որդիական ջերմ սիրով:

Վառեց լամպը: Անն գօտիները. էլ չի գրելու այդ տեղերի անուսները, այդ մարդկանց հասցէները... նա անգիր գիտէր արդէն բոլորը: Մի տխրութիւն իջաւ նրա սրտին: Վերցրեց գրիչը և ուզում էր սկսի իր սովորական գործը մի վերջին անգամ, երբ յանկարծ դիպաւ մի գրբի. գիրքն ընկաւ ու աղմուկ հանեց: Յովսէփի արիւնը խփեց գլուխը. հապա եթէ հայրը զարթնէր: Շունչը բռնած ականջ էր դնում: Լուսութիւն: Ականջը մօտեցրեց դռան. ամենքն էլ քնած էին: Տղան միամըտեց, եկաւ, նստեց ու սկսեց գրելը:

Գրւած գօտիների թիւը աւելանում էր: Նա լսում էր, թէ ինչպէս գիշերապահ օստիկանը կանոնաւոր քայլերով անց էր կենում դատարկ փողոցից և ինչպէս ճոնչելով հանդարտ գնում

էին սայլերը: Յետոյ դարձեալ խոր լուսթիւն, միայն հեռւից լուում էր շների հաշիւնը: Իսկ հայրը արդէն կանգնած էր նրա ետեւը...

Նա գարթել էր գրքի ընկնելու աղմուկից, քիչ սպասել էր ու ներս մտել: Սայլերի ճռինչը ծածկել էր նրա քայլերի ձայնը ու դռան թեթեւ ճզզոցը: Այլոր գլուխը Յովսէփի սև ու զանգուր գլխի վրա կախ արած՝ դիտում էր նրա գրչի սահելը թղթի վրայով. իսկոյն ամեն բան հասկացել էր, ամեն բան յիշել: Նա գամւել մնացել էր իր տեղում, շունչն ու արցունքը բռնած...

Յովսէփիկը մի սուր ճիչ արձակեց. հայրը դողդոջ ձեռքերով փարւեց նրա վզովը:

—Ների ինձ, հայրիկ.—աղաչեց մանուկը:

—Դո՛ւ ինձ ների,—պատասխանեց հայրը հեկեկալով ու նրա երեսը հազար անգամ համբուրելով.—Այժմ իմացայ, այժմ գիտեմ. ես, ես եմ քեզնից ներողութիւն խնդրողը, ո՞վ իմ սո՛ւրբ երեխաս:

Գրկեց որդուն ու տարաւ մօր մօտ.

—Համբուրի, համբուրի սրան... սա մեր հրեշտակն է, սա երեք ամիս չի քնել և ինձ համար աշխատել է: Իսկ ես վիրաւորում էի, վշտացնում էի որդուս, որ հաց էր վաստակում մեզ համար:

Մայրը յուզւած գրկեց որդուն:

—Դէ գնա պառկի, հանգստացի.—կրկնում էր մայրը, հէնց որ կարողանում էր մի բառ արտասանել.—տնր, տնր...

Հայրը ձեռքերի վրա տարաւ նրան, շրքերը հանեց, պառկեցրեց, բարձերը թափ տւաւ, վերմակը ծածկեց:

—Շնորհակալ եմ, հայրիկ, ի՛նչ լաւ է, շնորհակալ եմ... բայց ինքզ էլ գնա պառկի. ես այնպէս երջանիկ եմ, գնա, հայրիկ, գնա քնի:

Բայց հայրը անպատճառ ուզում էր տեսնի որդու քնելը: Եւ Յովսէփիկը իրաւ որ իսկոյն քնեց, ու քնեց երկար ու

խոր առաջին անգամը այդ երեք ամուսայ անքնութիւնից յետոյ:
Առաւօտեան, երբ աչքը բաց արաւ, արեւն արդէն փայլում
էր. իսկ նրա կողքին, իր բարձի ծայրին, հանդչում էր հօր
սպիտակ գլուխը: Այդպէս էր անցկացրել նա ամբողջ գիշերը
և տակաւին չէր դարթել...

1) Որդին ինչո՞ւ համար էր ներողութիւն խնդրում. հապա հայրը
ինչո՞ւ համար:

2) Գիշերը հայրը ինչ էր զգում եւ ինչ էր մտածում քնած ուր-
դու սնարին:

34. Ագռաւ

Թւին տւաւ ագռաւը,
եկաւ նստեց մեր ծառին.
—Ղոճք, ղոճք, ղոճք...

Քշի, որդի, նրա ձայնը
գուշակիչ է միշտ չարին.
—Կրակ, կրակ, կրակ:

Հիմի էլ ցած՝ ծառի տակ,
ոստոստում է կրովրում.
—Ղոճ, ղոճ, ղոճ...

Գնդակ կըպչի բըկիդ տակ,
քանի գոռաս անդադրում:
—Չոճ, չոճ, չոճ:

35. Աշկերտ Օհանը

ա.

Ծնունդի թաթախման իրիկունն էր: Գասպարենց Օհանը, ինը տարեկան մի տղայ, որին երեք ամիս է ինչ աշկերտ էին տւել դերձակ Զաքարի մօտ, մենակ էր մնացել տանը: Դերձակն ու իր կինը, ինչպէս և բոլոր տանեցիք ժամ էին գնացել, նրան էին յանձնել տունը պահելը: Օհանը հէնց որ համողեց թէ էլ ոչ ոք չըկայ տանը և երեխան էլ հանգիստ քնած է օրօրոցում, զգուշութեամբ բարձրացաւ նստարանի վրա, ցած բերաւ տիրոջ թանաքամանը պահարանից, գտաւ մի տեղից ժանգոտած գրիչը ու մի կտոր ճմուռած թուղթ ծոցից հանելով, ուղղեց ու փռեց իր առջև: Բայց առջին տառը դուրս բերելուց առաջ, մի քանի անգամ վախվիտելով նայեց դռան ու պատուհանների կողմը ու ծանր հոգւոց հանեց: Թուղթը դրել էր նստարանի վրա, իսկ ինքը չոքել յատակին: Սկսեց գրելը.

«Իմ կարօտալի Գասպար պապի, էս գիրը ես եմ քեզ գրում, քո թոռ Օհանը: Ծնորհաւոր Ծնունդ և Մկրտութիւն, Աստուած քեզ շատ տարիներ պահի ինձ համար: Ոչ հէր ունեմ ես, ոչ էլ մէր, դու ես մենակ ինձ մնացել»:

Օհանը աչքը դարձրեց պատուհանին, որի ապակու մէջ արտացոլում էր կեղտոտ լամպի լոյսը, և նրան այնպէս թւաց թէ տեսնում է այնտեղ Գասպար պապին: Նիհար, կարճիկ ծերունին ահա կանգնած է եկեղեցում, դռան մօտ. զգզւած փափախը դրած գետնին, ոտների մօտ. սուրբերի պատկերի առջև վառւող իստակ մոմերը լուսաւորում են նրա նիհար, դեղնած բարի դէմքը. բարակ շրթունքները անխօս աղօթք են մըմնջում: Զորացած ձեռները վերև պարզած, պղտոր աչքերը մի կէտի յառած նա կարծես քարացել է:

—Յրևի, հիմա ինձ համար է աղօթք անում.—մտածեց ու շարունակեց գրելը.

«Երեկ ինձ լաւ դնգսեցին: Խաղէինը քաշէքաշ թրև տաւ ինձ դուրս և դնգսեց, որ երեսին օրօրելիս քունս տարել էր: Անցած կիրակի էլ կնիկը տւել էր մի չորացած ձուկ, որ իստակեմ, պոչիցն էի սկսել իստակելը. ձեռքիցս ձուկը խլեց ու մէկ թէ երկու, էնպէս տաւ քթիս, որ դունչ ու պոռնգս արնոտեց: Աշակերտներն էլ վրաս ծիծաղում են, պապիրոսի են դրկում, խանութից արաղ են բերել տալիս, մագբրիցս քաշքշում են, իսկ խաղէինս ամեն օր հազար անգամ ծեծում է: Առաւօտը մի կտոր չոր հաց, կէսօրին մի աման ապուր, իրիկնապահին էլի մի կտոր չոր հաց, իսկ իրենք առաւօտ իրիկուն ուտում տրաքւում են: Քնացնում են սառը հաշտում. կրեխէն որ լաց է լինում, հօ իսկի չեմ քնում, երեսին եմ օրօրում: Պապի շան, Աստծու սիրուն, առ ինձ էստեղից, տար գեղը, էլ չեմ դիմանայ: Ձեռքդ եմ պաշում, աղաչում, տար ինձ էստեղից:»

Օհանի բերանը ծուեց. սկացած բռունցքով աչքի արտասուքը սրբեց, հեծկտաց, յետոյ նորից շարունակեց.

«Ես գեղի ոչխարը կարածացնեմ, քո տեղակ ջաղացում ծառայութիւն կանեմ, Աստծուն քեզ համար աղօթք կանեմ. թէ որ մի վատութիւն տեսնես՝ ծեծի, մեր բակի շան պէս ծեծի:

«Թիֆլիսը մեծ քաղաք է: Էստեղ ոչ ոչխար կայ, ոչ էծ, ոչ կով, ոչ գոմէշ:

«Մ'ւֆ, հիմի ով գիտի, ինչ ձիւն կը լինի մեր կտուրներին, կալերում, դաշտերում... Էգուց տէրտէրը կը գայ տնօրհնէք. երանի կը հարցնի՞ Օհանի մասին, երանի կը յիշի՞, ինչպէս էր ինձ դաս տալիս և գրել կարդալ սովորեցնում:»

Օհանը ծնօտը դրաւ ասիին ու քիչ մտածեց. մտաբերեց իր հանգուցեալ մօրը. և յետոյ յանկարծ գրիչը վերցրեց ու շարունակեց.

«Արի, պապի շան, թէ Աստուած կը սիրես, ինձ էստեղ մի թող, մեղք եմ: Սիրտս փակւել է, աշխարհը աչքիս չի երևում,

ողջ օրը մէկ գլուխ լաց եմ լինում: Պապի ջան, կորած եմ... Կարօտով բարեններս յիշի Հոռոմսի մօքիրին, շրջիկ Պէտօին, պաշ արա մեր Ասլան շան դունչը, իսկ իմ մեծ շւին ոչ ոքի չը տաս: Մնամ Գասպարէնց Օհան: Պապի ջան, շուտով արի»:

Օհանը չորս տակ ծախեց խազմզած թուղթը ու դրաւ ծրարի մէջ, որ նախորդ օրը մի կոպէկով առել էր... Մի քիչ մտածելուց յետոյ գրիչը թաթախեց և խոշոր տառերով գրեց հասցէն.

«Մեր գեղը, Գասպար պապիս»:

Յետոյ գլուխը բորեց, մի քիչ մտածեց ու ժպտաց: Նա շատ գոհ էր, որ ոչ ոք չը խանդարեց գրելիս, գլխարկը ծածկեց ու շապկանց դուրս վազեց փողոց:

Նրան ասել էին թէ նամակները պէտք է փոստարկղը գցել. այնտեղից յատուկ մարդիկ հանում են,

կողմը տանում կառքերով ու երկաթուղիներով: Օհանը վազէվազ մօտեցաւ առաջին փոստարկղին ու ձգեց թանկագին նամակը նրա ճեղքի մէջ...

Քաղցր յոյսերով օրօրւած, մի երկու ժամ յետոյ ամուր քնած էր...

Երազում տեսնում էր քուրսին: Պապը նստած է քուրսու տակին ու լսում, իսկ գիւղի տիրացուն կարդում է նամակը: Ասլանն էլ շուրջը պտտում է ու պոչը շարժում...

- 1) Օհանի երազը պիտի իրականանայ:
- 2) Ի՞նչ տեսակ մարդիկ էին դերձակ Զաքարենը:
- 3) Ո՞րն էր Օհանի գլխատը դժբախտութիւնը:

36. Ագոստն ու աղեսը

Բախտի բերմամբ
 թէ պատահմամբ,
 մի մեծ ազոաւ
 մի գունդ պանիր
 դաշտում գրտաւ,
 կըտուցն առաւ,
 ծառին թառաւ:
 Օ, ինչ պանիր, դեղին ոսկի...
 Բայց դեռ չառած համը իսկի,
 աղւէսն անցաւ
 ծառի մօտով,
 գերւեց
 էրւեց
 պանրի հոտով:
 Վաղեց գնաց բերնի ջուրը
 և թուլացաւ կուռն ու ճուրը:
 Էն ժամանակ, իրա ձեին,
 ծառի տակից, աչքն ազոաւին,
 հեղիկ-նազիկ,
 փափկամազիկ,
 բացեց լեզուն
 անուշ-մեղուշ,
 թափեց-չափեց
 շաքար ու նուշ:
 — Ինչքան լաւն ես,
 ես քո գերին,
 քո էտ սեիկ

վառ աչերին,
 նուրբ ծալքերով
 զոյգ թևերին:
 Մի դու մըտիկ,
 էտպէս քըթիկ,
 էտպէս ճըտիկ,
 մախմուր ազիւն,
 խաս ու խումաշ
 ատլասն հագին:
 Գիտեմ, անշուշտ իմ քուրիկի
 ձայնն էլ կըլի հրբշտակի:
 Երգի, քուրիկ, մի ամաչի,
 իմ ուզածը մի մեծ բան չի:
 Թէ որ չըքնաղ էտ տեսքիդ հետ
 երգելում էլ եղար վարպետ,
 ճ, կը դառնաս, իմ սըրբուհի,
 թըռչունների մայր թագուհի:
 Ազոաւ ազին
 իրա մասին
 գովեստներից
 շըշմած, ուռած,
 ազոաւային
 բըկովը մին
 որ չը կըռանց,
 պանիրն ընկաւ կտցիցը
 ցած:
 շողոքորթը ուրխից, գընաց:

37. Անտառում

ա.

Եղնիկները մրսում էին: Երկուսն էին, սեղմել էին իրար մի ահագին եղևնու բնի տակին:

Ցուրտ ու մութ գիշեր էր. ու ձիւնը գալիս էր անդադար, գալիս ու իր թաւ սաւանը փռում անտառի ծառերին, գետնին ու իրար սեղմած եղնիկների վրա:

Եղնիկները սեղմել էին իրար, պառկել էին, դունչ դունչի տւել և զգում էին փոխադարձաբար, որ երկուսի սիրտն էլ ծանր է:

Ի՞նչ սև գիշեր էր. ի՞նչ անախորժ ձայներ էր հանում սանձարձակ քամին. ծառերի մերկ գագաթները շփւում էին իրար և օձի նման սրւսւրւում. ու մի վատ նախազգացում, մի անորոշ երկիւղ մտել էլ երկուսի կուրծքն էլ:

Ծառերի տակ լսեց բուի ձայնը. խուլ անտառը մի զզւելի ու ալլանդակ արձագանք տւաւ: Եղնիկները սրեցին ականջները: Բուի ձայնը կրկնւեց և անախորժ ձիգ տալով տարածւեց սառած օդի մէջ:

Ի՞նչ վատ գիշեր էր... Քամին փչում էր, բռներով ձիւն էր լցնում եղնիկների ականջը ու ոռնում:

Եւ հեռուն բարձրից քամու հետ յանկարծ լսեց մի ուրիշ ոռնոց. — Ու՛՛՛, ու՛՛՛, ու՛՛՛...

Եղնիկների շունչը կտրւեց ու վախից քարացան:

— Ու՛՛՛, ու՛՛՛. — լսեց հակառակ կողմի սարերից, իբրև պատասխան առաջին ոռնալուն:

Ձիւնի ծանրութեանը տակ ահա՛ կոտրւեց մի չոր ճիւղ ու ճրոճըռալով ընկաւ գետին:

Եղնիկները ցնցւեցին սարսափահար ու թռան ոտքի:

— Ու՛՛՛, ու՛՛՛. — կրկնւում էր զարհուրելի ոռնոցը միշտ աւելի ու աւելի մօտիկ:

Մի բնազդական անսանձ երկիւղ տիրեց երկու եղնիկնե-

րին. խելագար նայեցին դէս ու դէն և երկուսը միասին յանկարծ մի անգամից առաջ նետուեցին ու իրենց թեթև ոտները բոլոր ուժովը սկսեցին փախչել: Փախչում էին նետի պէս, ծառերի ընները միջով, ընկած կոճերի ու դիրւած ձիւների վրայով, փախչում էին դէպի ցած, դէպի ձորը...

բ.

Իսկ վերը ծառերի մէջ փայլեցին շարժուն կայծեր. առաջ մէկը, երկուսը, բայց շուտով շատացան ու մօտեցան:

Եւ այնտեղ, ահազին եղնոււ ընի տակ, ուր քիչ առաջ պառկել էին եղնիկները, կանգ առաւ քաղցած ու գաղազած գայլերի փոքրիկ խումբը:

Ու նրանք անհանգիստ փնտռել սկսեցին. առել էին եղնիկները հոտը...

Մէկը վազեց աջ ու ձախ ծառերի մէջ. իսկ միւսները վրա ընկան ձիւնին, ետևի ու առջևի ոտներով յուսահատ ըսկսեցին փորել ձիւնը ու ետև ածել: Ոչինչ չը կար: Կանգ առան բոլորը միասին ու ձայն ձայնի տւին. — Ու՛՛՛՛՛, ու՛՛՛՛՛...

Կարծես իրենց յուսախարութիւնն էին ողբում:

Նրանցից մէկը լռեց աւելի շուտ, վերև բարձրացրեց իր սուր քիթը, սկսեց սառն օդը ներս ծծել, կարծես իր քիթին հարցնելիս լինէր, թէ ո՛ւր են գնացել եղնիկները: Բայց օդից ոչինչ չը հասկանալով՝ նորից կոխեց քիթը ձիւնի մէջ, քիչ էլ փորփորեց ու գտաւ եղնիկների բռնած ճամփան:

Ընկերները հետևեցին, ու անդադար հոտոտելով գնացին բաւական տեղ եղնիկների հետքովը մինչև նորից կանգ առան:

Կատաղի քամին փչել էր ու աւելել ձիւնը, տարել էր դիպել ով գիտի՝ ուր. սրբել էր և եղնիկների հետքն ու հոտը: Փչել էր ու փչում էր. փչում ու ոռնում մերկ ու դողահար ծառերի տակ...

Ոռնում էին և գայլերը իրար կողքի պըպըզած, դընչները քամուն, քաղցած ու խաբւած, ծանր ու զզւելի:

Եւ հեռւից բարձր սարերի վրայից գալիս էր նրանց պատասխանը:

«Ուն, ուն.» ձիգ, երկնք ու շարագուշակ:
Օ՛, սարսափելի գիշեր էր...

38. Քուն

Մէգ ու մշուշ, ձիւն ու ձմեռ...
Մունջ երկիրը քուն մտաւ,
ու ամեն ինչ խորին գիշեր
իր սև թևի տակն առաւ:
Ծառ ու անտառ սառոյց հագած՝
քնած են լուռ ու շար,
սառ վերմակը գլխին քաշած
մեռել են դաշտ, ձոր ու սար...
Ոչ մի շշուկ, ոչ մի ծպտուն,
ամենքը խոր մտել են քուն:

Ի՞նչ տարբերութիւն կայ այս պիշերայ ու նախորդ յօդածի գիշերայ մէջ. ինչիցն է 'առաջանում' այդ տարբերութիւնը:

39. Պայտառ Աւօն

ա.

Թրահիկ-թրոնիկ, գրահիկ-գրոնիկ... Դեռ հեռուից լսում էին պայտառ Աւօի ծանր մուրճի հարւածները, որ ներդաշնակ իջնում էին սալի վրա:

Ուրախ էր պայտառ Աւօն. ոչ մի հոգս չուներ: Վաղուց վճարել վերջացրել էր հօր թողած պարտքը և ընդարձակել պապական դարբնոցը: Նրա հմտութեան համբաւը հեռու տարածւել էր շրջակայ գիւղերում և ամեն օր տասնեակ գիւղացիք խոնւում էին նրա մօտ անասուններին պայտել տալու, կամ որևէ կոտրած-ծռած բան դարբնել տալու:

Հանաքների տոպրակ էր պայտառ Աւօն: Ամեն անգամ մի ձի պայտելիս այնքան կատակներ էր անում, որ ձիատէրը ծիծաղու ձեռքից բաց էր թողնում կենդանու ոտը:

Մենակ ժամանակն էլ նա անվերջ խօսում էր իր կռանի, սալի, հնոցի, փուքսի, կամ կայծերի ու շիկացած երկաթի հետ և զիլ ձայնով բարձր երգում նրանց գովքը:

Լուսաբացից մինչև մթնելը նա մի բոպէ չէր հեռանում իր դարբնոցից. կիրակի օրերն էլ, երբ չէր աշխատում, կանգնած էր լինում իր դարբնոցի դռանը ու գիւղացիներին զւարճացնում իր սրախօսութիւններով:

բ.

Այսպէս անցան շատ տարիներ, ուրախ ու երջանիկ:

Բայց մի օր անզգուշութեամբ հնոցից դուրս պրծած կայծերով կոպերը այրեց: Կոպերը բորբոքւեցին և աչքերը կուրացան:

Աւօն ստիպւած էր դարբնոցը կապալով տալու ուրիշին:

Էլ լոեց նրա անհոգ երգը, դադարեցին կատակները... և Աւօն մի անգամից ծերացաւ:

Ամեն օր ձեռքի փայտովը ճամփան շօշափելով՝ առաւօտւանից գալիս նստում էր դարբնոցում և ականջ դնում իր

փոխանորդի մուրճի կուռ հարւածներին։ Սուր ահանջով
հա շոկում էր՝ թէ ինչ է անում դարբինը, և մէկ-մէկ կան-
չում։

—Գլխին տուր, գլխին...

Կամ—Կրակը գցի, թող փափկի...

Ապա դառնում էր փուքսը փշող պատանուն։

—Փչի, փչի, հոգուդ մատաղ, փչի։ Ժաժ եկ, որդի, մի ա-
մաչացրո՛ւ։

Ու չէր համբերում, վեր էր կենում տեղից, խարխափելով
մօտենում էր փուքսին, առնում էր պատանու ձեռքից կո-
թերը և սկսում ինքը փչելու։

—Տեսնո՞ւմ ես, մեր տղայ, ոնց պէտք է փչես,—կրկնում
էր երիտասարդ դարբինը։—Սովորի, ապօրից սովորի։

—Ձան-ջան, Աւօ ապեր,—քաջալերում էին դարբնոցում
նստած գիւղացիք.—ափսոս ջահելութիւնդ, հա՛...

—Հերիք է, հերիք, շէն կենաս, ապեր,—վերջապէս ընդ-
հատում էր դարբինը.—յոգնեցիր, թող էտ ջահիլը փչի։

Պատանին նորից առնում էր ծերունուց փուքսի կոթերը
և շարունակում գործը։

Իսկ Աւօն քրտինքը սրբելով, դանդաղ գնում էր իր սովո-
րական տեղը, ծանր իջնում էր ձեռնափայտի կողքին, երկու
ափով բռնում էր գլուխը ու խորը «ախ» քաշում։

Թրախկ-թրո՛ւխկ, զրախկ-զրու՛խկ. փուհ հա՛ փուհ, փուհ
հա՛ փուհ։

Կուսնը զարկում էր, փուքսը փչում ու նրանց ձայների
հետ միախառնւում էին դառն հոգոցները, որ դուրս էին թռչում
կոյր դարբնի տանջած կրծքից։

1) Ասոն սկզբում ինչո՞ւ էր այնպէս ուրախ ու երջանիկ։

2) Կուրանալուց յետոյ ի՞նչն էր նրան տանջում։

3) Ի՞նչու էր ամեն օր զախս դարբնոցը նստում։

40. Դարբին

Կրուանը ձեռքին, զընդանն առաջին,
քիթ-երես մըրոտ, դարբնոցի միջին,
կաշւէ գոգնոցը առաջը կապած,
լուիկ կանգնած է մեր թէչօ ամին:

Փուքսը—փնէ հա փնէ, փշում է, փշում,
կայծեր ու մոխիր դէս ու դէն փռում.
Երկաթի մի շերտ հընոցը կոխած,
սաստիկ տաքիցը վառում, կարմրում:

Խէչօն հանում է երկաթի շերտը,
զնդանի վրա կռանով ծեծում,
շինում նրանից պայտ, մեխ ու կացին
և իսկոյն ջրի աաշտակը կոխում:

Թշոււմ է երկաթը ցուրտ ջրի միջին,
ամպի պէս փռում տաք-տաք գոլորշին,
կրկին պնդանում, կրկին փափկանում,
մինչև որ պատրաստ, շարտում գետին:

Կուում է թէչօն, տքնում, աշխատում
մըրոտ ու նեղլիկ դարբնոցի միջին,
կաշւէ գոգնոցը առաջը կապած,
կրուանը ձեռքին, զընդանն առաջին:

Ինչու է թէչօն տքնում ու աշխատում: Մարդիկ ինչո՞ւ են աշխա-
տում:

41. Արու-Հասանի մաշիկները

Ո՞վ չէր ճանաչում Բաղդադում Արու-Հասանի հոշակաւոր մաշիկները, այն կողմերում ճամբ յայտնի չէին Արու-Հասանի երեւիլի մաշիկները:

Քթերը թափած, կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար տեղից ծակ-ծակ, գոյնը վաղուց թռած, քրքրուած, կեղտոտ մաշիկները նմանը չունէին ամբողջ Բաղդադում:

Ծերունիները հազիւ էին յիշում այն օրը, երբ այդ կօշիկները առաջին անգամ զարդարեցին Արու-Հասանի ոսկրոտ ոտները: Այն ժամանակ Արու-Հասանը թէև նոյնչափ բարձրահասակ ու բարակ էր, բայց դեռ չորացած, չմըշկած չէր, մօրուքը թէև նոյնչափ երկար ու փառաւոր էր, բայց դեռ ոչ մի սպիտակ մազ չէր երևում:

Է.
Էտ ծեր ու ժլատ Արու-Հասանը մի օր գնացել էր բաղանիք:

Հանւելիս՝ ծանօթներից մէկը նայեց և ասաւ.

—Պատուելի Արու-Հասան, երանի երբ և իցէ դէն կը գցե՞ս էտ մաշիկները, որ ոտքիդ փթել են:

—Հա, հա, ես էլ եմ տեսնում մի քիչ մաշւել են, — մըրթմըրթաց Արու-Հասանը և շտապով ներս մտաւ բաղանիք:

Բաղանիքից դուրս գալուց յետոյ, հազնւելիս Արու-Հասանը իր քրքրուած մաշիկների կողքին նկատեց մի գոյգ նոր, սիրուն, գողտրիկ մաշիկներ: Ու բացականչեց.

—Անշուշտ, բարեսիրտ ծանօթս է էս մաշիկները ինձ նւիրել: Այլահը նրան բարի տայ, մէկ օրը հազար անի, անսպառ լաւութիւնով ցնի նրա տունը...

Ու անվերջ օրհնելով առատածեռն ծանօթին, Արու-Հասանը հագաւ նոր կօշիկները ու երջանիկ-երջանիկ դուրս գնաց բաղանիքից:

Գ.

Դու մի ասա, այդ մաշիկները դադիինն է եղել:

Դուրս է գալիս դադին բազանիքից, դէս մաշիկ, դէն մաշիկ, չը կայ: Գողգոթում է դադին: Բաղնիսպանը, ծառաները գլուխները կորցրած որոնում են: Մէկ էլ ահա բերում են Աբու-Հասանի փառաւոր մաշիկները, քթերը թափած, կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար ու մի տեղից ծակծակ, քրքրւած, կեղտոտ մաշիկները:

—Էս հօ Աբու-Հասանի զգւելի մաշիկներն են,—գոչում է դադին.—էն ժլատը գողացել է իմ նոր մաշիկները: Շուտով, հասէք, բռնեցէք:

Հասնում են Աբու-Հասանին հէնց իր տան դռների առջև, բռնում են տանում դատարան: Կարող էր արդարանալ որ... Գողացած մաշիկները ոտքին էին: Եւ Աբու-Հասանը պէտք է բանտ նստէր, և ո՞հ սոսկալի բան, տուգանք վճարէր, և նորից իր հին մաշիկներով տուն վերադառնար:

Այդ օրւանից էլ Աբու-Հասանը ատեց իր հին հռչակաւոր մաշիկները. չէ՞ որ այս բոլոր դժբաղդութիւնների պատճառը նրանք էին եղել:

Տուն վերադառնալուն պէս հանեց մաշիկները ու շարտեց առուն, որ հոսում էր տան առջևից:

Գ.

Երեք օր յետոյ ձկնորսները ուռկանով ձուկ որսալիս ջրից հանեցին, ձկան տեղ, մաշիկներ, քթերը թափած կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար ու մի տեղից ծակծակ, քրքրւած, կեղտոտ մաշիկներ:

—Էս հօ Աբու-Հասանի անպիտան մաշիկներն են,—պոռացին նրանք ու բարկացած տարան ձգեցին Աբու-Հասանի բաց պատուհանից ներս: Մաշիկներից մէկը դիպաւ հնուց մնացած մի թանկագին յաթճապակի սափորի ու փշրեց:

Մօտ վազեց Աբու-Հասանը տեսաւ իր հին հռչակաւոր մաշիկները, տեսաւ փշրւած սափորը, երկու ձեռքով գլխին

տւաւ. էլ ի՞նչ: Առաւօտը լոյսը բացւելուն պէս իջաւ այգին ու թաղեց, խորը թաղեց մաշիկները մի ծառի տակ. որ էլ ազատւի ու էլ նրանց երեսը չը տեսնի:

դ.

Հարեանը կտուրից նկատեց ու մտքումը ասաւ.

— Էս լմաւ է. վերջապէս իմացայ՝ որտեղ է պահոււմ Աբու-Հասանը իր ոռկիկները:

Ու հէնց նոյն գիշեր ծածուկ մտաւ Աբու-Հասանի այգին. Փորեց, փորփրեց, արմատահան արեց թուփերը, վերջապէս ծառի տակից դուրս եկաւ մի ինչ որ բան:

Հունենակի լոյսով լաւ զննեց և տեսաւ՝ մաշիկներ էին, քթերը թափած, կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար ու մի տեղից ծակ ծակ, քրքրւած, կեղտոտ մաշիկներ:

— Էս հօ Աբու-Հասանի գարշելի մաշիկներն են, — կանչեց հարեանը ու դայրացած այնպէս տւեց մաշիկները Աբու-Հասանի տան դռան, որ խեղճ ծերուկը վեր թռաւ տեղից ու դողդողալով շապկանց վազեց տեսնելու՝ գողերը հօ չէ՞ն մտել իր սնդուկները փախցնելու:

Վախից դուռն էլ բաց չարաւ. բայց էլ քուն կը գար աչքերին:

դ.

Առաւօտեան երբ դուռը բաց արաւ՝ ապշած մնաց. իր հին հռչակաւոր մաշիկները ընկած էին՝ շեմքին, իսկ այգին, իր աչքի լոյս այգին տակնուվրա արած:

Աբու-Հասանի ծնկները դողացին, աչքերը դէպի երկինք դարձան, ձեռքերը վերև պարզւեցին, ունա կարողացաւ միայն բացականչել.

— Ալլահ, այս ի՞նչ պատիժ է:

Ամբողջ օրը խանութում Աբու-Հասանը միմիայն մի բանի մասին էր միտք անում՝ թէ ինչպէս ազատւի իր հին հռչակաւոր մաշիկներէրից:

Նւ երեկոյեան դէմ կամացուկ դիմեց քաղաքից դուրս:

—Այ հրահր, Աբու-Հասանը գրօսելու է գնում,—ասում էին զարմացած նրան պատահող ծանօթները:

Աբու-Հասանը գնաց հեռու, գետի ափով, շուրջը նայեց, տեսաւ՝ մարդ չը կայ, ու շուրջը նետեց իր մաշիկները:

—Գնացին,—ուրախանում էր նա,—ծովը գնացին:

Եւ հանգիստ սրտով վերադարձաւ տուն և անուշ քնեց:
է.

Գետից շուր էր բերած քաղաքի հրապարակները: Միւս օրը, Բաղդադի կանայք երբ գնացին աւազանից շուր առնելու, տեսան որ շուրը կտրւել է, աւազանը դատարկ: Կանչեցին քաղաքապետին, քանդոտեցին խողովակները և յանկարծ խողովակների մէկից դուրս եկան մաշիկներ, քթերը թափած, կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար ու մէկ տեղից ծակ-ծակ, քրքրած, կեղտոտ մաշիկներ:

—Էս ո՞ւր Աբու-Հասանի բորբոսնած մաշիկներ են,—պոռացին ամենքը—բերէք Աբու-Հասանին քաշ տւէք դատաւորի մօտ, էտ անպիտան շուր ապականողին:

Դարձեալ կանգնեց Աբու-Հասանը դադի առջև: Ի՞նչ պիտի ասէր. բազմութիւնը իր աչքով էր տեսել նրա մաշիկները ջրի խողովակի մէջ: Աբու-Հասանը պիտի վճարէր մի մեծ տուգանք և ուտէր մտրակի յիստուն հարւած:

—Մեռայ,—աղաղակում էր նա,—վայ, մեռայ...

Տնքայով, անիծելով այն օրը, երբ գնել էր իր հոշակաւոր մաշիկները, անիծելով իր սև բախտը, նա վերադառնում էր տուն ու կրկնում.

—Ուրիշ ճար չը կայ, ուրիշ ճար չը կայ, պիտի այրեմ, կրակը պիտի գցեմ...

ը.

Բայց մաշիկները այնպէս թաց էին: Աբու-Հասանը դրաւ պատուհանի վրա, որ չորանան: Տան կատուն ցատկեց պատուհանը արևի տակ տաքանալու համար, կպաւ մաշիկներին, մաշիկները գլորւեցին ցած՝ փողոցը, ընկան ուղղակի տակոյն

անցնող կնոջ գլխին:

Կինամարդը ցաւից ճչաց. հաւաքւեց ժողովուրդը և ինչ տեսնի, ճակատը ճղել է, ալ արիւնը կաթիլ կաթիլ ծլծլում է, իսկ գետնին ընկած են մաշիկներ, բթերը թափած, կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար ու մի տեղից ծակծակ, քրքրւած, կեղտոտ մաշիկներ:

—Տեսէք, էս հօ Աբու-Հասանի գազրելի մաշիկներն են,— գոչեցին ամեն կողմից:—Ա՛յ Աբու-Հասան, ա՛յ Աբու-Հասան, դուրս արի, մարդասպան:

Աբու-Հասանի դէմքը երևաց պատուհանից և մի ակնթարթում կտաւի պէս գունատւեց:

Ամբողջ քաշէ քաշ տարաւ նրան նորից դադիի մօտ:

—Արդար դատաւոր, ողորմի,—աղբսում էր Աբու-Հասանը՝ գետնին տարածւած,—լսի ինձ: Իմ մաշիկները, իմ անիծած մաշիկներն են ինձ էս տեղը հասցնողը: Հոգիս դուրս եկաւ, ճար չունեմ. ինչքան ոսկի ուզում ես, վերցրու, միայն թէ փրկի ինձ մաշիկներէս ձեռիցը:

Ղադին չը կարողացաւ ծիծաղը պահի:

—Վեր կաց, Աբու-Հասան,—ասաւ նա,—տես առաջ դու չէիր ուզում քո հին հռչակաւոր մաշիկներէցը բաժանւես, հիմա էլ մաշիկներդ չեն ուզում քեզնից ձեռք վերցնեն: Ներողութիւն խնդրի այս կնոջից, բժշկի վարձը տուր ու ճանապարհ դիր, ինքդ էլ գնա քո բանին: Մաշիկներդ համար էլ դարդ մի անի:

Աբու-Հասանի մաշիկները կախեցին Բաղդադի մեծ հրապարակի վրա:

Ո՞վ չէր ճանաչում Բաղդադում Աբու-Հասանի այդ մաշիկները, բթերը թափած, կրունկների մէկը դէսը, միւսը դէնը ծուած, հազար ու մի տեղից ծակծակ, քրքրւած, կեղտոտ մաշիկները, ճիւղաւոր չէր սարսափում դրանց մօտո՞ղն անցնելիս:

Աբու-Հասանի մաշիկները ինչո՞ւ համար կախեցին Բաղդադի մեծ հրապարակի վրա:

42. Յոզևած երկիրը

Յոյուն աստղերը կապոյտ երկնքում
երգում են անուշ միասին խմբւած,
և ըզգուշութեամբ կամաց են երգում՝
չբ զարթեցընեն երկիրը ներհած:

Ախ, ամբողջ օրը շրջող ոտներից,
անվերջ աշխատող կուռ բազուկներից,
ամուր բարախող մարդկանց սրտերից
խեղճ մայր-երկիրը սաստիկ է յոգնած...

43. Արեւի մօտ

ա.

Մի անտէր երեխայ՝ ցնցոտիներ հագած կուշ էր եկել պա-
տի տակ: Գարնան անուշ արևը բարի աչքերով նայում էր
նրան:

—Կարմիր արև, բարի արև, դ՛ու ես միայն ինձ տաքաց-
նում.—մտածում էր խեղճ մանուկը.—դ՛ու ես միայն ինձ
զգւում, համբուրում, ինչպէս երբեմն իմ անգին մայրս: Եթէ
չէ՛ մարդիկ աչք չեն դարձնում վրաս:

Բայց կամաց-կամաց արևը թեքւում էր կանաչ սարերի
ետեր, երեխան կարօտով ու արցունքով նայում էր նրան,
մինչև որ ոսկեհեր արևը սահեց ու անցաւ սարի այն կողմը...

—Ձէ, ես չեմ կարող առանց արևի.—վճռեց մանուկը.—
ես պիտի երթամ արևի մօտ. ես գիտեմ ճամփան. ա՛յ, այս
սարի ետեր:

Վճռեց ու ճամփայ ընկաւ:

բ.

Մութը իջնում էր և կանաչ սարը սևերով ծածկում:

Ճամփին մարդիկ էին հանդիպում և հեռւից ձայն տալիս.

—Է՛յ հէյ, հի վ ես դու:

—Ճամփորդ տղայ եմ.—պատասխանում էր երեխան:

—Ո՛ւր ես գնում:

—Արևի մօտ. այ, այս սարի ետևը:

—Յիմար տղայ.—ասում էին նրանք ու հեռանում:

Բայց երեխան ուշ չէր դարձնում. նա պարզ զգում էր, որ արևը այս սարի միևս երեսին է. մի քիչ էլ, մի քիչ էլ ու կը լինի արևի մօտ:

Ու անվախ, փստահ քայլերով գնում էր վերև, բարձր, միշտ բարձր:

... Երբեք չի կհասնի 4. զգվող-դլալ շոթ

Բաւական ուշ էր արդէն, երբ լսեց մօտիկից շների հաշոց ու տեսաւ շատ մօտիկ մի կրակ է շողշողում:

—Ո՛վ ես.—լսեց խաւարի միջից մի ձայն.—հիւր ես գնում:

—Անտէր ճամփորդ տղայ եմ. գնում եմ արևի մօտ: Ասան, հրն է արևի ճամփան. մուժն է, էլ սարերը չեմ տեսնում:

Ճրագը ձեռքին մօտեցաւ երեխային մի մարդ, նայեց նրան, նայեց ու ասաւ քնքուշ ձայնով.

—Դու դադարած կը լինես ու քաղցած, գնանք, ինձ մօտ: Ասաւ բարի անծանօթը, բռնեց երեխայի ձեռքից ու տարաւ տուն:

... Երբեք չի կհասնի 5. զգվող-դլալ շոթ

Նրա տունը մի հասարակ խրճիթ էր. մէջտեղում փառում էր օջախը, որի շուրջը նստել էին բարի մարդու կինը և երեք փոքր երեխաները, որոնք համարեա հասակակից էին ճամփորդ երեխային: Խրճիթին կից մի մեծ սրահում որոճում էին ոչխարները: Նա հովիւ էր, սարի հովիւ:

—Սիրելի երեխաներս, ձեզ եղբայր եմ բերել: Թող չըլինէք երեք եղբայր, լինէք չորս. երեքին հաց տըւող ձեռքը, չորսին էլ կը տայ: Սիրեցէք սրան. եկէք համբուրեցէք ձեր նոր եղբօրը:

Ամենից առաջ հովիւի կինը մօտ եկաւ, գրկեց երեխային

և մօր պէս ջերմ-ջերմ համբուրեց. յետոյ երեխաները եկան
և եղբոր պէս համբուրեցին նրան:

Երեխան իր սրտում մի քաղցր տաքութիւն զգաց. և նը-
րան աճնապէս թւաց՝ թէ արևը հէնց ուղիղ խրճիթի վերևն է
վառուում...

Ե.

Ուրախութիւնից լաց եղաւ. անուշ-անուշ լաց եղաւ և
պատմեց բոլոր իր գլխի եկածները:

Յետոյ օջախի առջև սեղան նստան. կերան, խմեցին, ծի-
ծաղեցին: Մայրը նրանց համար անկողին շինեց և ամենքին
քնեցրեց իր կողքին:

Երեխան շատ էր յոգնած, տեղը մտաւ թէ չէ, իսկոյն աչ-
քերը խփեց ու մընջաց...

Երազի մէջ նա ժպտում էր ուրախ:

Իբրև թէ ինքը արևի մօտ էր, գրկել էր նրան ամուր ու
պառկել էր նրա գրկում, տաք ու երջանիկ...

Մէկ էլ սրտի ուրախութիւնիցը վեր թռաւ, զարթնեց ու
տեսաւ, որ արևի փոխարէն իր նոր մօր գրկումն էր: Եւ նրան
թւաց, որ արևը ոչ թէ այս խրճիթի վրան է, այլ հէնց այս
խրճիթի մէջը, որ ինքը ուղիղ հէնց արևի գրկումն է...

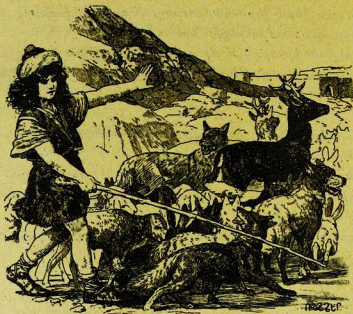
Եւ նա չէր սխալուում: Ով որ այս աշխարհում գտնում է
մի սիրող ու լաւ սիրտ, նա արևն է գտնում այս աշխարհում:

Ուրևն ի՞նչն է հոգու արեւը. եւ ինչո՞ւ:

44. Գիշերայ մթնում

Մութն էր երկինքը, ոչ ոք չր տեսաւ
բնութեան գործը գիշերայ մթնում.
միայն առաւօտը երբ որ լուսացաւ,
մարգարտափայլ ցօղ իջել էր դաշտում:

Ինչո՞ւ ցօղը զիշերն է իջնում:

45. Սասունցի Դաւիթը գառնարած

Մեր Դաւիթ հրսկան
մի մանուկ էր դեռ եօթ-ութ տարեկան:
Մանուկ եմ ասում, բայց էնքան ուժեղ,
որ նրրա համար թէ մարդ, թէ մրժեղ:
Հօրեղբայր Օհանն երեխի ոտի
մի զոյգ ոտնաման բերաւ երկաթի,
երկաթի մի կող շալակին դրած,
ու արաւ Սասմայ քաղքին գառնարած:

*

Քրչեց գառները մեր հովիւ հրսկան,
ելաւ Սասունի սարերն աննըման.

«է՛յ շան, սարեր,
Սասման սարեր»...

որ կանչեց, նրա ձենից ահազար մանկ
դրդորդ-դրմբդրմբոցն ընկաւ սար ու ձոր,
վայրի գազաններ բընեբից փական, այն
բարէքար ընկան, դառաբկուն եղան, չն
Դաւիթը ընկաւ նրանց ետևից, որաց սժ
որին մի սարէց, որին մի ձորից, որ յայտ
աղէս, նազաստակ, գայլ, եղնիկ բըռնեց,
հաւաքեց, բերաւ, գառներին խառնեց,
իրիկան բըռնեց որ Չ Մասմայ քաղաք
Կողկանձ ու ոռնոց, աղմուկ, աղաղակ...

Քաղաքից յանկարծ մին էլ էն տեսան
գալիս են հըրէս անհամար գազան. յայտ
Եւայ, հարայ, փախէք...
Մեծեր, երեխէք
սըրտանաք եղած,
դործները թողած,

որը անուն ընկաւ, որը ծամ, խանութ,
ու ամուր փակեց դռուն ու լուսամուտ.
Դաւիթը եկաւ, կանգնեց մէյդանում.

—Վահ, էս մարդիկը ինչ վաղ են բընում.
Հէյ ուլատէր, հէյ գառնատէր,
եղէք, շուտով բացէք դռներ.
ով մինն ունէր՝ տասն եմ բերել,
ով տասն ունէր՝ բըսանն արել...
Շուտով եղէք, եղէք, տարէք,
ձեր գառն ուսու գոմերն արէք:

Տեսաւ՝ չեն գալիս դռով չեն փակում, ծամ
ինքն էլ մեկնըւեց քաղաքի մէջդանուտից, որ
գըրուխը գրաւ մի քարի՝ մընաց
ու մուշ-մուշ բընեց մինչև կուրբայացաւ ու մ.
Լուսին իշխաններ ելան միասին
գընացին Զէնով Օհանին ասին.

«Աման, քեզ մատակարար Օհան արագէր,
մեր գառն ու մեր ուլ թող մեան անտէր,
միայն սրբանից ազատ արա՛ մեզ.
նչ գառն է ջոկում, ոչ գայլն ու աղւէս,
էս քաղբի գլխին փորձանք կը բերի,
գայլերոց կանի, կը տայ՝ կաւերի:»

Ելաւ Դաւիթ մօտ գնաց Օհանը.

— Զը, Դաւիթ, ասաւ, մնց է քո բանը:

— Հօրեղբայր Օհան, շատ է դժար բան.

են կարմիր, անպոչ գառները որ կան
խելօք են, ամա պոչաւոր գառներ
ցրուեցին, փախան ողջ սարերն ի վեր,
էնքան վազեցի, որ ելաւ հողիս,
էլ իսկի տըրեխ չը մնաց հագիս:

— Դաւիթ ջան, ասաւ, էտ շատ է դժար.

նետ-աղեղ եմ ես շինել քեզ համար,

նետ-աղեղդ առ, գրնա որս արա՛,

ման արի ազատ սարերի վըրա:

Նետ-աղեղն առաւ Դաւիթն Օհանից,

հեռացաւ քաղբից, քաղբի սահմանից

ու գառաւ որսկան:

46. Դեպի քաղաք

Մեծ պատի վերջին շաբաթուայ օրերից մէկն էր: Այս շա-
բաթում գիւղացիները իրենց բոլոր բարին կրում են քաղաք,
որ ծախեն:

Աւետ աստերն էլ, աքաղաղը կանչելուն պէս, վեր կացաւ
կէս գիշերին, ճրագը վառեց, լւացւեց, երեսը խաչ հանեց ու
ռկսեց իր էջերը համետելու:

Ամբողջ ընտանիքը դեռ քնած էր, միայն Եղիսաբէթը օգնում էր ամուսնուն: Նա դեռ մի օր առաջ պատրաստել էր երկու տիկ իւղ, մի բեռ նոր պանիր, երկու կթոց ձու և մի քանի հատ հաւ, որ մարդը քաղաք էր տանելու:

Աւետը բեռները կապելու վրա էր, որ մուժ անկիւնում, անկողինների միջից վեր բարձրացաւ մի փոքրիկ գլուխ, ճրագի պէս վառուող աչքերը լայն բաց արած:

Նայեց, իսկոյն գլխի ընկաւ ու ասաւ.

— Հօրեղբայր, ինձ էլ պիտի տանես. ես էլ կը գամ:

— Ձէնդ կտրի, վեր ընկի. քաղաք գնալդ էր պակաս. — պատասխանեց Աւետը իր գործը շարունակելով:

Տղան լսեց, գլուխը դրեց բարձին, երեսը թաքցրեց վերմակի տակ ու սկսեց խուլ ձայնով լաց լինելու: Լացի ձայնից զարթնեց պառաւ Շուշանը, որ պառկած էր միկնոյն անկողնում իր թոռնիկի հետ:

— Ա՛յ տղայ, Կալօ, ի՞նչ կայ, ինչու ես լաց լինում. — հարցրեց նա:

Կալօն լացուկամած յայտնեց պատճառը:

Նոյն միջոցին խրճիթը մտաւ Աւետ ապերը, մնացած վերջին բեռը դուրս տանելու:

— Աւետ, որդի, ինչի՞ ես լացացնում խեղճ տղային. — միջամտեց պառաւը: — Ուզում է քեզ հետ գայ, դու էլ տար. էլ ինչ՞ու ես սիրտը կտարում:

— Ախար, նրա ի՞նչ քաղաք գնալու ժամանակն է. — պատասխանեց Աւետը աւելի մեղմ ձայնով:

— Հրէն, Պետրոսնեց Գիւքին էլ է գնում. նա ինձանից խօսե՞ծ չի... — լսելի եղաւ վերմակի տակից Կալօի լալագին ձայնը:

— Տար քեզ հետ, որդի, — կրկնեց պառաւը համոզելով: — Տար, թող աշխարհ տեսնի. խօ աղջիկ չէ, որ միշտ առիթի տակը մնայ, տնից դուրս չը գայ. տղայ է՛ սիրտը ուզում է. բան կը սովորի, աչքը կը բացւի:

Պառաւի խօսքերը առանց հետևանքի չը մնացին:

— Դէ, վեր կաց գնանք, մի ուշանայ. — վճռեց վերջապէս
Աւետ ապերը:

Այս առաջին անգամն էր, որ Կալօն քաղաք պիտի տեսնէր, այդ պատճառով էլ նրա ուրախութեանը չափ չը կար, երբ մտայնաւ իր ճօրեղբոր համաձայնութիւնը: Մտի պէս դուրս թռաւ քնաշորերի միջից, մի քանի ըոպէ այս ու այն կողմ վազեց, ինքն էլ չիմանալով ինչ բանի համար և յետոյ սկսեց իր երկար ցուպը վրնտուելու: Կալօի համար երկար պատրաստութիւն պէտք էր: Իր սովորութեան համեմատ առանց հանելու էր քնել: Կարձակոր էր միայն արեխները կապի ու ամեն ինչ վերջացած էր: Բոպէական արագութեամբ կատարեց բոլորը, ճօտեցաւ պառաւ տատին ու փաթաթեց վզովը: — Թեզ համար ինչ բանով քաղաքից:

Պառաւը ոչինչ չը պատասխանեց միայն ժպտաց ու համբուրեց նրան:

Աւանակները արդէն բեռնած պատրաստ էին բակումը: Եղիսաբէթը ճրագը ձեռին կանգնած էր այնտեղ, իսկ Աւետը մտել էր սփռարների գոմը: Նա շուտով դուրս եկաւ բերելով մի չաղ երկու ամսական գառը ու կապեց բեռան վրա: — Ի՞նչ բան քաղաքին ծամանակ կար մինչև լուսանալը, երբ փոքրիկ քարաւանը ճամփայ ընկաւ:

Շուտով նրանց միացան մի քանի ուրիշ գիւղացիներ, որոնք նոյնպէս ծախելու բան էին տանում քաղաքը. և հետըզհետէ խումբը սուտորացաւ:

Սոյ բղմանսի ամ . նոմբ 2 12 գ.
Ստորերը խիստ անուշ ժպտով փայլում էին պարզ երկնքին: Օդի մէջ տիրում էր զարնանային փափուկ թարմութիւն: Մի քանի օր առաջ եկած անձրևը բոլորովին ցամաքել էր, և ավանակները, իրենց ծանր բեռների տակ կարողանում էին առանց խրելու առաջ գնան: Կալօն մի քանի իր հասակակից և իրենից մեծ տղաների

հետ քշում էր աւանակները, նրանց ետևից կամաց-կամաց
գալիս էին մեծերը, գալիս էին ու խօսում իրենց ցաւերից,
իրենց հոգսերից, իրենց պարտքերից:

Բայց Կալօի ուրախ խումբը առաջ ընկած քշում էր ա-
ւանակների քարաւանը, զբաղւած ըլլալովին այլ խօսակցու-
թեամբ:

—Սաքի,—հարցնում էր Կալօն,—դու քաղաք տեսել ես.
ասա տեսնեմ, այնտեղի գառները հրտեղ են արածում:

Սաքին, որ տարիքով իր ընկերներից մեծ էր ու մի քանի
տարի մնացել էր քաղաքում, պատասխանեց.

—Քաղաքացիք ոչխար չունեն, գառներ չեն պահում:

—Բն, նրանց տղերքը ի՞նչ են շինում, որ գառներ չեն
արածացնում,—կրկին հարցրեց Կալօն:

—Կարդում են:

—Նրանց տէրտէրը ինչո՞վ է ծեծում, երբ դասը չեն իմա-
նում:

—Նրանք տէրտէրից դաս չեն առնում, դպրոցումն են
կարդում:

—Դպրոցն ինչ է:

Սաքին չգիտէր ինչ պատասխանի և հարևանցի կերպով
ասաւ.

—Դպրոցը դպրոց է, չէ՞ս իմանում:

Մի ուրիշ երեխայ հարցրեց.

—Քաղաքի տղերքը, ո՞վ գիտի, ինչ լաւ տրեխներ կունե-
նան, չէ՞:

—Նրանք տրեխներ չեն հագնում, կօշիկ են հագնում.—
պատասխանեց Սաքին:

—Կօշիկն ինչ է:

—Էն էլ քաղաքի տրեխ է:

—Էնտեղ մօշ կմյ, զկեռ կմյ.—հարցրեց մի ուրիշը:

—Ձը կայ, ծմակը հեռու է քաղաքից:

—Բն, քաղաքի տղերքը ի՞նչ են ուտում:

Մաքին չէր իմանում ինչպէս գոհացրնի ընկերների հետա-
քրքրութիւնը: Նա կարճ նկարագրեց քաղաքի կեանքը, ասու-
թէ այնտեղ մեծ-մեծ տներ կան, շուկայ կայ, թէ եղան ու
գոմէշի տեղ ձի են յծում, սայլերը ուրիշ տեսակ է, կառք են
ասում, ու բանեցընում են միայն նստելու համար: Յետոյ էլ
աւելացրեց, թէ քաղաքի տղաները գիւղացի տղաներին ծաղ-
րում են, և պատահած ժամանակ էլ ծեծում:

Վերջին խօսքերը գրգռեց Կալօի բարկութիւնը և նա իր
երկայն ցուպը բարձրացընելով սպառնաց.

—Տեսնում ես մըհակս. էնպէս կը չափեմ նրանց բարակ
մէջքին, որ «վայ, նանի» կը կանչեն:

Իսկ հեռուն նրանց առաջ երևում էր արդէն կանաչների
միջից եկեղեցիների գմբեթները ու մինարէներէի սուր ծայրերը:
Մօտենում էին քաղաքին:

1. Կալօն ի՞նչ պէտք է պատմի տանը իր նոր տեսած բաների
մասին:

2) Ինչպէ՞ս կը նկարագրի քաղաքացի տղան գիւղի կեանքը:

47. Գառը մեր տալիս

Կէս օր է արդէն. կանաչ Լանարից
իջնում է հանգիստ ոչխարը կըթի.
կըթւելով մաս-մաս, անցնում է բերից,
յրսւում է անուշ փրշոցը կաթի:
Հովիւ, հովուհի նրստոտած շարքով
կըթում են ուրախ խաղ ու ծիծաղով:
Ահա վերջացաւ ոչխարի կըթը,
կաթսաներ տարան թարմ կաթնով լիքը.
մէկն էլ գտակը շարժելով օդում,
դեռ գառնարածին «հէյ, եկ» է կանչում:

Ու երկար շանցած՝ սարի գագաթին
 գառների կայտառ հօտը երևաց.
 խառնելով իրենց մայրերի հօտին,
 բերկրանքի յոյզով մայում են ցրւած:
 Կանչում են, բայում գառն ու մաքին,
 անուշ ձայներով փրնտրուում միմեանց.
 Իրը գրտնելով իրա գառնուկին,
 ծրծել է տալիս, փայելով սրտանց.
 Իրը խաղում է մօր հետ կուշտ փորով,
 Իրն էլ մըտնում է տըխուր մայելով.
 և ամեն անգամ գառը մէր տալիս,
 կարծես թէ անուշ համերգ են տալիս:

Ինչիւ են շոկ-շոկ արածացնում գառներն ու մաքիները:

48. Զատիկ

— Զատիկ, Զատիկ.— լսում ես ամեն կողմից:

— Զատիկը գայ, գարունը բացւի, ծառերը ծաղկեն, քեզ համար նոր շորեր կարեմ.— յոյս է տալիս հայրը իր սիրասուն գաւակին:

— Զատիկը կը գայ, օրերը կը քաղցրանան, շուտով կառողջանաս, մայրիկ ջան.— միխիթարում է աղջիկը հիւանդի անկողնի կողքին նստած:

— Զատիկը գայ, օրերը ջերմանան, ձեզ հետ միասին գընանք հանդը, վարենք, աշխարհքը լիացնենք, իմ սևուկ գոմշուկս, իմ պոչը ծաղիկ եզնիկս.— փաղաքշում է գիւղացին իր հաստավիղ լծկանների մարմինը քորելով:

— Զատիկը կը գայ, դաշտերը կը կանաչեն, ծաղիկներով կը զարդարւեն, կերէք անուշ խոտը, դոզեցէք ու առատ կաթ տւէք.— սիրտ է տալիս խաշնարածը թէ իր հօտին, թէ իրեն:

— Թող մի Զատիկը գայ, պինդ-պինդ ձւերը շոկենք, ներ-

կել տանք, շղկացնենք կուեցնենք.— օրեր են համարում
մանուկները: -բաւոյմ ցո

Մարդ չը կայնոր Զատիկը չը կանչի: Ամենքը սպասում են
նոր կեանքի, նոր յայտերի, նոր ուրախութեան ու բնութեան
նոր զարթնումին: -

Հը, հը, պէհ, մեծ պասը գորւեց. էլի միայն երկու շաբաթ,
մի շաբաթ. սն ըեզ Աւագ հինգշաբթին. Աւագ ուրբաթը և
ահան արդէն իւղահոտը քթներին դիպաւ. նաւակատիկն է:

Մեր դրացի ազգերը դեռ մի գիշեր էլ պիտի լուսացընեն,
կիրակիի սպասեն, Զատիկը տօնելու, իսկ մենք հայերս շա-
բաթ օրը, ճաշը թեքւեց թէ չէ՝ տալիս ենք իրար կեանքի
նոր զարթնումի, Քրիստոսի յարութեան մեծ աւետիսը.

«Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց»:

1) Դու էլ սպասում էիր Զատիկն: Զատիկը քեզ թնչ քերաւ:

2) Դ՞նչ ասել է «Քրիստոս յարեալ ի մեռելոց». թնչ լեզուվ է.
այդ լեզուն հիմա ո՞րտեղ ենք գործ ածում:

49. Գարուն առաւօտ

Բարի լուսի զանգեր զարկին
զընգզընգալէն անհւշ, անհւշ,
լուսը բացւեց մեր աշխարհքին
ճրդճրդալէն անհւշ, անհւշ:

Հովտում առուն խոխոշում է
զըլզըլալէն անհւշ, անհւշ.
Քամին բարակ շընկշընկում է
զըլզըլալէն անհւշ, անհւշ:

Կուռնկն եկաւ երամ կապած
կըռկըռալէն անհւշ, անհւշ,

կաքաւ քարին տաղ է կարդում
կրդկրդալէն անհւշ, անհւշ:

Հարսն ու աղջիկ հանդերն ելան
շորորալէն անհւշ, անհւշ,
ծաղկանց բուրմունքն անմահական
սըլսըլալէն անհւշ, անհւշ:

50. Ծիլն ու ապառաժը

ա.

Կերկ ապառաժի տակ, երկու քարերի մէջ, վաղ դարնան
բուսել էր մի սէղ, մի պարզ հասարակ փոքրիկ խոտի շիւղ:
Օրօրւում էր նա նոր ծագող լոյսի մէջ ցօղով փայլփը-
լուն, յանկարծ աչքն ընկաւ ժայռի մուխ ճեղքին և նկատեց
այնտեղ նոր ելած մի ծիլ:

—Օ՛յ,—գոչեց նա.— դու հիվ ես, հրտեղից եկար:

Ծիլը, որ արդէն կէս մատնաշափ կար, ցած նայեց, տե-
սաւ վախտ սէղին ու ասաւ.

—Բարև՛, բարեկամ, միթէ ուրախ չե՞ս, որ քեզ ընկեր եկայ:

—Օ՛, ուրախ եմ, սաստիկ ուրախ. բայց հիվ բերաւ քեզ, և
ինքդ հիվ ես:

Ծիլը ժպտաց. ժպտաց, օրօրւեց ու այսպէս երգեց.

Ծառի ծիլն եմ ես,

ելայ անտառից,

քամու թևովը

թոայ դաշտերից,

անցայ սար ու ձոր

եկայ քեզ դրկից:

Յետոյ երգը կտրեց ու հարցրեց.

—Իսկ դու ով ես, ընկեր, դու որտեղից եկար:

—Օ՛,—ասաւ սէղը— ես ծնւել եմ այստեղ, իմ մօր կրթ-

քից, մտել եմ հողի մէջ, քնել ձմեռը, այժմ դուրս եմ եկել,
եղել տանս տէր:

— Դու ուրեմն տուն-տե՞ղ ունես այդտեղ:

— Ունեմ. մի կտոր հող. շատ պահանջկոտ չեմ:

— Տեսնում եմ: Բայց իմ տեղը չափազանց նեղ է և ես
ստիպւած իմ բոլոր ուժս գործ դնելու, քարի կուրծքը մտնե-
լու, որ տեղս քիչ լայնացնեմ:

— Եւ կարողանում ես. — հարցրեց սէզը զարմացած:

— Դժւար է. բայց ուրիշ ճար չը կայ. թէ չէ կը մեռնեմ.
Իսկ ես ապրել եմ ուզում:

բ.

Եւ ծիւր աշխատում էր. աշխատում էր մեծանայ, ուժե-
ղանայ ու քարից իրա համար տեղ խլի:

Ու պէտք էր տեսնել նրա ջանքն ու աշխատանքը, ան-
վերջ, անդադրում, գիշեր, ցերեկ, անկտորում յամառութեամբ
ու քարից աւելի պինդ կամքով:

Ու այդպէս ամիսներ, տարիներ, շատ-շատ տարիներ:

Ձմեռը քնում էր, կաղդուրում, իսկ երբ գարունն էր գա-
լիս, ելնում էր աշխուժ, նոր ուժ ստացած արմատները մէկ-
նում, գործի սկսում:

Երբեմն սնունդը քիչ էր գալիս. քամիների բերած հողն
ու փոշին հերիք չէր անում, երբեմն ամառները անձրևներ
չէին գալիս. քիչ էր մնում յուսահատելի ու չորանայ:

Բայց նորից նոր սիրտ էր առնում հէնց որ քիչ կաղդուր-
ում էր, նուրբ ու բարակ արմատները խրում էր, խրում ու
աւելի-աւելի խորքերը գնում:

Եւ ինչքան արմատները տեղ էին գրաւում, այնքան բունը
ա մրանում էր ու հաստանում, այնքան էլ հպարտ ու խօիւ
գլուխը վեր էր բարձրանում դէպի երկինքն ու դէպի արևը:

Տես, բարձրը, քարափի ծայրի՞ն. տեսնում ես այն խոշոր,
ս աղարթաթիտ հսկայ ծառը: Նա յաղթել է արդէն. նա ապրել
էր ուզում և կապրի:

51. Գութան

Լուսը լուսացաւ,
բարին շատացաւ.

վաղ լուսարացին
գութան լծեցին.

Հորովէլ հօ...

Գութանը լարած,
հօտաղը շարած,
մաճկալը մաճին,
ձեռը աղանջին.

Հորովէլ հօ...

Գութան ջան, վարի,
ալօսը շարի,

թափ տուր, թև արա,
շուռ տուր, սև արա.

Հորովէլ հօ...

Ցանենք, արտ անենք,
հնձենք, տուն տանենք,
ունենանք շատ հաց.
օրհնեալ է Աստուած.

Հորովէլ հօ...

52. Ծոցանուկի

ա.

Գարունըացել էր, աշխարհը կենդանացել: Արևը ծիծաղում էր սար ու դաշտի երեսին և ամենքին տանից դուրս հանում, ուղարկում էր իրենց բան ու գործին:

Գիւղում մնացել էին մէրն ու մանկիկը, հարսն ու սկե-սուրը, մէկ էլ փոքրիկ գեղջկուհիները, բայց սրանք էլ ան-

գործ չէին. իւրաքանչիւրը իր իմացած գործով զբաղւած՝ ետ չէր մնում աշխատանքից:

Ահա, այդ քաղցր օրերից մի առաւօտ, Փարնանց Սօնին պատահելով իր ընկերուհուն՝ ասաւ նրան.

—Աղջի Հուռի, էսօր մեր թաղի աղջկերքը Հեքմանց դուռն են հաւաքւելու, «պառաւը ծոցը» տալու: Կուժդ տուն տար, դու էլ արի գնանք:

—Ղորթ ես ասում, Սօնիկ,—հետաքրքրւեց Հուռին,

—Իմ ախպօր արևը, հրէս տուն գնամ թէ չէ, թեյիս կը ծիկն առնելու եմ ու պնկի, որ խաղին հասնեմ:

—Բաս ես էլ կը գամ,—համաձայնւեց Հուռին և կուժն ուսելով՝ շտապեց դէպի տուն, որ ձեռագործը վերցնի և Հեքմանց դուռը հասնի:

Հուռին քրտնամխած տուն հասաւ, կուժը դրեց դռան քամակին՝ իր սովորական տեղը, շտապով հաւաքեց իր բուրդն ու սանդեքը, փաթաթեց գոգնոցի մէջ, մի կտոր հաց էլ զբրպանը դրաւ ու մօտեցաւ Թեյլու հարսին, որ նրանից թոյլտուութիւն խնդրի.

—Հարսի ջան, գլխովդ պտուտ գամ, աղջկերքը Հեքմանց դուռն են հաւաքւել, «ծոցանուկի» են տալիս, ես էլ եմ գնում:

—Գնա՛, —կամաց փրսփրսաց Թեյլու հարսը—համա իրիկն աղէմը շուտ արի, որ ջուր տաքացնես մեր հանդուորների ոտնուձեռը լւայու:

—էն կանաչ-կարմիրը, շուտ կը գամ,—ասաւ Հուռին և վազեց դէպի Հեքմանց կալը:

Բ.

«Պառաւը ծոցի» ձայնը լսելուն պէս՝ վերի թաղի գրեթէ բոլոր փոքրիկ գեղջկուհիները, մօտ տաս-տասնըհինգ հոգի, շտապել էին Հեքմանց դուռը, կալապանի տակ մի կարպետ փռել, վրան ծալապատիկ նստոտել և արանձին եռանդով աշխատում էին:

Իրար հետ մրցելով որը գուլպայ էր անում, որը գուլպան

ասխարուն նախշում, մի երկուսը սանդերքով բուրդ էին գողում, միւսներն էլ ճախարակով թել մանում:

Մի խօսքով բոլորն էլ թեք ու փէշ արած, առանձին ջանասիրութեամբ և խնամքով աշխատում էին և մէկ-մէկուհետ դրոյց անում:

—Անճուշ ջան, Անճուշ, արի ես ու դու ճոցանուկիք տանք. տեսնենք՝ ո՞վ շուտ կը պրծնի իր բանը,—ողտրւած առաջարկութիւն արաւ չալտիկ Մանուշը:

—Աչքիս վրա,—պատասխանեց Անուշը նրան,—դու նարգօից շուտալիկը չես, որ քեզանից քաշեմ. էս մի ժամուսը չորս անգամ նրան «պառաւը ծոցն» եմ արել, երևի մի երկու անգամ էլ քեզ կանեմ:

—Իէ, գուլպիդ նշան արա՛, հրէս ես թելս կապ տւի, տեսնենք՝ ո՞վ շուտ կը հասնի գուլպի թաթին:

—Շատ լաւ, թող էս կարմիր ծաղիկն էլ իմ նշանը լինի,—ցոյց տալով իր գուլպի նկարը համաձայնեց Անուշը:

Նրանք երկուսով պայմանաւորւեցին և սկսեցին մէկմէկուհետ ձեռագործով մրցել: Երկուսն էլ ճիգ էին թափում, որ միմեանցից առաջ վերջացնեն գործը. ով շուտ կը հասնի պայմանաւորւած նշանին՝ նա էլ կը լինի յաղթողը և յաղթւածին կասի.

«Գառնուկ ջան, գառնուկ, պառաւը ծոցդ, պառաւը ծոցդ», այսինքն թէ՛ «Արդէն՝ պառաւել ես ու անշնորհքութիւնը ծոցդ է թափել ու թուլացրել քեզ»:

Այնուհետև ընկերակիցները միասին ծափ կը տան ու կասեն.

«Ի՛սկը որ դու պառաւել ես,

Մեր պառաւից առաւել ես»:

Անուշի ու Մանուշի պայմանաւորումից խրախուսւած՝ շէկլիկ Շուշիկն էլ գրագ մտաւ Նուշիկի հետ:

—Աղջի Նուշիկ, արի ես մանեմ, դու ինձ համար փաթիլներ գզի, տեսնենք՝ կարմա ինձ հետ լուծը քաշես:

—Օհօ ինչ մի ղօշադն էլ դու ես, որ չը կարենամ քեզ փաթիլ հասցնեմ,—պատասխանեց Նուշիկը և սանդերքը առաջը քաշելով, մի գունդ բուրդ դրեց կողքին և սկսեց ամենայն արագութեամբ գզել: Նա գզում էր, Շուշիկը նրա փաթիլները ճախարակով մանում: Երկուսն էլ այնպիսի արագութեամբ էին գործում, որ շատ դժար էր իմանալ թէ ով ումնից առաջ կանցնի:

Բոլորն էլ ոգևորած զբաղած էին և աշխատում էին մեքենայի պէս, աշխատելու ժամանակ էլ շուտ-շուտ կրկնում էին.

«Ով շուտ ու շուտլիկ,
նա կուշտ ու կուշտլիկ.
ով կամաց-թամբալ,
նա պառաւ-համբալ:»

Գ.

Երկար ժամանակ գզեցին ու մանեցին, գործեցին ու կարեցին, և մէկ էլ յանկարծ Մանուշը նշանին հասնելով՝ ոգևորած ճչաց.

—Անո՛ւշ, Անո՛ւշ, պառաւը ծոցդ, քոռ պառաւը ծոցդ, ես պրծայ:

—Ես էլ պրծայ, հրէսիկ պրծնում եմ,—կարմրած պատասխանեց Անուշը:

Բայց ընկերներն էլ էտ էին ուզում. դէհ ծափ տւին ու ասին. «Անուշը պառաւել է, մեր պառաւից առաւել է»:

Ասին ու կրկնեցին և կուշտ-կուշտ ծիծաղելով, այնուհետև սպասում էին ուրիշի յաղթելուն:

Օրը թեքւել էր, արևը յոգնել և չէր կարողանում այլևս իրիկնագէմի գով քամուն յաղթի, բայց մեր փոքրիկները դեռ աշխատում էին և իրենց շինած բանի վրա ուրախանում: Շնորհիւ «պառաւը ծոցի» ամենքն էլ գրեթէ երկու աշխատաւորի չափ ձեռագործ էին արել:

Հեքմանց Քալի նանը, որ մի բարեսիրտ ծեր կին էր և

ամենքին էլ հարազատ աչքով էր նայում, մանաւանդ իրենց թաղեցի երեխաներին, որոնք իրեններին ման տանը ու դռանը սովոր և իրեն դուրեկան էին, տընքտընքալով եկաւ նրանց մօտ և առանձին քաղցրութեամբ ասաւ.

— Աղջկերք, ձեզ մատանդ, հերիք աշխատեցիք. վեր կացէք, գնացէք ձեր տուն, կրակուճրագի ետեկից կացէք. էս է մի՞նեւ է, հանդուրներ ունէք ամենքդ, նրանց տաքուհով է հարկաւոր:

— Նանի ջան, նանի, ախր «պառաւը ծոցն» ենք անում, հնց վեր կենանք, — պատասխանեցին շատերը:

— Ա՛յ պառաւէք՝ պառաւի պատիւը իմանա՞ք, ձեզ մատաղ, հերիք է, հերիք, քրտնած էք, իրիկնաքամուն կը մըսէք: Գնում էին և մէկ-մէկու ասում.

— Հուռի, Հուռի, Անո՛ւշ, Անո՛ւշ, դէ գնա՛, քոռ պառաւին էլ հետդ տար, որ քեզանից անպակաս լինի:

— Նարգօ, Նարգօ, Սօնիկ, Սօնիկ, համա թէ կերար հա՛... դէ գնա՛ ու կշտացիր:

— Աղջկերք, մին էլ որ հաւաքւելիս լինէք՝ ամենիս էլ իմաց արէք, հա՛...

Հեռացողներից միայն Ազիկն էր տխուր գնում, որովհետև էնքան աշխատել էր ու քրտինք թափել, սակայն չէր կարողացել և ո՛չ մէկին էլ գոնէ մէկ անգամ «պառաւը ծոցը» տալ:

Նա գնում էր ու մտքում մտածում՝

— Ա՛խ, թէ մի օր էլ կը խաղան, ես գիտեմ, թէ հնց եմ խեչկանց աղջկերանցը պառաւակոխ անում:

53. Փոքրիկ երկրագործ

Եկաւ գարուն, եկան հաւքեր,
տաքցաւ արև, գրլգրլան ջրեր.
եկան վարի-ցանքի օրեր:
Կռունկն ամոլ արեցի,
սագերն հորիք լրծեցի,

ճնճղուկն հօտաղ վարձեցի,
կաքան հացւոր բռնեցի,
արտ ունէի՝ վարեցի,
ցորեն, գարի ցանեցի:

Ո՞րտեղ էր նրա արտը:

54. Մի կտրիճ

ա.

Գարնանամուտ էր:

Բարձր սարերում հալում էր ձիւնը և հազարաւոր խրչխրչուն վտակներ աղմկում էին, գլորում ցած:

Գետը ազատել էր սառուցէ կապանքից, փքւել, վարարել: Բարձր կոհակները գնում էին գալիս, ելնում ու իջնում ահագին աղմուկով:

Գետի վրա ձգւած էր սիւնէ սիւն մի կամարակապ երկար հին կամուրջ:

Անձ մօտենում է կամուրջին մի գիւղացի, հետն է կիներ մանուկը գրկած: Ուզում են անցնեն էն միւս ափը:

—Է՛յ, գիւղացի, գգո՛ւշ, կամուրջը խարխուլ է.—կանչում է մէկը:

Սառույցի կոյտերը գալիս են զարնւում կամարի քարերին, դիզւում ու խցկում. ջուրը յորգում է:

Եւ գիւղացին շտապում է, որ շուտով անցնի:

Արդէն քիչ էր մնացել, մի տասը քայլ, որ հասնէին ափին, երբ պոկ է գալիս ու փլւում է կամարի այն մասը, որ միացած էր հողին: Սարսափահար գիւղացին ու կինը վազում են դէպի հակառակ կողմը: Բայց հազիւ մի քանի քայլ, որ նրանց առջև խուլ դղրդիւնով քանդւում է միւս կողմի կամարն էլ:

«Աստուած իմ, դու փրկես մեզ.—կանչում է խեղճ գիւղացին յուսահատ, լալիս է կիներ, ճչում երեխան: Բայց սա-

նում է գետը, սուլում է քամին և այդ աղմուկի մէջ կորչում են թշուառների աղէկառուր ձայները:

Մէջտեղը կանգուն է միայն հիմնական սիւնը, որի վրա յենւած էին երբեմն երկու կողմից զոյգ կամարները: Եւ ահա այդ կտորի վրա սլափապարւել, իրար կուշ են եկել գիւղացին, կինն ու երեխան:

Կատաղի ալիքները զարնում են սւժգին, բախում են անվերջ նրան չորս կողմից, դողում է այդ վերջին ապաստանը:

Բ.

Գետի երկու ափին խմբւել են մարդիկ: Գոռում են, գոչում, դէս ու դէն վազում. բայց նրանցից ոչ ոք չի համարձակւում օգնութեան հասնի...

Ահա սրարշաւ, նժոյգ ձին հեծած, շտապում, գալիս է իշխանը, կանգնում ափին ու ձեռքը բարձրացնում. իսկ ձեռքումը բռնած ունի մի քսակ լիքը ոսկի:

Ձայն է տալիս իշխանը.

— Այս հարիւր ոսկին նրանը, ով այդ դժբախտներին մահից կը փրկի:

Ամբոխը կարկամած կանգնել է վարան: Մեծ է վտանգը և վարանելու ժամանակ չը կայ. վարարած գետը ցընցում է, քանդում վերջին կամարը...

— Է՛յ, մարդիկ, ո՞վ է սրտոտը ձեր միջից.— կրկնում է բարի իշխանը ու թափահարում քսակը ձեռքում:

Լսում են ամենքը, լուռ են ու անշարժ, կարծես բարացած...

Գ.

Ափով գալիս էր մի յոգնած ձիաւոր, մի յաղթանդամ երիտասարդ տղայ, գալիս էր հեռուններից: Նա տեսաւ թէ չէ սոսկալի պատկերը՝ իջաւ իսկոյն ձիուց, խաչ հանեց երեսը, ցատկեց ափին կապած ձկնորսի նեղ ու փոքրիկ մակոյկը ու սկսեց թիավարելու:

Խփում են ալիքները, զարնւում են սառույցի խոշոր կը-

տորները, ծռում նաւակը, քշում դէս ու դէն. բայց երիտասարդը թիավարում է, թիավարում է անընդհատ, ուժեղ ու յամառ...

Եւ ահա հասաւ կամուրջի մնացորդին. Ափից ամենքը ուրախութեան ճիչ են արձակում. Երիտասարդը ամուր բռնած կիսափուկ սիւնի քարերից, օգնում է որ մակոյկը իջնեն գիւղացին, կինն ու երեխան.

Նստեցին թէ չէ՝ առնում է նորից թիերը ձեռքը. և հագիւ էին հեռացել կամուրջից, երբ ուժգին թափով շուռ է գալիս

ահագին սիւնը ու թաղում ջրում:

Իսկ ամբոխը շունչը պահած հետևում է խարխուլ նաւակին, որ հոսանքի հետ կուելով, կուելով սառոյցի կոյտերի հետ, աշխատում էր եզերքին մօտենայ:

Յանկարծ բերկրանքի անզուսպ աղաղակը դուրս է թռչում հարիւրաւոր բերաններից, ամենքը շտապում են օգնեն մակոյկը փրկ քաշելու և հարիւրաւոր բերաններ երիտասարդ օտարականի գովքն են անում:

—Մօտեցիր այստեղ.— կանչում է իշխանը.— դ՛ու, քաջ մարդ

ու անվեհեր հերոս. առ այս քսակը. արժանի ես, թող լինի
քեզ պարզև:

— Իմ կեանքը, իշխան, ես ոսկով չեմ ծախում. տւէք
այդ ոսկին թշւառ գիւղացուն.— ասում է անցորդը, հեծնում
է իր ձին, քշում ու անհետ կորչում բլուրի ետին:

— Ո՞վ էր դա, ձրտեղից, և հւր չքացաւ.— հարցընում էին
ամենքը իրար:

Եւ մէկ պատասխան ունէին միայն.

— Մի կտրիճ...

1) Ի՞նչ տարբերութիւն կայ իշխանի ու այս օտարականի մէջ:

2) Ի՞նչի մէջն է օտարականի կտրիճութիւնը, իսկ ինչ՞ մէջն է
նրա մեծութիւնը:

55. Այ սև ամպեր

Այ, սև ամպեր, վայ սև ամպեր,
սիրտս պատեց սև ու մութ.
արդեօք ի՞նչ էք դուք ինձ բերում,
գարնան անձրև՞ թէ կարկուտ...

Յուսով-լուսով արտ եմ ցանել,
արիւն թափել ու քըրտինք,
ողջ սուրբերին մոմ եմ վառել,
աղօթք արել, որ երկինք
արտիս նայի, տանս խնայի,
օր տայ, կեանք տայ իմ հացին.
վայ բալէքիս... Աստուած չանի,
թէ որ անհաց մնացին...

Այ, սև ամպեր, ի՞նչ էք գոռում,
սիրտըս պատեց սև ու մութ.
արդեօք ի՞նչ էք արտիս բերում,
գարնան անձրև՞, թէ կարկուտ...

56. Կարկուտը

ա.

Ան ու ծանր ամպերը սարի ետևից դանգաղ եկան, դիզեցին ու կախ ընկան երկընթից. խորին մթուփիւնը ամեն ինչ պատեց:

Յանկարծ որոտաց երկինքը, երկիրը դլրդաց, ցուպց փայլակը, կայծակը խփեց, մռնչեց քամին, ծառերը դողացին, թեքեցին գլուխները. խոշոր ու ծանր կաթիլներ ընկան տերևներին:

Անձրևը սաստկացաւ. անձրևի ետևիցն էլ սառցէ գնդակներ, շրբը խկ հա շրբը խկ, թակեցին գետինը յորդ և ուժեղ: Թակում են, թակում, սար ու ձոր ծածկում, ո՛չ դաշտ են հարցնում ո՛չ արտ ու այգի:

բ.

Ամեն տեղ շփոթ ու իրարանցում: Հօտը ցրւում է, նախիրը փախչում, ձիերը խրտնած դէս ու դէն են վազում, թըռչունները պահւում են իրենց բներում. հորթարած, փայտհատ ամենքը իրենց գործերը թողած՝ թփերի տակին ապաստան են փնտռում:

«Կարկուտ, ան ինչ կարկուտ.— կանչում են գիւղացիք իրենց դռանը կանգնած— անյս ինչ պատիժ է»:

Մերը ծնկաչոք, արցունքը աչքին Աստուած է կանչում. պառաւը երկաթէ կասկարան հանում շարտում է բակը ու նզովք է կարդում. հարսներն ու աղջիկները պատի տակ շարւած սուր դանակներով կարկուտ են կտրում ու նայում երկինք. իսկ երկրագործը կանգնած է անճար, ձեռքը ծոցում, շարժում է գլուխը ու ան ինչ է քաշում:

գ.

Կարկուտը դադրեց. լռեց որոտը. ամպերի ճեղքից նայեց արևը. երկիրը ժպտաց, նորից փայլ առաւ:

Այգեպանը վազեց իր այգին, նայեց իր շուրջը և գլխին

աւաւ: Մառերը տերևաթափ ու ճղակտոր, պտուղները կարկրտահար ու թաւ գորգի նման փուլած գետնին...

—Ափսոս իմ այգի, ափսոս իմ աշխատանք.—հեծեց նա յուսահատ ու աչքերը լցւեցին:

Արտատէրը վազէվազ իր արտը հասաւ: Հասկերը ջարդուլած, հողին հաւասար. ցեխն ու աւազը արտումը կիտուած... Ոտքերը թուլացան, աչքերը սևացաւ. քարացած մնաց:

1) Էլ ուրիշ թնչ մեծ չարիքներ գիտես, որոնք ոչնչացնում են հողագործի աշխատանքը:

2) Մարդիկ կարողանում են կուռն այդ չարիքների դէմ. եւ ինչո՞ւ:

57. Ճանճ

Խոնարհ ու հեզ
մի յոգնած եզ
արօրն ուսին,
ճանճը պողին,
մի իրիկուն,
գալիս էր տուն:
Մին էլ ճամփին
մի ուրիշ ճանճ
էն նստածին
անաւ. «Տօ մանչ,
էս եզան հետ
հրտեղից էտ»:
Սա ցից արաւ
քիթը, ասաւ.
—Մենք որանդլից.
վարում էինք,
վարատեղից:

Էս առակը թնչ է ուզում ասի:

ա.

Մի մեծ քաղաքում, նեղ ու ամուր բանտի մէջ նրատած էր մի խեղճ բանտարկեալ: Երկայն տարիներ նստած էր նա այնտեղ, հիւանդ ու տրտում: Ամբողջ օրը կանգնում էր նեղլիկ պատուհանի առջև, նայում էր դրսի աշխարհին ու կարօտով մտածում իր սիրելիների մասին, իր փոքրիկ զաւակների մասին: Մտածում էր՝ գուցէ վաղուց արդէն ամենքը մոռացել են իրեն ու մե-

ռած են համարում: Մտածում էր՝ արդեօք ի՞նչ է կատարւում այնտեղ, դուրսը՝ իր հայրենիքում:

Մի երեկոյ էլ, երբ արևը մայր էր մտնում, նա մօտեցաւ պատուհանին: Պատուհանի դիմաց հանդարտ սաւառնում էր արծիւը:

—Արծիւ, արծիւ,—կանչեց բանտարկեալը:—Արի, նստի պատուհանիս, պատմի՛ թէ ինչ է կատարւում աշխարհում, մի երգ երգի ինձ համար:

—Ոչ,—պատասխանեց արծիւը.—քո պատուհանը շատ է նեղ, նստելու տեղ չը կայ ինձ համար: Ես չեմ կարող բեզ պատմել թէ ինչ է կատարւում աշխարհում: Ես սակաւ եմ իջնում ներքև: Ես իմ բունը շինում եմ բարձր ժայռերի ու դարաւոր կաղնիների վրա: Ես թռչում եմ բարձր, բարձր, և իմ երգը միայն անմահ արևն է լսում:

Ու լայն թևերը թափահարեց, վերացաւ դէպի ամպերը:
Բանտարկեալը դարձաւ ծիտերին, որոնք իր պատուհանի
շուրջը գնում էին, գալիս.

—Ճնճղուկներ, այ ճնճղուկներ, եկէք նստեցէք պատու-
հանիս, դուք պատմեցէք՝ ինչ է կատարուում աշխարհում: Մի
երգ երգեցէք ինձ համար:

—Միւ, ծիւ, մենք ժամանակ չունենք: Մենք գործ ու-
նենք: Մենք գնում ենք հաւաքելու շաղացպանի թափած հա-
տիկները.—ծլւլացին ճնճղուկները ու փափան:

Բ.

Այն ժամանակ թռաւ եկաւ մի գեղեցիկ թռչնակ, պտըտ-
ւեց բանտի պատուհանի առջև ու նստեց երկաթէ ձողի վրա:

—Բարով եկար, իմ սիրուն սոխակ: Շնորհակալ եմ որ
այցելեցիր: Պատմի ինձ ի՞նչ է կատարուում աշխարհում, մի
երգ երգի ինձ համար:

—Ես կը պատմեմ քեզ թէ ինչ է կտարուում աշխարհում,
ես կերգեմ քեզ համար,—պատասխանեց սոխակը:

Եւ այնպէս սրտալի երգեց, որ խեղճ բանտարկեալը ու-
րախուժիւնից լաց եղաւ: Ընկաւ ծղնոտի վրա, անվերջ լաց էր
լինում ու լաց էր լինում:

«Երէկ, լուսադէմին.—երգում էր սոխակը,—այնպէս զով
էր ու թարմ: Ես թուայ իջայ քո տնակի առջև եղած պաըտէզը,
նստեցի կանաչ թփին, բաց պատուհանի դէմ ու երգում էի:
«Նոր զարթնել էր քո փոքրիկ տղան ու հարցնում էր՝
ձևը է հայրիկս, մայրիկ, երբ կը գայ հայրիկս:

«Քո հարազատները միշտ յիշում են քեզ ու լաց են լի-
նում. քեզ շատ են կարօտել, սպասում են քեզ ամեն օր:

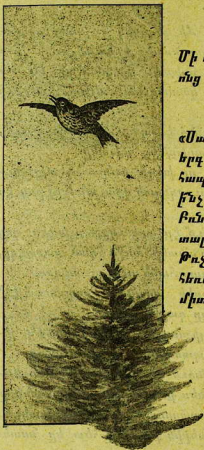
«Մի վհատի, Աստուած տեսնում է, որ անմեղ ես դու: Կա-
զատես այս բանտից, կը տեսնես քո տունը, քո ընտանիքը,
ու դարձեալ կապրես, ինչպէս ապրում էիր մի ժամանակ:

«Ամառայ խաղաղ երեկոներին քո կնոջ հետ կը նստես

ձեր դռները, երեխաներդ աղմուկով շուրջդ կը խաղան, իսկ պարտէզում, կանաչ թփի վրա կը թառեմ ես ու կերգեմ ձեզ համար...»

Սոխակը երգում էր, իսկ բանտարկեալը երեսն իվայր ընկած իր ծղնոտէ անկողնի վրա լաց էր լինում, յուսով ու կարօտով լաց էր լինում...

Սա ի՞նչ սոխակ է, որ այդպէս բանտարկեալի սրտիցն է խօսում. եւ հրտեղ է ապրում այդ սոխակը:

59. Արտուտի երգը

Մի մարդ տեսաւ գարնան մարգում
 ոնց է արտուտն անուշ երգում
 վեր ճախրելով
 ճըռուղեկով:

«Սա որ, ասաւ, էս վայրի տեղ
 երգ է ասում էսքան ջքեղ,
 հապա թէ մեր տանը լինի
 ի՞նչ դրախտի ձայն կը հանի»,
 Բռնեց մարգի սիրուն երգչին
 տարաւ փակեց վանդակի մէջ:
 Թռչնակը լուռ նայում էր խեղճ
 հեռնւ, հեռնւ ճոխ մարգերին.
 միտն էր բերում կեանքը նախկին,
 երբ որ ազատ
 էն ցողապատ
 թարմ արօտում,
 թաւիչ խոտում
 ման էր գալի
 սորոլ տալի...
 և մայիսի

արշալուսի
 ջինջ երկնքում
 ճնց էր երգում,
 խորճնակ, անվերջ
 լոյս ծովի մէջ
 անփոյթ լողում,
 խընդում, խաղում...
 Միտն էր բերում,
 տխրում, ախրում,
 ու էն կեանքի հուր կարօտով,
 նեղ վանդակում, կտորած սրտով,
 երգում էր երգն իր գերութեան:

60. Փակում ու ազատ

Փակւած վանդակում	Ազատ երկնքում
սոխակ էր երգում,	ծիծառ էր թռչում,
նրա երգերից	նրա երգերից
լաց-ողբ էր լսւում:	բերկրանք էր հընչում:

61. Ճերմակը

ա.

Արագած սարի լանջում երամակի ամենից գեղեցիկ ձին,
 ամենից կայտառը ձերմակն էր:

Երբ արշալոյսին պահապանները հեռու էին քշում ձի—
 երբ օբաների մօտից և օգի մէջ թրխկում էին նրանց երկար
 մտրակները, ամբողջ երամակը սլանում էր լայնատարած մար-
 գագետնով. ու ամենից առաջ սլանում էր ձերմակը նետի
 պէս, ռոնները գետնից կտրած, կոկ գլուխն ու վայելչակազմ
 մարմինը մի գծի վրա, փարթամ բաշն ու ճոխ պոչը տւած

քամուն։ Սլանում ու յանկարծ կանգ էր առնում, բարակ ոտներով գետինը փորում, ականջները սրում, լայն կրծքով խորը ներս ծծում առաւօտեան թարմ օդը և ուրախ խրխնջում արևի առաջին շողերի հանդէպ։

Նրա ողորկ մազը պողպատի պէս փալփիւում էր արևի ոսկեգոյն ճառագայթների տակ և աչքերը վառւում էին ազատութեան բոցերով։

Մէկ էլ ծառս էր լինում, թափէ թափ էր տալիս լայն ճակատը, ցատկում ընկերներից հեռու ու վստահ, առանձին արածում։ Ոչ գայլը, ոչ էլ մի ուրիշ գազան չէր համարձակւում մօտենայ. նրա քացին պառկեցնում էր յանդուգնին տեղն ու տեղը։

Սև ուժեղանում էր ու օրէց օր գեղեցկանում ձերմակը, Արագածի դալար բարձունքներում, ազատ ու երջանիկ։

բ.

Մի օր մի խումբ ձիաւորներ մտան երամակը ու աշխատում էին մօտենան ձերմակին։ Մէկ թռիչքով խոյս տւաւ նրանցից։ Ձիաւորները ընկան ետևից. ձերմակը քամու պէս սլանում էր. ճկուն մարմինը ծածկւեց սպիտակ փրփուրով. իսկ ետևից շարունակ լսում էր հետապնդողների սմբակների դոփիւնը։ Հետզհետէ դանդաղում էր նրա վազքը ու մի ձիաւոր արդէն հասնելու վրա էր։ ձերմակը յանկարծ մի այնպիսի քացի հասցրեց նրան, որ մարդն ու ձին միասին գլորւեցին գետին։ Հպարտ, իր յաղթութեամբ զմայլած, վեր բարձ-

բացրեց ձերմակը իր գեղեցիկ գլուխը: Եւ հէնց այդ ըոպէին պարանի մի կտոր օղակ օդի մէջ վզզաց ու գրկեց նրա երկար վիզը:

Նժոյգը փորձում էր փախչի, թափ էր տալիս պարանը վզից, օդի մէջ քացի էր տեղում, բայց բանի աւօլի էր ճգնում պարանը կտրի, այնքան աւելի ու աւելի ուժեղ էր թելը սեղմում նրա կոկորդը ու խեղդում: Ձերմակի շունչը կարը-ւում էր, կուրծքը փքւում, աչքերը լցւեցին արիւնով, ազատ սարերը, պայծառ աշխարհը մթնեց գլխին, և ուժասպառ չոքեց...

Իսկոյն շրջապատեցին, կապեր ձգեցին նրա դնչին, բերանը մի կտոր երկաթ դրին ու պարանը թուլացրին: Երբ ձերմակը նորից վեր թռաւ, մի մարդ ամուր բռնել էր սանձի ծայրից և փաղաքշելով շոյում էր նրա ճակատը, դունչը, լայնացած ունգները:

Ձերմակը սաստիկ յոգնած էր ու հեռւմ. իսկ երկաթը սեղմում էր լեզուն, ցաւեցնում: Բաւական ժամանակ ման ածեցին նրան, տարան գետը ջրելու, ապա ոտները բխովեցին, հանեցին սանձը ու թողին, որ արածի:

Ձերմակը գլուխը դարձրեց հեռուն, ազատ արածող իր ընկերներին, կանչում էր նրանց ու խրխնջում այնպէս կարօտով, այնպէս սրտառուչ...

Գ.

Ամեն օր գալիս էր մի մարդ սանձը զցնում նրա բերանը ու երկար պարանի ծայրից բռնած, ստիպում էր ձերմակին, որ պտոյտ-պտոյտ շրջան անի, չարչարում էր, յոգնեցնում, յետոյ շոյում, փաղաքշում, ջրում, նորից բխովում և թողնում որ արածի:

Մէկ անգամ էլ եկաւ մարդը ձիու մէջքին մի ծանր բան զցեց ու փորից կապեց: Ձերմակը հետաքրքրութեամբ նայում էր թէ ինչ պիտի լինի. յանկարծ մարդը թռաւ, հեծաւ թամբին, ոտներով ամուր հուպ տւաւ ձերմակի կողերը,

ու քաշեց սանձի երկաթը...

Ճերմակը կատաղեց: Նրա սիրտը լցեց մի անզուսպ ցանկութեամբ. ուզում էր կտրտի, պատառ պատառ անի գլխի, բերնի, փորի կապանքները, վայր գցի մէջքի ծանրութիւնը, ազատւի ու փախչի ազատ մարգագետինները, գնա խառնւի իր ընկերներէ երջանիկ երամակին:

Մառս ծառս էր լինում, քացի էր տեղում, ամբողջ մարմինը թափ էր տալիս, ատամներով փորձում էր հեծնողի ոտները կծի, ետևի սմբակներով աշխատում էր փորի գօտին արձակի...

Բայց մարդը ամուր կպած էր նրա մէջքին, սեղմում էր կողերը, ձիգ քաշում էր սանձը, պատռում շրթունքները, ցաւացնում լեզուն...

Այն ժամանակ ճերմակը խելակորոյս առաջ նետուեց, սլացաւ արագ, ինչպէս այն երջանիկ օրերին, երբ սլանում էր ընկերների հետ ազատ երամակում. սլացաւ գլուխը կորցրած, խրտնած, սարսափահար...

դ.

Անցան օրեր, տարիներ, ազատասէր ճերմակը, էն Արագածի պարծանք ճերմակը, այժմ սանձած, պայտած, թամբքած, հանգիստ կանգնած է մութ ախոռում. իր բարի աչքերը շարունակ դարձնում է դէպի դուռը և անհամբեր սպասում է տիրոջ երևալուն:

Նւ հեռւից լսում է թէ չէ տիրոջ ոտնաձայնը, ազնիւ նժոյգը բարձր խրինջում է ուրախութիւնից, խրխրնջում է ու կանչում, կանչում է որ դայ, իրեն շոյի, փաղաքշի ու հանի դուրս լոյս աշխարհը...

1) Ձին ինչո՞ւ է ուզում ազատ լինի. Մարդն ինչո՞ւ է ուզում նրան սանձի տակ գցի:

2) Մարդիկ ինչպէ՞ս են անանում ազատ կենդանիներին, ինչպէ՞ս են անանում հպատակ կենդանիներին:

62. Վարդը

Փոքրիկ տղան մի վարդ տեսաւ,
տեսաւ մի վարդ դաշտի միջին.
վարդը տեսաւ, ու բախացաւ,
մօտիկ վազեց սիրուն վարդին.
սիրուն վարդին կարմիր վարդին,
կարմիր վարդը դաշտի միջին:

Տղան ասաւ.—Քեզ կը պոկեմ,
այ, կարմիր վարդ դաշտի միջին:
Վարդը ասաւ.—Տես, կը ծակեմ,
որ չը մոռնաս փըշոտ վարդին.
փըշոտ վարդին, կարմիր վարդին,
կարմիր վարդը դաշտի միջին:

Ու անհամբեր տղան պոկեց,
պոկեց վարդը դաշտի միջին.
փուշը նրա ձեռքը ծակեց,
բայց էլ չօգնեց քնքուշ վարդին.
քնքուշ վարդին, կարմիր վարդին,
կարմիր վարդը դաշտի միջին:

Փուշն ինչի համար է:

63. Թատառագ մեղուն

ա.

Անտառի խորքում մի հսկայ ծառի փշակում մեղունները
շինել էին իրենց փեթակը:

Փեթակի բազմաթիւ փոքրիկ խցիկները, որոնք մոմից էին
ձուլւած, բոլորն էլ լիքն էին. նրանց մէջ կամ ոսկի մեղրն էր
պահւած, կամ սպիտակ ձւերն էին կամ թրթուրները իրենց

պատեանների մէջ փաթաթւած:

Այդ պատեաններից մէկի միջիցն էր ահա, որ դուրս սողաց մանուկ մեղուն ու գլուխը հանեց բճիճից:

Իսկոյն նրա դէմը վազեց դայեակ մեղուն:

—Ո՛ր, բարեւ, փոքրիկս. գալուստդ բարի. էտ ի՞նչ սիրուն ես, ի՞նչ թաւ մազեր ունես. եկ՛ անունդ դնենք Թաւամազ:

Ասաւ ու սկսեց լիզել նրան, մաքրեց, յարդարեց ու առատ կերակրեց մօտի մեղրի պաշարից: Եւ երբ Թաւամազը լաւ կշտացաւ, դայեակը տարաւ նրան փեթակի դուռը:

Աստուած իմ, ի՞նչ յոյս էր, ի՞նչ պայծառ: Թաւամազը իսկոյն բացաւ թևերը ու թռաւ թէ չէ՛ տեսաւ իր շուրջը կանաչ, անվերջ դաշտեր, խակ վերևը մաքուր, կապոյտ երկինք. և ի՞նչ անուշ բուրում էին ծառերն ու ծաղիկները:

Մեղուն սլացաւ և հրճանքից պտոյտներ էր անում օդի մէջ:

Բ.

—Է՛յ, բարեկամ, ինչ բանի ես այդտեղ,—հարցրեց պառաւ մեղու:

—Զւարճանում եմ.—պատասխանեց Թաւամազը:

—Զւարճանում ես. թէ Աստուածդ սիրես.—

հեզնեց պառաւը:—Բոլորս այժմ աշխատում ենք, ի՞նչ քեֆի ժամանակ է. այդպէս առոյգ, այդպէս առողջ. մազերդ էլ այդպէս թաւ, ծաղկի փոշին իսկոյն կը կպչի. թո՛ւ ետևիցս. ես բեզ կը սովորեցնեմ:

Մեծ մեղուն այնպէս արագ էր թռչում, որ Թաւամազը հազիւ էր կարողանում ետևիցը հասնի:

Մեղուն շիտակ մտաւ մի ահագին կապոյտ ծաղկի բաժակը, սկսեց ծծել յատակի մեղրը: Քսեց ետևի ոտներին ու գնաց ծաղկի դեղին փոշու ամանների մօտ, վերցնում էր դեղին փոշին ու քսում մեղրոտ ոտներին:

Թաւամազը նոյնն էր անուամ: Յանկարծ որ չը նայեց իրեն ու պառաւ մեղուին, ծիծաղը պահել չը կարողացաւ: Երկուսն էլ կարծես դեղին վարտիքներ էին հագել:

—Հը, հաւանեցիր վարտիքդ.—ասաւ մեծ մեղուն.— դէ, գնանք տուն:

Հաղիւ էին փեթակ մտել, որ փեթակի բոլոր դայեակներն ու բանտորները վրա թափեցին:

—Վայ, պահապաններ, օգնեցէք, վարտիքս կերան, վարտիքս:

—Բան չկայ, քաղցած են.—ասաւ մեծ մեղուն:— Դէ, լաւ, բաւական է,—դարձաւ միւսներին և առաջնորդեց Թաւամազին շտեմարանը և ցոյց տաւ, թէ ինչպէս պէտք է ածի մեղըրը մոմէ բճիճների մէջ:

Ու Թաւամազը դարձաւ մեղըր հաւաքող: Յոգնեցնող աշխատանք էր, ճիշտ է, բայց աշխատանք էր. և ինչ լաւ ու կարևոր բան էր այդ աշխատանք ասաւծը:

Գ.

Այսպէս էլ մի անգամ, երբ Թաւամազը բեռնաւորաւ գաշախց տուն էր դառնում, տեսաւ փեթակի շուրջը մի անսովոր իրարանցում. լսում էր սաստիկ բզզոց ու մի սարսափելի գոռոց:

Մօտ եկաւ ու դարմացաւ, որ բոլոր մեղունները գուրս էին թափել ու պտոյտներ էին անում փեթակի շուրջը: Այնպէս էին կատաղել ու իրար խառնել, որ ոչինչ չէր կարելի հասկանալ: Այսքանը պարզ էր, որ մի թշնամի

էր վրա տել: Եւ ինչ թշնամի. ինքը՝ արջը:

Ետեի թաթերի վրա կանգնած, նա մըթմըթալով ման էր

գալիս ծառի շուրջը, իսկ առաջի թաթերովը աշխատում էր հասնի մեղրի պահեստին:

Յանկարծ քաշեց, պոկեց ծառի կեղևի մի կտորը, որտեղից դուրս թափւեցին մնացած մեղունները: Արջը մի թաթով պաշտպանւում էր նրանց յուսահատ յարձակումից, իսկ միւս թաթը կոխում էր փեթակի խորքը, ուր մեղրի շտեմարանն էր, հանում էր դուրս ու ագահաբար կուլ տալիս անուշ ոսկի մեղրը:

Այս որ տեսաւ թաւամազը էլ իրեն զսպել չկարողացաւ, կատաղած նետւեց արջի վրա ու խայթեց ուղիղ աչքը: Արջը մոռնչեց սաստիկ ցաւից, թողեց փեթակը ու փախաւ:

Բայց խեղճ թաւամազը... իր գայրոյթից այնպէս խորն էր խայթել, որ խայթոցը մնացել էր աչքի մէջ: Խեղճը յանկարծ թուլացաւ, ընկաւ գետին իր նման նահատակների մօտ ու աչքերը յաւիտեան փակեց:

Բայց մեռնելիս նա չէր զղջում իր արածի վրա, չէ որ փեթակի ազատութեան համար էր զոհել իր կեանքը, իր տան համար, իր հայրենիքի:

2^է որ՝ «Ամենքը մէկի համար, մէկը ամենքի»:

Բացի փեթակից ուրիշ ինչ տեղ գտես, ուր «ամենքը մէկի համար են, ու մէկը ամենքի»:

64. Գարուն իրիկուն

Լուանակն անուշ, հոփն անուշ,	ծովային հոփն էր անուշ:
շինականի բունն անուշ,	Դաշտեր, ձորեր մընջեր են,
ծագեց լուանակն երկնուց	ջրեր գլգլան, ձէնն անուշ.
հովի սըրինգն էր անուշ:	հաւքեր թռան իրենց բուն
Հօտաղն եգներ կարածէ	բլբուլի տաղն էր անուշ.
մաճկալ պառկել, քունն անուշ,	անմահական հոտ բուրէր,
զըզըզոն քամին կը փըչէ,	քաֆուր վարդի հոտն անուշ:

65. Ծաղիկների երեկոյքը

ա.

մարգարիտ

Գարունը իր մեկնելուց առաջ ուզեց իր հրաժեշտի երեկոյթը տայ այս գիշեր ծաղիկներին:

Կանչւած են սոխակները նւագելու և լուսատիտիկները ճրագալոյցի: Կանչւած է նաև գեփիւռը պարերը կառավարելու:

Երեկոյթին հրաւիրւած են անտառի բոլոր ծաղիկները, բոլորն էլ անպատճառ իրենց ամենասիրուն ու գունագեղ հագուստներովը:

Նկել է սուսամբարը կանաչ շրջագգեստը հագին. մարգարիտները սիպտակ պսակներով իրենց դեղին գլուխներին:

Նկել են բոժոժները, սիպտակ, աշխուժ ու զւարթ. եկել է սիրի-սիրին իր կարմրաւուն գանգուր գլուխը ուղիղ պահած:

Նղածաղիկն էլ է ներկայ, դեղնագլուխ, փոքրահասակ. այլ և անուշահոտ կապուտաչւի մանուշակները, որոնք խմբով մի թփի տակ քաշւած փսփսում էին իրար հետ:

բոժոժիկ

Հապա շահոքրամները իրենց գոյնգգոյն թաւիչ գլխարկներով ու վզները նազանքով թեքած. հապա հպարտ, ցից մեխակը՝ ատամնաւոր պսակը պլոխին, կարմիր կամ ճերմակ:

Էլ սիպտակ եղինջը՝ փարթամ տերևների ծոցում, էլ կապոյտ անանուխը, էլ դեղին պուպուն, որից շուտով սատանի կառքերն են ծնւելու. էլ հրն ասեմ, բոլոր անտառի ծաղիկները, բոլորն էլ հրաւիր-

եկե-եկե

լած էին զարնան այս գիշերլայ երեկոյթին:

մանիշակ

Եւ իսկոյն էլ լսեց սոխակների նւագախումբը, մինչ ծղրիտները ձայն էին պահում:

Թեթե զեփիւռը դուրս պրծաւ անտառի մութի միջից ու վազ տաւ մարգագետնի երեսով. բոլորը շնորհալի ողջունեցին իրար ու պարերը սկսեցին:

Չեփիւռը թեթե փչում էր, նւագը հնչում էր անընդհատ ու պարերը շարունակւում էին:

Մի տեղ շրջան կազմած եայլի են բռնել, պարում են, պարում ու միշտ նոյն տեղում. մէկ էլ եայլու շրջանը քանդում և այս ու այն կողմից սկսում է կենտապարը:

Տեսնելու բան է, ինչպէս նարգիզը իր երկայն վիզը պչրանքով թեքած իր գլուխն է ծռմռում, թեթե ու սիրուն, և ամբողջ ձողունը դողում է յուզումից:

մեխակ

Իսկ ինչպէս խենթ-խենթ ու ինչ եռանդով թռթռում էին կապոյտ ու ճերմակ դանգակները շարած իրենց երկար-բարակ ձողունին: Հապա շուշանը ինչպէս նազանքով շարժում էր կամաց իր քնքուշ ճերմակ գլուխը:

Ինչ արւեստով, ինչ եռանդով պարում էին բոլորը:

Կապուտիկ պատատուկը թփերի ու ու-

շահբլում

տերի վրա էր մագլցել, որ աւելի լաւ տեսնի: Մինչ ցածու՛մ բազմատեսակ խոտերն ու սէզբերը ուրախութիւնից ծափ էին տալիս:

բ.

Յանկարծ նւագը լոեց. քամին կանգ առաւ ու պարերը դադար առին:

Եւ հնչեց սոխակի քաղցր ու աննման երգը: Երգում էր մէկը, երգում էր ու գովում զարնան գովբը ու անտառների ծառ ու ծաղկի գե-

անտառի

ղեցկութիւնը:

Ծաղիկները յափշտակած՝ անշարժ, անշշունջ ականջ են դնում: Ականջ է դնում ամբողջ անտառը, կարծես քարացած:

Մէկ էլ գեփիււր վագում գալիս է նորից. նորից սկսում են պարերն ու բշփշոցը:

Ծաղիկները գլուխները իրարու հակած՝ խօսում են իրենց անցած կեանքից, խօսում են իրենց դաւակներից, որոնք շուտով գալու էին:

Գիշերը անցել էր աննկատելի:

Շատ չանցած լուսինը հանդիստ իջաւ ծառերի ետևը ու ծածկեց:

Մութը պատեց մարգագետինը. քամին էլ յոգնած՝ թողեց ու քաշեց: Բոլոր ծաղիկները նոյնպէս յոգնած պարից ու

դուղու

նարգի

դանգակ

զրոյցից կախում են ի-
րենց ծանրացած գլուխ-
ները ու քնում:

Անտառի խորքից լըս-
ւում է միայն, հեռուն,
սոխակի մեղմ ու քնքուշ
մենաւոր երգը. կարծես
օրօր է ասում...

շուշան

գոտատուկ

66. Գիշեր

Ննջել են բոլոր ծաղկունքը մուշ-մուշ
անքուն հովերի սրբինգոֆն անուշ,
ննջել է արօտ, ննջել է նոճին,
ոտնուժոց արել բլուրներն հեռուն,
հանգիստ են հիմա հրական ու ճրճին,
երազում թաղած խնդում է առուն:

67. Արիասիրտ բանւորը

ա.

Մարսափելի է գազերի պայթիւնը ածխահանքերում, պակաս սարսափելի չէ հեղեղումը:

Ստորերկրեայ աղբիւրները հետզհետէ մաշում ծակում են ածխահորերի պատերը և յանկարծ ներս խուժում ու ողողում անցքերն ու խուցերը: Եւ եթէ աշխատանքի ժամանակ է, երևակայեցէք, ո՞ր փախչեն անօգնական ածխահատները:

Մրանից մօտ հարիւր տարի առաջ Բելգիայի Լիէժ քաղաքի մօտ ածխահորերում մի այդպիսի դէպք պատահեց: Ստորերկրեայ ջուրը հաւաքւել էր վաղուց թողած հորերում, յանկարծ պատերը պատռել էր ու ներս յորդել հարևան բանուկ անցքերը, որտեղ աշխատում էին մօտ շարիւր հողի: Մի քանիսը իսկոյն շտապեցին դէպի այն հորը, որտեղով ածխահատներին վեր էին բարձրացնում, և թափւեցին նստեցին քթոցների մէջ: Մեքենան իսկոյն քթոցները քաշեց վեր, բայց քթոցները նորից իջեցնել անկարելի եղաւ, որ միւսներին էլ հանեն. ջուրը արդէն լցւել կարել էր ճամփան:

Տասներկու հողի գլուխները կորցրած վագեցին առաջ ու ջրի հեղեղի մէջ խեղդւեցին: Իսկ եօթանասուներջորս հողի, որոնց մէջ էին նաև տասներհինգ մանուկներ, փակւած մնացին մի հեռաւոր անցքում:

Իրանց թւում և աւագ բանւորը, մի փորձւած ու հմուտ ածխահատ:

բ.

Փորձանքի սկզբում նա ամենից մօտ էր գտնուում քթոցներին և կարող էր թռչել նստել քթոցն ու ելնել վեր: Բայց նա չուզեց ընկերներին թողնի: Իրաւ է. այնտեղ, վերևում, նրան սպասում էր կինը վեց որդիների հետ, բայց այդ վայրկեանին նրա փորձառութիւնն ու օգնութիւնը աւելի հարկաւոր էր իր ընկերներին: Նա քթոցի մէջ չը նստեցրեց նոյն իսկ

իր տղին, որին սիրով հետները կը վերցնէին վերև ելնող բան-
ւորները: Նա չուզեց օգտւի այն բանից, որ ինքը աւագ է,
նա չէր ուզում իր զաւակի մասին աւելի մտածած լինի, քան
մնացած միւս մանուկներին:

Նա արագ հարցրեց իր տղին:—Կը մնամ ինձ հետ.

—Այո,—պատասխանեց տղան ու սեղմեց հօրը:

Այն ժամանակ բանւորների աւագը գրկեց մի ուրիշ տղի
ու նստեցրեց քթոցի մէջ, որը արդէն վեր էր բարձրանում:

Իսկ ինքը դարձաւ ու յայտարարեց ընկերներին.

—Ես բոլորիդ կը փրկեմ կամ կը մեռնեմ ձեզ հետ:

Ածխահատները ոգևորւած նրա պատւէրով առան իրենց
քլունդները և սկսեցին ամբողջ ուժով աշխատելու, որ ճամ-
փայ բանան դէպի ջրի հակառակ կողմը:

Դ.

Գիշեր ցերեկ քանդում էին հողը. հինգ օր անցաւ այդ լար-
ւած աշխատանքի մէջ, երբ ածխահատների կէսը յոգնած փրո-
ւում էր գետին քնելու, միւս կէսը շարունակում էր գործը:

Իսկ աւագը աչքը չէր խփում ու ղեկավարում էր աշխա-
տութիւնները:

Միտ էր տալիս, քաջալերում, ուշքի էր բերում ընկեր-
ներին, երբ նրանք յուսահատութիւնից քիչ էր մնում որ խե-
լագարւէին:

Ամենահամարձակները սարճափից ու սուլից խելքները
կորցնում էին: Քաղցը յագեցնելու համար ուտում էին գօտի-
ների կաշին, կրծում էին փայտի կտորներ: Մի փոքրիկ մոմի
կտորի համար սոսկալի կռիւ ընկաւ:

Աւագը իր ըզլէ չէր հեռանում ընկերների մօտից ու հըս-
կում էր նրանց ամեն մի խօսքին:

Մի անգամ նորից, ածխահատներից երկուսը իրար վրա
յարձակելի ու տալիս էին իրար, երբ աւագը միջամտեց որ
հանգստացնի, յանկարծ մի ածխահատ ընդհատեց նրան ասելով:

—Թող, բան չունես, թող կուեն. եթէ մէկը միւսին սպանի, աւելի լաւ՝ կուտենք նրան:

Այն ժամանակ աւագը կանգնեց կուողներէ մէջ տեղը և կուրծքը մերկացնելով՝ գոչեց.

—Ով ձեռք կը բարձրացնի իր ընկերոջ վրա, հարւածը թող նախ իմ կրծքին հասցնի:

Նրա աչքերը վառուում էին չը տեսնուած կրակով. ձայնը որոտի պէս հնչում էր ահաւոր կամարների տակ. Կուողները ամաչեցին ու վերսկսան աշխատանքը:

Դ.

Երկրորդ օրը պատահամբ մի ծակ բաց արին դէպի ածխաշերտերի մի ճեղք, որտեղից մահաբեր հանքային գազեր էին դուրս գալիս: Բաւական է գազը բռնկէր, որ պայթիւնից բոլորն էլ կորչէին: Բանւորների աւագը իսկոյն պատուիրեց ծակը խցեն, իսկ երկու երիտասարդ ածխահատներ ձայն էին տալիս այն կողմից.

—Ինչո՞ւ ես խցում. աւելի լաւ է լապտերը մօտեցնենք գազին, թող պայթի, գոնէ մէկ անգամից սատկենք, պրծնի:

Բայց նա զսպում էր ընկերների այդ ծայրայեղ յուսահատութիւնը իր սառնասրտութեամբ և անսասան արիութեամբ:

Հինգերորդ օրը լապտերները հանգան մաքուր օդի պակասութիւնից. ահռելի խաւարը պաշարեց բոլորին:

Մի քանիսը գրեթէ ցնորւել էին սարսափից. սկսել էին հուատացնել թէ իրենց դիտմամբ են սոված թողնում. Ըմբոստանում էին իրենց աւագի դէմ, պահանջելով որ հաց ճարի իրենց համար, կարծես ունէր ու չէր տալիս:

Վերջին ուժերը սպառւում էին. մի քանիսը այն աստիճան թուլացել էին, որ մեռնելու վրա էին: Աւագը խրախուսում էր, աղաչում, որ աշխատեն, խոստանում էր մօտալուտ փրկութիւն, և ինքն էլ անխոնջ բանում էր քլունդը ձեռքին:

Ե.

Վեցերորդ օրն էր, որ հակառակ կողմից լուեցին զարկեր:

ըրից ընկերները նրանց դէմ առ դէմ անցք էին փորում: Այդ ձայները նոր ուժ ներշնչեցին փակաձններին և երբ երկու անցքերը իրար հանդիպեցին ու թարմ օդի հոսանքը յանկարծ դիպաւ դժբախտների երեսին, ուրախութեան ճիչը դուրս թռաւ բոլորի կրծքից ու շատերը ուշաթափ ընկան գետին: Տանջած բանտարկեալները սկսեցին լոյսաշխարհ դուրս գալ: մի քանիսը այնքան թոյլ էին, որ չէին կարողանում իրենք շարժւեն: Մուտքի մօտ սպասում էր ածխահանքերի ամբողջ ազգաբնակութիւնը:

Բոլոր եօթանասուն և չորս հոգին էլ փրկւած էին: Աւագը մնաց գետնի տակ, մինչև որ բոլոր ընկերները դուրս ելան: Նրա տղին հանել էին ամենից առաջ, միւս մանուկների հետ:

Նա դուրս եկաւ վերջինը: Մուտքի մօտ սպասում էր կլինը երեխաների հետ: Արտասուալից աչքերով, երջանկութիւնից թրթրուն, նա ընկաւ ամուսնու գիրկը, մինչ մանուկները կախուում էին վզից ու թևերից...

- ~~~~~
- 1) Ռ՞րն է այստեղ աւագ քանտրի ամենաազնիւ վարժունքը:
 - 2) Ռ՞րն է այդ քանտրի ամենամեծ հպարտութիւնը:
 - 3) Իսկ որդու վարժունքին ի՞նչ անուն կը տաս:

68. Անբախտ վաճառականներ

ա.

Մի օր Զրդյիկն ու Ճայն եկան
 թէ՛ եկ դառնանք վաճառական:
 Ասին ու խեղք խեղքի տըւին,
 հաւան կացան, պայման դրրին.
 բայց՝ արի տես... որ փող չունեն.
 Շատ միտք արին, թէ ինչ անեն.
 վերջը եկան Փըշի մօտը,
 ընկան նրրա ձեռն ու ոտը,
 ու մուրհակով,
 շահով, կարգով,

փող վեր առան բաւականին,
ինչքան պէտք էր իրենց բանին:
Ձիղջը մընաց, տընպահ դառաւ,
ճայը բոլոր փողերն առաւ,
առաւ, նըստեց նաւի միջին,
հասաւ Մըսըր, Ձինուամաչին,
Փարս, Հընդըստան,
Արարըստան...

է՛լ թանկագին քիւրմանի շալ,
է՛լ մարգարիտ, զըմրուխտ ու լալ,
հնդու խուրմա, փըստա, բադամ,
և... հը մէկի անուէը տամ,
ինչ որ տեսաւ, աչքը սիրեց,
բօլ-բօլ առաւ, նաւը լըցրեց.
նաւը լըցրեց հագար բարով
ու ետ՝ եկած ճանապարհով
ուրախ-ուրախ տուն էր գալի:
Ճամբին ծովում սարսափելի
ալեկոծում, մըրրիկ ելաւ,
երկինք հանեց ալիք ու նաւ,
երկինք հանեց, թողեց ներքև,
ողջ կըլանեց անդունդքը սև.
Միայն սովաքեար ճայը էնօր
աղատեցաւ մերկ ու տըկլոր:
Աղատեցաւ, փառք իր Ասծուն,
բայց ի՞նչ սըրտով խեղճը գայ տուն.
գայ՝ ի՞նչ ասի պարտքատէրին,
ո՞նց երևայ իր ընկերին...

բ.

Ընկերն էնտեղ՝ դուռը կըտրած,
աչքը ճամփին, վիզը ծըռած,
համըում է օրն օրի վըրայ

Թէ՛ մեր ճայը երբ պիտի գայ...
 Երկար նայեց,
 ճամբէն պահեց,
 շատ լաւ ու վատ երազ տեսաւ,
 մինչև պարտքի օրը հասաւ,
 ու՛ մուրհակի թուղթը ձեռին,
 փուշը տընկեց կրտեր ծէրին:
 «է՛յ, բարեկամ, ի՞նչ բանի էք.
 էլ չէք ասում թէ պարտք ունէք...
 գործ բըռնեցիք, հօրս ողորմի,
 ետ տըւէք դէ փողըս հիմի:
 Թուղթ էք տըւել՝ վախտ իմացէք,
 ամօթ, արուռ, ա՛հ ունեցէք...
 Թալան հօ չի՞... մեղք եմ ես էլ...
 Ախպէր, էսպէս բան էք տեսել.
 ոսկի տայ մարդ իրեն ձեռով,
 չըկարենայ առնել գօռնիվ...
 Սրանից ետը դէ արի դու
 ու ձեռ մեկնի աղքատ մարդու...
 Գողգոռում էր ողջ թառակում,
 հայոյում էր, խայտառակում.
 ամեն մարդ էլ, ով որ լըսում,
 հէնց մի բերան էն էր պսում.
 —Ա՛յ ամօթ ձեզ, Չըղջիկ ու ճայ.
 ի՞նչ ենք լըսում, վայ, վայ, վայ, վայ.
 անունները վաճառական
 ու էս տեսակ խայտառակ բան...
 Վայ, վայ, վայ, վայ, Չըղջիկ ու ճայ...

Գ.

Չըղջիկն էսպէս միշտ լըսելիս
 սիրտը բերնով դուրս էր գալիս:
 Բարկանում էր իրեն մըտքում,

անիծում էր, չբքում, թբքում.
«Ա՛յ քո տունը քանդւի, ա՛ ձայ,
ա՛յ դու դառնաս Գրբողի փայ.
էս ի՞նչ բան էր, որ դու արիբ,
գլուխս էս ի՞նչ փորձանք բերիր...»

Ու խընդրում էր ամեն անգամ.
—Մի նեղանայ, Փուշ բարեկամ,
շատ ես կացել,
կաց մի քիչ էլ.

Թուղթ ստացայ երէկ ձայից,
թէ՛ դուրս եկայ Արաբիայից.
որտեղ որ է՛ շուտով կըգայ,
դեռ մի բան էլ աւել կըտայ...

—Ես չեմ ուզում աւելն, ախպէր,
կանխիկ համրած իմ փողը բեր.
շահ էք գրբել,

վախտ էք դրբել,
ինչ գրբած է, էն եմ ասում,
ձեզնից աւել բան չեմ ուզում:

—Ձէ, աղա Փուշ,
թէ վաղ թէ ուշ,
փողն իր կարգին, շահն իր կարգին,
խսկ պատիւը... ես իմ հոգին...
Ես յոյս ունիմ... ասենք պարտ ենք...
Բայց չէ՞ ախար մենք էլ մարդ ենք...
Ձէ, քո արածն ով մոռանայ,
իր Աստուածն էլ նա կուրանայ...

Դ.

Սեղծը էսպէս լեզու ածաւ,
շատ յոյս տըլաւ, շատ խոստացաւ.
շատ սուտ ասաւ պարտքատէրին,
շատ ըսպասեց իր ընկերին.

բայց ընկերը չըկայ, չըկայ:
«էս ինչ ցաւ էր, Աստուած վրկայ-
ինչ իմ բանն էր՝ մըտայ մէջը,
որ խայտառակ լինեմ վերջը...
Ի՞նչպէս պըրծնեմ էս կըրակից,
էս ահագին պարտքի տակից,
էլ ի՞նչ ասեմ,
հնց ըսպասեմ.

նա երբ կըգայ, ինչ իմանամ,
նր ջուրն ընկնեմ... հում մօտ գընամ...»

Շատ միտք արաւ,
դէս դէն թըռաւ,
ինչ որ ունէր տանը, հագին,
ողջ հաւաքեց, տըլաւ պարտքին,
ցիփ մերկացաւ,
էլ չը պըրծաւ:

Վերջը տեսաւ, որ ճար չեղաւ,
թևեր առաւ, ինքն էլ փախաւ,
փախաւ կորաւ, որ էլ էնպէս
դատարկ, սընանկ ու սևերես,
նչ պատահի պարտքատէրին,
նչ երևայ լոյս աշխարհին:

Ե.

Այնուհետև, իր նամուսից,
չըղջիկը մերկ, փախած լուսից,
ցերեկները դէս դէն թաքչում,
գիշերն է միշտ մըթնում թըռչում,
որ չերևայ իր թայ-թուշին,
ոչ պարտքատէր աղա-Փուշին:

Ճայն էլ ծովում,
ճըչում, ծըլում,
ջուրն է մըտնում,

գուրս է պրծնում,
 Թեին տալիս,
 ման է գալիս,
 Թէ մի գուցէ բախտը բանի,
 կորուսան էլ ետ ջրրից հանի:
 Իսկ Փուշն, արդէն յոյսը հատած,
 ճանկ ու ատամ սուր պատրաստած,
 կողքովն ով որ անց է կենում՝
 քաշում է փէշն ու հարցընում,
 Թէ չե՞ն տեսել մէկն ու մէկին,
 էն լիրբ Ճային կամ Զրդջիկին:
 Ու էն օրից մինչև օրս էլ
 մէկը մէկին դեռ չեն տեսել:

69. Մայրը

Մի գարնան իրիկուն դռանը
 նստած զրոյց էինք անում,
 երբ այս դէպքը պատահեց:
 Եւ այս դէպքից յետոյ ես չեմ
 մոռանում է՞ն գարնան իրի-
 կունը:

Ծիծեռնակը բուն էր շինել
 մեր սրահի օձորքում: Ամեն տարի
 աշնանը գնում էր, գար-
 նանը ետ գալի, ու նրա բունը
 միշտ կպած էր մեր սրահի
 օձորքին:

Եւ գարունն էր բացւում, և՛ մեր
 սրտերն էին բացւում, հէնց որ
 նա իր գլարթ ճիչով յայտնւում
 էր մեր գիւղում ու մեր կտուրի
 տակ:

Եւ ի՞նչ քարցր էր, երբ առաւօտները
 նա ծըլւելում էր մեր երգիին,
 կամ երբ իրիկնապահերին իր
 ընկերների հետ շարւում էին
 մի երկար ձողի վրա ու «կարդում
 իրիկնաժամը»:

Եւ ահա նորից գարնան հետ վերադարձել էր իր բունը՝
Ձու էր ածել, ճուտ էր հանել, ու ամբողջ օրը ուրախ ճըչա-
լով թռչում, կերակուր էր բերում իր ճուտերին:

Էն իրիկունն էլ, որ ասում եմ, եկաւ, կտրցում կերակուր
բերաւ ճուտերի համար: Ճուտերը ճճւալով դեղին կտուց-
ները դուրս հանեցին բնից:

Էտ ժամանակ, ինչպէս եղաւ, նրանցից մինը, գուցէ ամե-
նից անզգուշը կամ ամենից սովածը, շտապեց, աւելի դուրս
ձգւեց բնից ու ընկաւ ներքև:

Մայրը ճչաց ու ցած թռաւ ճուտի ետևից: Բայց հէնց էտ
վայրկեանին, որտեղից որ էր, դուրս պրծաւ մեր կատուն,
ճուտն առաւ ու փախաւ:

«Փիշտ, փիշտ». վեր թռանք ամենքս, իսկ ծիծեռնակը
սուր ծղրտալով ընկաւ կատուի ետևից՝ նրա շուրջը թրթրու-
լով ու կտցահարելով, բայց չեղաւ: Կատուն մտաւ ամբարի
տակը: Եւ այս ամենը այնպէս արագ կատարւեց, որ անկա-
րելի էր մի բան անել:

Ծիծեռնակը դեռ ծղրտալով պտրտում էր ամբարի շուրջը-
իսկ մենք, երեխաներս, մի մի փայտ առած պտրտում էինք
ամբարի տակը, մինչև կատուն դուրս եկաւ ու փախաւ՝
դունչը լիղելով:

Ծիծեռնակը դատարկ կատուին որ տեսաւ, մի զիլ ծրղր-
տաց ու թռաւ, իջաւ դիմացի ծառի՝ ճիւղին: Այնտեղ լուռ
վէր եկաւ: Մին էլ տեսանք, յանկարծ ցած ընկաւ մի քարի
կտորի նման: Վազեցինք, տեսանք՝ մեռած, ընկած է ծառի
տակին:

Մի գարնան իրիկուն էր, որ այս դէպքը պատահեց: Շատ
տարիներ են անցել, բայց ես չեմ մոռանում ո՛չ այս դէպքը,
ո՛չ այն գարնան իրիկունը, երբ ես առաջին անգամ իմացայ,
որ ծիծեռնակի մայրն էլ մայր է ու սիրտն էլ սիրտ է, ինչ-
պէս մերը:

70. Անձրեւ

Ալեւոր լեռան
սպիտակ գլխին
եկան դիզւեցին
չարագուժ ամպեր.
ճընշեցին նըրան,
ծանրացան վըրան,
սարը մըռայեց,
խըստադէմ մի հօր
ճակատի նըման:

Շուրջը խաւարեց
ու խոր լուծիւն:
Քայց կամաց-կամաց
վերեկից լըսւեց
խըլածայն որոտ:
Լոեց մի վայրկեան
ու ճայթեց յանկարծ,
որոտաց, զոռաց
կատաղի թափով.

և արար-աշխարհ
դըրդաց ահեղ:

Եւ խոշոր-խոշոր
կաթիլները յորդ
պատուած երկընքից
դայրացած, ուժգին
թափւեցին գետին
մայր հողի վրա:

Ու լեռան կողից
վտակներն ուռած,
աղի, ջերմ առատ
արցունքի նման,
արագ, կարկաշով
թափւեցին ներքև,
դիմեցին հեռու
դէպի լայն դաշտը,
դէպի Մայր-Արաքս...

71. Սրտոտ տղան

ա.

Անձրեւը մի քանի օր անդադար գալիս էր: Փոքրիկ վտակները մի-մի հեղեղ էին դարձել ու փրփրալով, կատաղած ցած էին գլորւում լեռների վրայից. ձորերն ու կիրճերը դրդում էին:

Երկաթուղու գծի մօտ կանգնած մի տնակում խաղում էին չորս տղայ. բոլորն էլ գրեթէ իրար հասակակից:

- Դէհ, Սաքօ, — կանչեց նրանցից մէկը. — ապա թէ քաջ

տղայ ես, կանգնիր ռելսների մէջտեղ, այս բոպէիս անցնելու է արագ գնացքը:

—Ի՞նչու կանգնեմ,—պատասխանեց Սաքօն,—բան ու գործս կտրուել է:

—Ի՛, վախկոտ, վախկոտ. պարծենում էլ ես թէ տմենքիցս քաջն ես:

Եւ երեք ընկերները սկսեցին ծաղրել Սաքօին, բայց նա ոչինչ չէր պատասխանում: Մի փոքր ժամանակից նրանք դուրս պրծան սենեակից նայելու թէ ինչպէս կանցնի արագ գնացքը, իսկ Սաքօն ետևներիցը ձայն տւաւ.

—Աւելի լաւ է տանը մնացէք: Բան չունէք, անձրևի տակ գուր տեղը ի՞նչ էք թրջւում:

Բայց յանկարծ լուեցին սարսափահար աղաղակներ.

—Սաքօ, Սաքօ:

Տղան դուրս վագեց: Եւ իսկոյն նկատեց, որ մօտակայ կամուրջը սկսել է նստել: Իսկ գնացքը այն է պիտի գար ու վրարայովը անցնէր:

—Կը գլորուի, անպատճառ անդունդը կը գլորւի:

Բոլորի սրտները սաստիկ բաբախում էր:

—Պէտք է շուտով մի հնար գտնենք գնացքը փրկելու,—կանչեց Սաքօն:—Քանի՞ ժամանակում կարելի է հասնել կայարանը:

—Կէս ժամից աւելի, այստեղից կարճճամփով չորս վերստ կը լինի:

—Արդեօք մէկից ձի չի՞ կարելի ճարել:

—Ջաղացպան Գիքորն ունի, բայց մինչև շաղացը ինչքան ճամփայ է:

—Իո՛ւ, Յովսէփ, վազի դէպի շաղացը և փորձի մի կերպ կայարան հասնես գնացքի դուրս գալուց առաջ: Արմօ, դու էլ շտապի գծի ճամփով, գուցէ կարողանաս պահապանին իմաց տաս, որ գնացքը կանգնացնի: Իսկ ես ու Չատին կը մնանք այստեղ. եթէ դուք բան չանէք, մենք կաշխատենք կանգնեցնենք:

բ.

—Վաղուց է այսպիսի թոն չեմ տեսել,—ասում էր մեքենավարը, որ կառավարում էր գնացքը:

—Ես էլ,—պատասխանեց օգնականը,—երանի թէ կամուրջները փասուած չը լինեն: Տես, ինչ հեղեղներ են սարերից թափւում:

Գնացքը արագ գնում էր:

—Ի՞նչ է անում այդ տղան,—հարցրեց օգնականը, տեսնելով գծի կողքին քարի գլխին մի տղայ, որ ձեռ ու ոտով էր անում:

—Այս անձրևին որ փոքրիկներին դուրս են թողնում բարկացաւ մեքենավարը:

Գնացքը վշտալով օձի պէս սողում էր կատաղած գետի ափով:

—Առաջ նայի.—կանչեց մեքենավարը,—այն ի՞նչ պիտի լինի:

—Երկու երեխայ ժամանակ են գտել ուղիների վրա խաղալու: Սուլի, որ հեռանան:

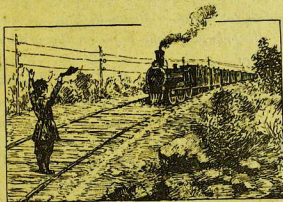
Մեքենան սուլեց: Արձագանքը խուլ կրկնեց ձորերի պտոյաների մէջ:

Ճամփին կանգնած էին տղաները. պարզ էր որ սպասում էին գնացքին: Մէկը թաշկինակն էր թափ տալիս, աւելի և աւելի ուժով,

և գէպի հեռուն էր ցոյց տալիս:

— Այ, ես ձեր... — բացականչեց մեքենավարը կատաղած:

—Էլի սուլի, էլի սուլի:

Անհանգիստ սուլոցները կրկնուում էին: Տղաներից մէկը փախաւ. բայց միւսը կանգնած էր ուղիղ երկու գծի մէջ տեղը ու շարունակում էր թաշկինակը թափ տալ:

—Շուտով, տորմազ, տորմազ...— բացականչեց օգնականը սարսափած,—Տէր-Ասուած, պառկեց հէնց ռեւսների վրա, պիտի ճխլւի... կամ կոյր ու խուլ է, կամ խելագար:

Թէև յոյս չը կար, սակայն երկուսն էլ շտապ շտապ սկսեցին պտտացնել տորմազը, որ գնացքը կանգնի:

Միայն մի հարիւր, հարիւր քսան քայլ էր բաժանում երեխային գնացքից, որը իր թափիցը դեռ առաջ էր շարժւում:

—Ասուած իմ, արդեօք երեխան պիտի փրկւի:

Գնացքը դեռ շարժւում էր և աւելի ու աւելի մօտենում...

Անդադար սուլոցները վախեցրել էին ճամփորդներին. բոլորն էլ սարսափահար խոնւում էին դէպի դռներն ու պատուհանները. —Ի՞նչ կայ—հարցնում են միմեանց:

Արդէն միայն մի քսան քայլ էր բաժանում տղային մահից, միայն մի տասը քայլ... Յանկարծ ուրախութեան մի բարձր ճիչ դուրս պրծաւ մեքենավարի ու օգնականի կրծքից. գնացքը կանգ առաւ տղայից երկու-երեք քայլ հեռու:

Մեքենավարը դուրս թեքւեց և դայրացած աղաղակեց.

—Անպիտան... դէնը կորի:

Եւ տղան խելագարի պէս վեր թռաւ և ցոյց տալով դէպի կամուրջը՝ ասաւ. —Քանդւել է...

Ու իսկոյն վախից և յուզումից ուժասպառ նորից ընկաւ գետինը:

Ուղևորները դուրս թափւեցին վազօճներից ու վազում էին դէպի մեքենան: —Ի՞նչ է, ի՞նչ է:

—Կամուրջը քանդւած է, ահա մեր փրկիչը,—կանչեց մեքենավարը յուզւած:

Ու բազմութիւնը խոնւեց ու շաթափ Սաքօի վրա...

Վերևից անձրևը շարունակ թափւում էր և խոնային հեղեղները դրդալուով վիժում էին ցած, դէպի կատաղած գետը...

72. Ծեր կաղնին

Տես, օրօրում է սերունդը մատաղ,
կայտառ են նրանք և միշտ էլ ուրախ՝
Տարիներ անցան, ես մոռացայ էլ
թէ շահելու թիւն, թէ ուրախ երգել:

Տարիներ անցան՝ հինգ հարիւր տարի...
տեսայ ես այստեղ շատ չար ու բարի:
Է՛յ, ընկնելու եմ, ընկնելու հիմի,
խաղում է արդէն արմատըս մի-մի...

73. Հանդիպում

ա.

Շուտով միջտարի էր լինելու, որ Միխակը թողել էր գիւղը,
եկել էր քաղաք ու ծառայ էր դարձել մի ընտանիքի մէջ:
Նրա ամենամեծ ուրախութիւնը նրանումն էր, որ երբեմն
բազարում տեսնում էր իրենց գիւղացիներին մի քանիսին,
երբ բան էին բերում քաղաք ծախելու:

Մի անգամ անցնում էր հրապարակի միջով՝ յանկարծ
տեսաւ իր ընկերներին մէկին:

—Ա՛ թուն, ա՛ թուն,—կանչեց նա,—իր վաղեմի ընկերոջ
մօտ վազելով:

Ընկերը չը ճանաչեց: Միխակը քաշ ընկաւ նրա վզին և
սկսեց համբուրել:

—Սաչը վկայ, չը ճանաչեցի,—խօսեց գիւղացի տղան:—
Էտ ի՞նչ շորեր են...

—Ի՞նչ անեմ, թունի ջան, քաղաքումը էսպէս են հագ-
ցնում: Դու էն ասա, թունի ջան, մեր տունը գնում էիր,
մերոնք հնց են, ի՞նչ են անում երեխերքը...

Եւ առանց սլատասխանի սպասելու շարունակեց.

—Դ՞հու ինչ էիր շինում, Թունի ջան։ Ամեն օր լեղանում էիր գետումը։ Ինչ, էստեղ իսկի ժամանակ չեն տալի, մարդ ջրի երես տեսնի։ Հիմի խոտը հնձում կը լինեն, էնպէս չէ՞. հիվ էր հաւաքում մեր խուրձերը։ Ես եկել եմ հիմի քաղաքից կանաչի առնելու, հացն էլ ինձ են առնել տալիս, ասում են՝ առուտուր սովորի։ Իսկ մեր շորերնիքը հասել են։ Հիմի հիվ է արածացնում մեր գառները։ Էստեղ լաւ չի, Թունի ջան, սիրտս տրաքում է ուրիշի տանը, չեմ իմանում, թէ ինչ անեմ... Որ գնաս, մեր տանն ասա՝ Միխակին տեսայ։ Դու հետ եկար. երբ ես գնալու։ Ծառայ լինելը շատ վատ է, Թունի ջան...

Նա իր բազմաթիւ ու անկապ հարցերով բոլորովին շարեցրեց ընկերին, որ չը գիտէր՝ որ մէկին պատասխանի։

—Հօրս հետ եմ եկել.—ասաւ նա.—պանիւր էինք բերել, ծախեցինք, էսօր պիտի գնանք. Դ՞հու երբ պիտի գաս գիւղը. գիտես, Միխակ, մեր բոստանն էլ հասել է. էնքան սեխ եմ ուտում։ Ես քո բաժինը կը պահեմ, երբ ես գալու։

—Ձեն թողնում, Թունի ջան.—պատասխանեց Միխակը տխուր ձայնով.—շատ եմ ուզում գամ, մերոնց տեսնեմ, մեր տանը մնամ. չեն թողնում, ասում են՝ Վարջի քոթոթ, ձեր ծմակները չէս մոռանում». դէ, հնց մոռանում, Թունի ջան, ախար էստեղ ի՞նչ կայ. տներ, հա տներ. մարդիկը, խօ, գիւղացուն էշի տեղ են դնում...

Բ.

Թունին մի-բանի տարով մեծ էր Միխակից, լսելով ընկերոջ խօսքերը, խղճաց նրա դրութեանը վրա և մտածեց օգնի.

—Եկ, ես քեզ կը տանեմ գիւղը.—ասաւ նա։

—Ի՞նչպէս գամ, էստեղ էլ հօրախպէքս գլխիս կը տայ, կասի՛ ինչհու եկար։ Ձէ, Թունի ջան, լաւն էն է, գնամ ջուրը ընկնեմ մի անգամով պրծնեմ։

Թունին միխակից նրան, սիրտ տաւ և խոստացաւ, որ

կերթայ կը խօսին րանց տանը: Միխակը ուրախացաւ, մանկական բարեհարտութեամբ ուզեց ընկերոջը մի բանով վարձատրի:

—Գիտե՞ս, Թունի ջան,—ասաւ նա,—լաւ միտս եկաւ, ես վէզերս թաղել էի մեր մարագի դռան տակին, էնտեղ, ուր մի կոճղ է դրած, կը գնաս կը հանես, հարիւր հատից աւել էինչքան կուզես՝ դու վեր առ, մնացածը բաժանի մեր ընկերներին: Ես որ չեմ կարայ խաղամ, դուք էլ է խաղացէք:

—Թումասին բաժին չեմ տայ.—ասաւ ուրախացած Թունին.—նա լաւ տղայ չի, անցած օր ինձ հետ կուեց:

—Նրան էլ տուր, մեր ընկերն է, հաշուեցէք.—խօսեց խրատական կերպով Միխակը.—ի՞նչ կայ, ընկերը ընկերի հետ կը կուլի էլ, կը հաշուի էլ, Անցած գիշեր ես էլ Պօղոսի հետ կուեցի՝ մահակով խփեցի, գլխիցը արիւն գնաց:

—Պօղոսի՞ հետ. Պօղոսը էստեղ ի՞նչ էր շինում:

—Երագուժս կուեցի, Թունի ջան, հէնց որ զարթեցի, էնքան լաց եղայ, էնքան լաց եղայ՝ որ ինչու նրա գլուխը պատուեցի: Դրուստն ասա, Թունի ջան, նրան խօ մի բան չի եղել:

—Ոչինչ չի եղել. երէկ չէ, մէկէլ օրը ինձ հետ խօսում էր, յետոյ միասին գնացինք իրենց այգին, ծիրան կերանք:

Երկու փոքրիկ գիւղացիների խօսակցութիւնը ընդհատեց Թունիի հայրը, որ հեռւից ձայն տւաւ.

—Ա՛յ տղայ, էն ո՛ւմ հետ ես խօսում. եկ, գնում ենք:

—Թունի ջան, հիմի որ գնում ես.—ասաւ Միխակը նրա փէշից պինդ բռնելով.—մտի մեր տունը, ամենին շատ բարև արա, ասա՛ որ տեսայ Միխակին:

—Կասեմ.—խոստացաւ Թունին ու հեռացաւ:

Միխակը երկար կանգնել էր ու նայում էր ընկերոջ ետևից.

—Էրնէկ նրան, գնում է գիւղը...

1) Ինչո՞ւ Միխակին քաղաքումն էին թողնում, քանի որ չէր ուզում:

2) Ինչո՞ւ Միխակը ծառայ լինելը վատ քան էր համարում: Եւ եթէ չէր հասնում՝ ինչո՞ւ մի ուրիշ գործ չէր անում:

74. Դեղձանիկն ու տատրակիկը

Դեղձանիկը մի թակարդում
զարնըռում էր ու թըփըրտում.

Մի տատրակիկ՝
պուճուր ձագիկ՝
ծիծաղում էր նրա վրա.
«Բա ամօթ չէ,
ասում էր նա,
օր-ցերեկով
բաց-բաց աչքով
ընկար էտպէս

դու կոյրի պէս:

Ես լինէի,

չէի խարւի,

իմ արեւ...»

Մին էլ, ըհը,

ոտն ու թևը

սընապանծը,

զըցեց ցանցը:

Տեղն էր տեղը էն տատրակին,
ինչհու ծաղրեց դեղձանիկին:

Էս առակը ինչ է ուզում ասի:

75. Հուճի

ա.

Եզտում հարսը վաղուց էր վեր կացել և պաշարի խուր-
ջինը պատրաստել: Հացը, սխտորն ու քացախով լիք շեշը
խուրջինի մի մատն էր ածել, իսկ սրոցը, մատնոցը, սահէ-
նըն ու փարչը միւս: Էշին էլ մի լաւ թիմարելուց յետոյ՝ փա-
լանն ու չուլը կապել էր ու պատրաստել:

Մարդը ոտքի կանգնեց, երեսին մի երկու չուփ շուր
խփեց, գլխի փափախով դէմքը աջ ու ձախ քամսեց, սրբեց,
գերանդին ուսեց ձգեց ու բեռնած էշին առաջն անելով՝ դուրս
գնաց տնից:

Գնում էր էշին թօշ-թօշ անելով, ու մի հաց կուսն տակը
դրած և՛ ուտում էր և՛ մտածում.

—Վերի փէշից կը սկսեմ հունձը, մինչև ճաշը կաղնինե-
րին կը հասնեմ, մի քիչ պատառ-մատառ բերանս կը գցեմ,
յետոյ մինչև իրիկուն մի երեք տասնեակ խուրձ էլ է որ
կապեմ, հալալ կը լինի իմ կերածը:

Գնալիս, աղբիւրից փարչը ջրով լցրեց, ինքն էլ, էջն էլ մի կուշտ ջուր խմեցին և շարունակեցին ճանապարհը: Արևը մի չւան բարձրացել էր, որ նրանք տեղ հասան: Նա շատ ուրախացաւ, երբ հասուն արտը տեսաւ, նրա մտքովն անցած հազար ու մի տեսակ չար ու վնասակար ենթադրութիւնները կորան, քէֆն եկաւ, որ հասկերը դեռ ոտքի վրա էին ու չէին կծղել, փչացել: Նրան թւաց թէ՛ հասկերը իրար քամաւելով, մի խոնարհ ողջոյն տւին իրեն. փափախը վերցրեց, ծունկ չոքեց, հասկերից մի փունջ բռնեց և համբուրեց. յետոյ աչքերը դէպի երկինք բարձրացրեց ու ասաւ.

—Տէր-Աստուած, քաղցր է քո դատաստանը, մինչև օրս պահել-պահպանել ես ինձ, օրէս դէնն էլ ողջութիւն տուր, անմիաս հնձեմ, խրձեմ, դիզեմ, կրեմ, կասեմ ու դեղնազարդիս տիրանամ, ետնը ես գիտեմ իմ մարդութիւնը:

Բ.

Յետոյ վեր կացաւ, էշիցը խուրջինն ու փալանը իջեցրեց, արձակեց արօտի, թաշկինակով գլուխը կապեց, հնձի մատնոցը ձախ ձեռքի մատներին հագաւ, աջով վերցրեց գերանդին և երեսին խաչ հանելով սկսեց հունձը:

Որքան հնձում էր և ոսկեփայլ հասկերը պառկեցնում գետնին, այնքան աւելի քաջալերւում էր: Հնձեց, արևի թէժ բոցն ու կրակը չէր ազդում ոգևորւած մշակին: Քրր-

տինքը ճակատից և ականջների քամակից կաթկթում էր, թիկունքն ու կուրծքը խօ և՛ քրտնում թաց էր լինում, և՛ տաք արևի տակ չորանում. նա անդադար հնձում էր:

Երբ սովեց, գերանդին առաւ զնաց կաղնիների սոււերը աջ ցուցամատով ճակատի քրտինքը ծոր-ծոր ցած թափեց, ապա սահէնը հանեց, սխտորը մէջը ծեծեց, քացախով լցրեց, հացը բրթեց մէջը և մի կնուշտ կերաւ: Թըթւաշ բրթոշը այնքան ախորժեղի էր և զովացուցիչ, որ երկրորդ անգամ պատրաստեց ու կերաւ: Յետոյ փարչը շրթունքներին դնելով մի կուշտ էլ ջուր խմեց, բթացած գերանդին սրեց և դարձեալ ոտքի կանգնեց զնաց իր գործին:

—Մինչև մութը կը հնձեմ—մտածում էր նա,—իրիկնապահին՝ կապիչները կը պատրաստեմ ու խուրձերը կը կապեմ:

Այդպէս էլ արաւ: Երեկոյեան, երբ համարեց, տեսաւ՝ ուղիղ չորս տասնեակ խուրձ էր հնձել ու կապել:

76. Հանգիստ

Էհէյ, ախպէր, էստեղ արի,
էս շոք վախտին ուր կերթաս.
սոված, յոգնած պէտք է լինես,
էտպէս-ըշտապ ուր կերթաս:

Արի մեզ մօտ, Աստծու ղրկած
դու մեր հիւրն ես թանկագին.
արի դէզի շաքի տակ,
դու տեղ ունես մեր գլխին:

Հէնց նոր մերոնք հացի նըստան,
գերանդիքն են բթացել.
արի, ախպէր պաղ հովերը
թող որ շոյեն քո կուրծքն էլ:

Էհէյ, արի, ճամփորդ ախպէր,
էս շոք վախտին ուր կերթաս.
սոված, յոգնած պէտք է լինես,
էտպէս-ըշտապ ուր կերթաս:

77. Կալի երգը

Արի եզր, ջան Միրան, ջան.

հորովէլ ան, հորովէլ ան...

Ոտիդ արա, ուսիդ արա,
կալը կասենք, անձրև չը գայ:

Տար, ման արա, ան քեզ մեռնեմ,
դարման արա, ցաւըդ առնեմ:

Դարմանը դու, ցորենը մենք
ձմեռն ուտենք, հանգիստ ապրենք:

Օրը գնաց, ան Միրան ջան,
բանը մնաց, ջան ախպէր, ջան:

Ոտիդ արա, ուսիդ արա,
կալը կասենք, անձրև չը գայ:

1) Գիւղացին Մրը է անձրևը խնդրում, եւ Մրը է անձրևից վախեն-
նում: Կալը թնչի համար է:

ա.

Մեր դպրոցը վանքի ընդարձակ պարսպի մէջն էր. այդտեղ էր նաև ընթերցարանն ու թատրոնը: Կային դեռ շատ մանր ու մեծ, կիսախարխուլ կամ բոլորովին աւերակ դարձած խուցեր, մառաններ, խուլ, մութ ու մեզ վախ ազդող նկուղներ, այլև վանահօր բնակարանը, որի առջև գնալը մեզ սաստիկ արգելւած էր:

Խաղում էինք աւագանի շուրջը, մեծ տաճարի լայն գաւիթներում, այլև ընդարձակ բազի խոշոր ծառերի տակ: Վանքի պարիսպներին ետևի կողմից կպած էին ընդարձակ ճոխ այգիները. և մինչև հոկտեմբերի կէսերը ուղղակի անհնար էր լինում վարժապետների դասերին ուշադիր հետևելը:

Ախր ի՞նչպէս ուշադիր հետևես, երբ հէնց դասարանիդ լուսամուտի տակը, երկու քայլ հեռու, թփերից շարան-շարան կախւած փայլում են խաղողի հիւթալից ճութերը, կարմրաթուշ դեղձերը պսպղում են ամեն կողմից և տանձերը երերւում են բարձրում:

Փոխանակ մեր թւարանական խնդիրները լուծելու՝ մտածում էինք դասի ժամանակ թէ ինչպէս հասնենք այդ գայթակղիչ պտուղներին:

Խորհում էինք, հնարներ որոնում, դասամիջոցներին փայտեր էինք երկարացնում, շատ անգամ նրանց ծայրերովը ճութերը կտրտում, վայր թափում, բայց որ մեր ձեռքը ոչինչ չէր ընկնում:

Մի օր սակայն մեր ընկերներից մէկը լուծեց խնդիրը:

Մեծ դասամիջոցին հաւաքեց մեզ մի ծառի տակ և այնտեղ պարզեց իր ծրագիրը:

Ճիշտ մեր դասարանների գլխին գտնւում էր մի փայտանոց, ուր կարելի էր գնալ մի նեղլիկ ու վատ շինւած սանդուխքով: Փայտանոցն ունէր փոքրիկ լուսամուտ պարտէզի

վրա: Ահա այդտեղից էր, որ մտածել էր մեր հնարագէտը մագլցելով իջնի այգին ու սկսի արշաւանքը:

Ասաւ ու գնաց որ փորձի. շուտով անհետացաւ սանդուխքի մութ անկիւնում և այնուհետև կէս ժամ չերևաց: Մենք սկսել էինք արդէն անհանգիստ լինելու, երբ յանկարծ լսեցի որ մէկը կանչում էր ինձ տաճարի գաւթի կողմից:

Աշակերտները աղմկալից խաղում էին բազի մէջ, վազվզում, կանչւում: Դրա համար էլ ոչ ոք ուշք չը դարձրեց, երբ եօթը դաւադիրներս գաւթի մի անկիւնը հաւաքւած՝ շրջապատեցինք մեր վերադարձող ընկերին:

Նա էր. գրպանները ուռած և բերանը աղտոտ: Մի լաւ կերել էր նախ, յետոյ դեղձ հաւաքել ու վերադարձել:

—Եղաւ.—ասաւ նա խորհրդաւոր կերպով.—սրանից յետոյ ամեն օր ես կիջնեմ, տոպրակը կը լցնեմ, իսկ դուք պատուհանից վեր կը բաշէք. ելնելն ու իջնելը հեշտ է...

Միւս օրը մէկ-մէկ բոլորս փայտանոց ծլկւեցինք և ամբողջ մեծ դասամիջոցին, որ ճիշտ երկու ժամ էր տւում, ցած չեկանք: Ուտում էինք ու գրպաններս լցնում:

Բ.

Երկար չը տևեց սակայն մեր այդ քաջագործութիւնը: Նախ որ շատ և շտապ ուտելուց գրեթէ ամենքս հիւանդանալ սկսեցինք, յետոյ էլ մի օր յանկարծ բռնւեցինք ու...

Ա՛յ, թէ այդ ինչպէս պատահեց:

Դպրոցում մի գիւղացի ծերունի ծառայ ունէինք, այսինքն մի մեծ ուռուցք, գլխին՝ մի մեծ փափախ:

Անունը Յակոբ էր. մենք կանչում էինք «փոկակապ Ակոփ ապէր»: Շուտասելուկը հօ յիշում էք:

Միամիտ, բարեմիտ, դանդաղաշարժ և չափազանց քնկոտ մի ծերուկ էր: Կատակներ, խաղեր ու ծաղր կարկուտի պէս տեղում էինք գլխին, բայց դիմանում էր, լուռ ժպտում ու երբէք չէր բարկանում:

Ահա այդ «փոկակապն» էր, որ մի օր վրա հասաւ մեզ

ան ըստ էին, երբ վեց հոգի շարժած փայտանոցի մութ անկիւնումը փայտերի վրա՝ խնորոզ ու դեղձ էինք խժուում:

Փայտ տանելու էր եկել, թէ՛ գուցէ մի ուրիշ բանի, որոնցով լիքն էր այդ տանիքի տակի ամբարը:

Բայց հէնց որ դէմ առ դէմ եկաւ մեզ, սաստիկ վախեցաւ: Նախ կարկամեց, յետոյ վիզը առաջ պարզեց, լուռ զննեց ամենքին ու գոչեց.

— Ծն... էս ի՞նչ է...

Մենք էլ շատ վախեցել էինք: Վեր թռանք: Այդ միջոցին իսկ մեր ընկերը, որ այգումն էր, երևի լաւ կշտացած, փէշի մէջն էլ դեղձ ու տանձ՝ երևաց լուսամուտից ու ներս ոտանեց:

Յակոբ ապէրը ցնցեց ու փախաւ դէպի սանդուխքը: Կարծեցինք որ գնում էր վերակացուին կանչի: Միմեանց գլխի վրայից ցատկելով առաջ վազեցինք, ծերունուն հրեցինք, հրմշակեցինք, զրեթէ գլորեցինք ցած ու բազ նետուելով ցրուեցինք, անհետացանք:

Սակայն Ակոփ-ապէրը գնացել պատմել էր ամեն ինչ, և մի առ մի մեր անունները տւել:

Պատժւեցիինք, փայտանոցը կողպւեց, էլ պտուղի երեւ չը տեսանք, բայց մտածեցիինք ապէրից մեր վրէժը հանենք, եթէ ոչ այսօր, գոնէ վաղը:

Գ.

Հնարքը գտաւ նորից այգին իջնողը:

Ակոփ-ապէրը հեռաւոր գիւղերից եկած մենակ մի մարդ էր, ապրում էր դպրոցում: Տւել էին նրան մի խուց, ուր կար նրա անկողինը, մի ճրագ, մի կուժ, մի քանի ամանեղէն: Դուռը փակել չէր էլ մտածում. գողացւելուց վախ չունէր:

Ու մի օր, երբ ծերունուն դպրոցից դուրս գործի էին ուղարկել, մտանք նրա խուցը, մի առ մի դուրս բերինք ինչ որ կար այնտեղ, նոյն իսկ աթոռն ու կուժը, ամեն ինչ, և տարանք թաքցրինք զանազան տեղեր: Վերմակը նետեցինք խոնաւ ու մութ մի մառանի խորքը, ներքնակը շարտեցինք աւերակ խուցերից մէկի մէջ, ամանները շարդ ու փշուր եղան, երբ նետում էինք այս ու այն նկուղը, իսկ բարձր և հագուստը թաքցրինք թատրոնական բեմի տակ...

Գնահ ու գտի այժմ այդ ընդարձակ շէնքի քար ու քանդ խուլ անկիւններում:

Խուցը լիովին դատարկւեց. մնաց լերկ փայտէ մահճակալն ու սեղանը միայն. ոչ իսկ աւելը թողինք:

Գոհ մեր արածովը, սակայն մի խուլ անհանգստութեամբ գնացինք տուն: Ոչ մէկին չը պատմեցի մեր արածը, բայց ամբողջ գիշեր մտածում էի թէ Ակոփ-ապերը ինչպէս պիտի ապշէր, երբ ներս մտնէր խուցը, ինչպէս պիտի շւարած մնար...

Իսկ գիշերը. հւր, ինչի՞ մէջ պիտի քնէր: Չէ՞ որ ես հնա անկողնիս մէջ, վերմակումս փաթաթւած պառկել եմ, բարձ էլ ունիմ, ներքնակ էլ, իսկ նա ոչինչ չունի: Դասարանները մաքրելուց յոգնած գնալու է որ պառկի, գնալու է որ ճրագը վառի, թէյ շինի... և ոչինչ չի գտնելու...

Սկսեցի սաստիկ անհանգիստ լինել պառկած տեղումս։ Քիչ էր մնում լալի։ Ինչ անպիտանութիւն էր մեր արածը։ միթէ խեղճ չէր. կողոպտել էինք նրան այդ ցրտին՝ թողել առանց անկողնի, առանց թէյի, առանց ճրագի...

Նւ էլ քնել չէի կարողանում, խիղճս ինձ տանջում էր։

Դ.

Միւս առաւօտ դպրոց մտնելիս՝ առաջին լուրը որ լսեցի՝ այն էր, թէ Ակոփ-ապելրի խուցը կողոպտել էին երէկ։ Կարծում էին թէ գողեր են մտել։

Տեսայ իրեն՝ ծերունուն, նստած խուցի առաջ՝ արտասուքը աչքերին, շւարած և անշարժ։ Այնպիսի խղճալի էր տեսքը, այնքան յուզիչ։

Գիշերը քնել էր վանահօր ծառայի խուցում, ընթրել էր այնտեղ, բայց հօ այդպէս չէր կարելի։

Նւ դաւադիրներս տխուր իրար մօտ եկանք դասամիջոցին մի ծառի տակ։

—Տղերք,—ասաւ յանկարծ մէկը—մեր արածը անպիտան բան էր։ Սկսած պտուղ գողանալուց մինչև այս վերջին մեր վարմունքը՝ չարագործութիւն է... Ուղղենք մեր սխալը։

—Ի՞նչպէս—ձայնեցինք ամենքս մի բերան։

Ըստ երևոյթին, ինձ նման բոլորն էլ տանջւել էին գիշերը և այժմ խղճահարւում էին։

—Շատ պարզ է. նախ՝ բոլոր թաքցրած բաները հանենք և տեղը դնենք. ցած բան է մեր արածը։

—Իսկ յետոյ...

—Յետոյ պիտի կտարտած բաները մեր փողովն առնենք ու տանք Ակոփ-ապելրին։

—Փող չի կը տայ մեզ։

—Բաժանենք մեզ վրա.—ասացի ես կտրուկ.—ես կերթամ, կը պատմեմ հօրս մեր արածը, կը պատմեմ ամեն բան. նա փողը կը տայ։

—Նս էլ կը պատմեմ։

—Յս էլ:

—Յս էլ...

Վճուած էր: Պէտք էր տեսնել թէ ինչպէս իսկոյն զւարթացանք մենք. ինչպիսի ոգևորութեամբ որոնում էինք թաքցրած իրերը, խուցը տանում ու լաւ սարքում, տեղաւորում:

Ակոփ-ապէրը մեր գործի կէսին վրա հասաւ և ապշած կանգ առաւ խուցի դռան առաջ:

—Յն...—արեց նա մի միայն ու մնաց անշարժ:

—Ոչինչ, ապէր,—կանչեց մեզնից մէկը—դու սկի դարդ մի անի. սյ, բոլորը կը բերենք, կոտորածներն էլ՝ փող կը աւանք որ առնես...

—Մինք էինք արել. — աւելացրեց երկրորդը, — հանաք էինք արել, մի նեղանայ, ապէր. ես քեզ համար մի լաւ կուժ կը բերեմ:

—Յս էլ մի ջրածիկ:

—Յս էլ...ես էլ ափսէներ...

—Իսկ ես, ասում էր մէկը—Ես ինչ բերեմ:

Ծերունին ժպտուն՝ արտասուում էր: Մաստիկ յուզւել էր: Եւ երբ ամեն ինչ տեղաւորել էինք, յանկարծ բռնեց մեզ-
նից մէկին ու մինչ նա ճշում էր վախից՝ ասաւ.

—Մի վախենայ, բալաս, սպասի մէկ համբուրեմ քեզ...

Ու արտասաւ խառն համբուրեց նրան, յետոյ բաց թողեց,
դարձաւ ամենքիս ու ասաւ.

—Աստուած պահի ձեզ, տղերք...

Ե.

Միւս օրը, ամեն տեսակ իրերով լցրինք նրա խուցը:
Ո՛չ միայն կուժ, այլև թէյ, շաքար, մոմ և բաժակներ էլ
բերել էինք:

Ծերունին զլարթ, ժպտուն տեսաւ այդ ամենը, յետոյ
թողեց որ տեղաւորենք ու ինքը ուղղակի գնաց դպրոցի տեսչին:

Դասերից յետոյ, տեսուչը մեզ եօթիս էլ կանչեց իր սե-
նեակը և երբ հաւաքւել էինք, նայեց ամենքիս երկար և լուռ,
յետոյ մօտեցաւ, ձեռքը դրեց առաջինի ուսին և ասաւ.

—Ապրիք, տղերք... Այժմ տուն գնացէք. ուրիշ ասելիք
չունիմ ձեզ...

Յետոյ ժպտաց ու գլխով արեց:

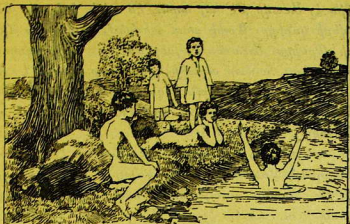
Գժերի պէս դուրս նետուեցինք:

Ոչ մի բաւականութիւն այդքան հաճոյք չէր պատճառել
մեզ. իմ դպրոցական կեանքի ո՛չ մի օրը այդքան լաւ չէ ան-
ցել և այդքան քաղցր տպաւորութիւն չէ արել իմ վրա, ինչ-
պէս այդ օրը...

1) Ինչո՞ւ էր այդ օրը նրա դպրոցական կեանքի ամենալաւ օրը:

2) Ծիջտ է, որ սկսած պտուղ գողանալուց մինչեւ նրանց վերջին
վարձունքը ըղբորը շարագործութիւն էր ու ստորովիւն. ինչո՞ւ:

3) Ուրեմն նրանք ինչո՞ւ էին գողանում, ինչո՞ւ էին այդպէս վար-
ում: Յաճ ու շարագործ տղերք էին նրանք:

79. Կեսօրին

Մեր գիւղից վեր մինչ էսօր
կայ ուռնի մի սրգւոր:
Մեծ անտառից նա գատւած,
մարդու կացնից ագատւած
կանգնած է դեռ ու շոգին
հով է տալի մըշակին:
Գիժ, լեռնային մի վրտակ
խոխոջում է նըրա տակ,
խաղում կանանչ մարգերին:

էն առակում, կէսօրին,
երբ որ շոգից նեղանում,
գընում էինք, յողանում:
Խաղում էինք, վազվըզում
գոյնգոյն մանրիկ աւազում,
կամ հետևում հեի հե
թիթեռնիկին ոսկեթև,
ու միշտ յոգնած ժամանակ
նըստում էն հին ծառի տակ:

80. Արջաորս

ա.

Մի կերի տարի ես ու մեր Աւագը Մասրեքումը խոզ էինք պահում: Հիմի մի աշունքայ գիշեր բերել ենք խոզը իր նիստն արել ու դափի դռանը մի կրակ վառել, որ բոցն Աստործու ոտներն էրում է: Մի լուսնեակ գիշեր է: Ես պիտու եմ ածում՝ էս Աւագն էլ մի բայաթի է վեր. քաշել, որ սար ու ձոր գլզում են:

Մին էլ Աւագը թէ՛ այ տղայ, էն ով է, հրէ մի մարդ է գալի վերի կռնիցը: Մտիկ տամ տեսնեմ, դրուստ որ մի մարդ է գալի վերևիցը: Ամա ես էլ լսել եմ, որ արջը գողութիւն գալիս խաբելու համար առաջի երկու ոտը դողին է դնում, երկու ոտնանի մարդի նման է գալի, ոնց որ մարդ ըլի:

Ասի՛ Աւագ, էս որմին չի. արջ է: Թէ՛ բճհ, չէ չէ պոզեր: Ա՛յ տղայ, ասի, արջ է:

Ես՛ հա, սա՛ չէ, ես՛ հա, սա՛ չէ: Իսկ նա էլ կամաց-կամաց կողքըհան մօտենում է ու ձեռներին էլ հրացան չը կայ: Մին էլ էն տեսանք՝ առաջի երկու ոտը վեր դրաւ, դառաւ չորսոտնանի ու, առ հա կրտաս՝ խոզի կէս տեղը: Խոզը ճըղ-ճղալով իրար խառնեց, հաւաքեց արջի վրայ:

—Ալարաջ, բռնի հա բռնի, հրէս հա հրէս. ամեն մինս մի ածխակոթ վեր կալանք, վազեցինք: Մի հաստիկ մէրուն ունէինք. ականջ դնենք, որ սրա ճղոցը ներքի փոսերիցն է գալի: Վազ տւինք փոսերի վրա: Ածխակոթը քաշել ենք հմի էս անիրաւին վեր ենք հատում, տալիս ենք, ինչ անում ենք, չենք անում, մէրունը բաց չի թողնում. առաջներս խտրտած ձորն է ընկնում: Վերջը՝ որ շատ տեղը նեղացրինք, չէ՛, թող արաւ, փախաւ:

Մէկ էլ գիշերը մին էլ տեսնենք խոզը բւացրեց: Տեսնենք, ըհը՛, էլ եկաւ: Սրան մին էլ քշեցինք:

Ասի՛ Աւագ: Թէ՛ ի՞նչ է:

Ասի՛ էս անիրաւը խոզի թշնամի է ու էս է մեզ էլ ճանաչել է էլ հանգստացնելու չի:

Թէ՛ բան չունես: Ասի՛ դէ՛, կը տեսնես:

Ա՛յ տղայ, դրուստ որ, մէկ էլ գիշերը մին էլ տեսնենք ես եկաւ. էլ սրան դադարի ճամբու դրինք:

Ասի՛ Աւագ, տեսմը, որ ասիսա մեզ հանգիստ չի թողնելու:

Թէ՛ բա ոնց անենք:

Ասի՛ ոնցն էն է, որ դու խոզի կշտին կաց, ես գնամ տանիցը մի հրացան բերեմ: Թէ՛ դէ՛, լաւ:

Աւագը խողի կշտին կացաւ, ես գնացի, տանը մի հին հրացան ունէինք, վեր կալայ եկայ: Եկայ, թնշ գնաւ: Ի ներքի մոշուտնին, որտեղ գիտեմ արջի տեղն է: Ման եկայ, որ գտայ ոչ, մի տեղ մի լաւ մոշուտ պատահեց, կանգնեցի, ասի՝ մի քիչ մոշ ուտեմ: Միամիտ մոշ ուտելիս՝ հէնց մոշըքու տակիցը մինը Ֆրթացրեց ու հրացանս բռնեց: Դու մի ասիլ, գընացել եմ հէնց անտէր արջի վրայ եմ կանգնել: Որ թւանքիս լուկիցը բռնեց, ես էլ կոթը պինդ բռնեցի: Հիմի նա ոլորում է, ուզում է կոտորի, ես էլ ոլորում եմ, որ հէնց անեմ ծէրը

վրէն ընկնի, հուպ տամ, ծուխը փորն անեմ: Բայց անտէրը գլխի է ընկել, թողում չի: Ես ձգեցի, նա ձգեց, տեսայ որ բան չի դառնում, ձեռս գցեցի, ասի յանկարծ խլեմ: Ձեռս գցեցի թէ չէ, թանթիկը բերաւ ուսովս պատ տաւ: Որ թանթիկն ուսովս պատ տաւ, հրացանը բաց թողեց: Էնքան արի հրացանի ծէրը փորին դէմ առաւ, չախմախը ձեռս գցեցի, ասի՝ էս է բանը պրծաւ: Վերի ոտը քաշեցի, չըրթկացրի, տրաքեց ոչ: Մտիկ տամ, տեսնեմ քարը վեր է ընկել, կորել: Էստեղ մէջքս կոտրեց: Հրացանը բաց թողի, ասի՝ խըտրտիցն ազատեմ, էլաւ ոչ: Բռնեցինք իրար: Դէս քաշեցինք,

դէն քաշեցինք: Տեսնեմ՝ անտէրն էս է ինձ ուտում է: Ձէն տւի՝ «Ալարաշ հէյ, Ալարաշ հէյ...» Մին էլ տեսայ շունը կը լանչելով գալիս է: Եկաւ, հասաւ: «Ալարաշ քումակ, ասի, ինձ կերաւ...» Հայ քեզ մատաղ, շուն, որ հասաւ մէջքին տըլաւ էլի, ոնց որ մի գնդակ ըլի: Ամա ինչ, էն շունը թէ նրա մէջքին տւած թէ էն լեռ քարափին:

Ոնց որ երկու փահլեան պինդ իրար բռնեն, բռնել ենք ու աչք աչքի ենք գցել: Ես էլ իմացել եմ գիտեցող մարդից, թէ արջը մարդի երեսի կըթքի, որ աչքերը շաղի, շղկլացնի: Էս գիտեմ, ամա էն սհաթին մտիցս ընկել է: Մինն էլ էն տեսայ՝ կում արաւ ու մարդու պէս երեսիս մի մեծ թքեց—թո՛ւ: Որ թուքն աչքերս բռնեց, գլուխս դռչիս վրայ կուացրի, ետնուց էլ թանթիկով մի թունդ ապտակ հասցրեց, ու ինձ կորցրի: Տեսայ էլ ազատուելու դուռը չըկայ, ասի ես առաջուց երեսիս վրա վեր ընկնեմ, որ երեսս փշացնի ոչ: Արջը մարդի բռնած ժամանակ երեսին ման կըգայ: Բերանսիվեր տակին վեր ընկայ: Որ տակին վէր ընկայ, շունն աւելի կատաղեց: Արջն ընկել է ինձ վրա, շունը ետևից իրեն ուտում է, որտեղից բռնում է—օգուտ չի անում: Դու մի ասիլ վարպետ շուն է, գիտի արջը որ տեղիցը կըխեղճանայ: Մէջքին վեր ելաւ ականջներիցը բռնեց: Որ ականջներիցը բռնեց, արջը ինձ թողեց: Անտէրը գազազեց, շանը թափ տւաւ մէջքիցը վեր գցեց ու բռնեց, հուպ տւաւ թէ չանչեց, էլ գիտեմ ոչ՝ ինչ արաւ, որ բաց թողեց, շունը կլանչելով ձորն ընկաւ, փախաւ, կորաւ:

Շունն էլ գնաց. մնացինք ես ու ինքը: Հիմի տակին երեսս բռնած միտք եմ անում: Իմացել եմ, որ արջը ականջ է դնում, տեսնի շունչ կայ թէ չէ: Թէ իմանում է որ շունչ է քաշում տակի ոքմինը, շարդում է, մինչև շունչը կտրի, թէ հօ չէ, քօթկաթաղ է անում, թողում, գնում, որ հոտի, ետնա գայ հանի ուտի: Էս միտք անելիս մին էլ էն տեսայ գլուխը բերաւ գլխիս վրա դրաւ, շունչը իրեն քաշեց. ականջ է դրել: Ես էլ շունչս փորս գցեցի, ոնց որ թէ մեռած եմ:

Գլուխը վեր բաշեց, մի քիչ կացաւ, մին էլ ականջ դրաւ էլ ետ շունչս պահեցի: Սա որ տեսաւ ես էս է մեռած եմ, ինձ թող արաւ մրմրթալով գնաց: Աչքս ծերպ արի, ասի՝ մտիկ անեմ, տեսեմ ուր է գնում: Ասում եմ՝ հէնց ըլի մի քիչ տեղ հեռանայ, վեր կենամ փախչեմ: Գնաց՝ մտիկ ցախ ու մախ կար, փէտ կար, հաւաքեց, բերաւ վրէս ածաւ: Մէջքիս վրա դրաւ, շընքիս վրա դրաւ, էլ ետ գնաց: Գնաց մի թեթեւ ցըցչորի կար, էն էլ բերաւ ոտներինս վրա դրաւ, մին էլ ետ գնաց: Տեսնեմ մի ահագին քօթուկ կայ, չարչարուում է պոկի որ բերի էն էլ վրէս գցի: Միտք արի, որ թէ էս քօթուկը բերի վրէս գցի, տակին շունչս կը կտրի: Ասի՝ քանի ուշքը քօթուկումն է վեր կենամ կորչեմ: Փորըսող տալով փէտերի տակիցը դուրս եկայ, փախայ մտայ մտիկ մամխուտը, տապ արի:

Հիմի տապ արած տեղիցը մըտիկ եմ անում: Չարչարեց, քօթուկը պոկեց ու, ոնց որ մարդը խտրտի, խտրտեց, բերաւ թէ վրէս գցի: Նկաւ տեսաւ փէտերի տակին մարդ չը կայ: Քօթուկը խտրտին դարմացած կանգնեց, փէտերի տակին մտիկ արաւ, չորս կուռը մտիկ արաւ, յանկարծ քօթուկը վեր գցեց ու՝ թո՛ւ հա թո՛ւ, թո՛ւ հա թո՛ւ, մարդի նման թքոտում է, ասի երևի ափսոսում է էլի:

Թո՛ւ հա թո՛ւ անելով, ճրճուացնելով ընկաւ ներքի ձորը: Նս էլ վեր կացայ, դուրս պրծայ դէպի Աւագը: Գալիս եմ, ոնց եմ գալիս, ոնց որ հետ ածած ըլեմ: Նտ եմ մտիկ անում ասում եմ տեսնեմ, հօ արջը գալիս չի: Հասայ մեր խողի նիստը: էս Աւագը թէ՛ սյ տղայ, էտ ի՞նչ խաբար է, էտ ի՞նչ ես էլի: Ասի՝ էլ խաբարը որն է, քո տունը քանդւի, էսէնց բան եկաւ գլուխս: Թէ՛ բա հրացանդ ո՛ւր է:

Նոր տեսնեմ, որ հրացանս մտիցս ընկել է, թողել եմ տեղը:

Գ.

Նկանք մի քանի հողի հաւաքեցինք, գնացինք հրացանս բերինք: Հրացանիս քարը շինեցի, պնդացրի, ասի՝ Աւագ, էլի պէտք է՞ գնամ: Թէ՛ սյ տղայ, ձեռը վեր կալ, կըբռնի կըզգի: Ա-

սի՛ հիմի սովորեցի, էնպէս չեմ անի, որ բռնի թէ՛ դու գիտես:
Թւանքս վեր կալայ քարը պնդացրի ու գնացի: Տանձի էլ
կաթոցի ժամանակն է, Գնացի Մասրէքայ ներքի մասնովը
տւի Տափակ մէրու վրա դուրս եկայ. մինչև ճաշ ման եկայ,
ստնահան էլայ, գտայ ոչ: Միտք արի՛ ախպէր, սա ուր կըլի-
նի քաշած, ախր սա պէտք է որ էս խողի կողմերից հեռա-
նայ ոչ: Վեր կացայ, ասի՛ ներքեւ մոշուտների վրա. մի քիչ
գնացի, մին էլ տեսնեմ, ըհը, արջի հետքը առաջիս: Հետքն
ընկայ գնացի. գնամ—տեսնեմ հրէս մի բարդի կրծել է կրծել
ու թողել, Գլխի ընկայ, որ սրանում մեղր կայ: Վերև մտիկ
տամ, ճանճը արկանոցից բանում է: Ասի հմի թէ իրեն գտնեմ
էլ ոչ, էս հօ որս է ու որս: Մի քիչ էլ գնացի, տեսնեմ առա-
ջիս մի մորմոնջաբուն է քանդել, բայց հողը դեռ թաց է: Տե-
սայ որ մօտեցել եմ: Էստեղ մի անտէր ահ ընկաւ սիրտս:
Հրացանի քարին մտիկ տւի ու առաջ գնացի: Հէնց ոտս փո-
խեցի, մի թմփթըմփոց եկաւ. Կանգնեցի... Թալի գլխին մի
լաւ մեղրատանձի կայ. տեսնեմ հրէս տակին տանձ է ուտում:
Էս կռանը մի տանձ է կաթում, դէսն է վազում, մըթմըթա-
լով ծամում է ու ականջ դնում, էն կռանը մի տանձ է կա-
թում դէսն է վազում: Մին էլ որ կանգնեց տանձի կաթոցին
ականջ դնելու ծառի տակը մտայ, հրացանը երեսս կալայ:
Տեսնեմ հրացանիս ծէրը տըմբտըմբում է: Ձէ, սիրտս պնդա-
ցրի, մին էլ նշան դրի, հուպ տւի... Հրացանը որ տրաքեց, սա
մի գոռաց, պըտիտ եկաւ ու, առ հան կրտաս, ընկաւ ներ-
քի ձորը: Հրացանս մին էլ լցրի մօտիկ եռանդի գլուխը բարձ-
րացայ, տեսնեմ սա ջրին է գնում. ասի՛ բաս սրա բանը խա-
րաբ է. վիրաւորը որ ջրին գնաց, ջուր խմեց—պրծաւ, էլ
ապրել չի: Մին ասի՛ ետեկցը գնամ, մին էլ ասի՛ նալլաթ չար
սատանին, վիրաւոր արջը գէշ է, կըբռնի կըփշացնի: Էն է ինչ
նա դէնը գնաց, ես էլ ետ եկայ, էլ գիտեմ ոչ ինչ էլաւ:
Միայն էն օրերում ձորի վրա շատ ուրուր պըտիտ եկաւ...

Ց ա ն կ

1.*Ամենից լաւ տունը . . .	3	22. Բարը	38
2. Առաջին դաս, ըստ Ամիչիսի . . .	5	23. Տաստ, Բաֆֆի	41
3.*Վեր կաց, Գ. Միլոյեան, կրճատ	7	24* Ճախարակ	43
4. Փոքրիկ ձիավար, ըստ Բաֆֆիի	7	25. Ամենալաւ վկայականը	44
5.*Այգեգուլթ	8	26.*Ճպուռն ու մըջիւնը, Ա. Խնկոյեան	44
6. Պապս	9	27. Նարէկի նժոյգը	46
7.*Հսկան	11	28*Ջաղացպանի երգը, Ա. Խնկոյեան	47
8. Սահակ-Մահակը, ըստ Տ. Փիրոսեանի	17	29. Հօր հիւանդապահը, ըստ Ամիչիսի	49
9.*Կարդան, Ա. ծատուրեան, կրճատ	20	30.*Ցորնատէրն ու Չաղաց- պանը, Ա. Խնկոյեան	54
10. Չալօի էշը, Յ. Աղաքար, կրճատ	21	31. Զնազնդի, Սիմակ	57
11.*Տերեաթափ	25	32 *Պոչատ աղւէս, Ա. Խնկոյ	62
12. Երկու քոյր	26	33. Գրագրի տղան, ըստ Ասիչիսի	63
13.*Վախկոտ նապաստակները Ա. Խնկոյեան	28	34 *Ագռաւ, Յ. Աղաքար, կրճատ	69
14. Կօշիկ սրբոջ թոմար	29	35. Աշկերտ Օհանը, ըստ Ա. Չեխովի	70
15.*Աշուն, Լ. Մանուէլեան	31	36. *Ագռաւն ու աղւէսը, Ա. Խնկոյեանի	73
16. Գղւանքի կարօտ	32	37. Անտառում	74
17.*Կաշաղակ, Յ. Աղաքար, փոփոխած	33	38. *Բուն	76
18. Պառաւի կատուն	33	39. Պայտառ Աւօն	77
19.*Աղւէսը	35	40. *Դարբին, Կ. Մելիք-Շահ- նազարեան, փոփոխած	79
20. Վայրենին ու նամակը	36		
21.*Ժամանակը, Դ.Դեմիրձեան	38		

41 *Արու-Հասանի մաշիկները 80

42. *Յոգնած երկիրը,
Քարդ. Յ. Յովհաննիս. 85

43, Արևի մօտ, Ա. Խսահա-
կեան, կրճատ. 85

44. *Գիշերայ մթնում . . . 87

45. *Սասունցի Դաւիթը դառ-
նարած 88

46. Դէպի քաղաք 90

47. *Գառը մէր տալիս,
Վ. Միրաքեան 94

48. Զատիկ, ըստ Պոռօշեանի 95

49, *Գարուն առաւօտ, . . . 96

50. Մի՛ն ու ապառաժը,
ըստ Վ. Փափագեանի 97

51. *Գութան 99

52. Մոցանուկի, Յ. Աղաքար 99

53. *Փոքրիկ երկրագ. ժողով. 103

54. Մի կտորի՞ճ 104

55 *Ա՛յ, սև ամպեր,
Ա. Ճատուրեան . . . 107

56. Կարկուտը, Կ. Մեյիք-Շահ-
նազարեան փոփոխած 108

57. *Ճանճը, Ա. Խնկոյեանի 109

58. Բանտի պատուհանին,
ըստ Անդէրսէնի . . . 110

59.*Արտուտի երգը 112

60.* Փակած ու աղատ,
Լ. Մանուէլեան 113

61. Ճերմակը 113

62* Վարդը, Գեօթէի 117

63. Քաւամազ մեղուն,
ըստ Աւնարիտի . . . 117

64. Գարուն իրիկուն, ժողով. 110

65. Մաղիկների երեկոյթը . 121

66. *Գիշեր, Դ. Դեմիրճեան 124

67. Արիասիրտ ընկուրը . . 125

68* Անբախտ վաճառականներ 128

69. Մայրը 133

70.* Անձրև, ըստ Լ. Մանուէլ. 135

71. Սրտոտ տղան 135

72.* Կաղնին, Դ. Դեմիրճեան 139

73. Հանդիպում, Րաֆֆի . 139

74. Դեղձանիկն ու տատրա-
կը, Ա. Խնկոյեան . . . 142

75. Հունձի, Յ. Աղաքար . . . 142

76.* Հանգիստ, Պ. Սարգէ-
կեան, փոփոխած . . . 144

77.* Կալի երգը 145

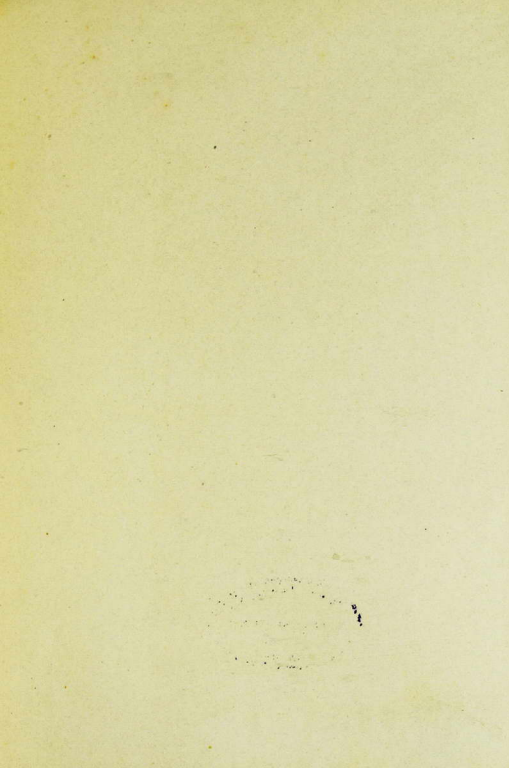
78. Փոկակապ Ակոփ ապէր,
Վ. Փափագեան, կրճատ 146

79.* Կէս օրին 153

80. Արջտորս 153

Մեր հեղինակութիւնները, մեր կաղմած յօդածները, մեր թարգ-
մանութիւններն ու փոխադրութիւնները ստորագրութիւն չեն կրում:

[1n. 504]

ՀԱՅ ԳՆՆԱԿԱՆ ԳԻՒՆ ԳՐԱՆ.

FL0080423

ЦЕНА

Убрм

304